

דוח מחקר
יולי 2024

גיוס חרדים מנקודת

המבט החרדית

עמדות, מוטיבציות

ותפיסות חברתיות

שלי רובינסון | נטע ברק-קורן | יובל פלדמן

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

גיוס חרדים מנקודת המבט החרדית

עמדות, מוטיבציות ותפיסות חברתיות

שלי רובינסון | נטע ברק-קורן | יובל פלדמן

דוח מחקר

יולי 2024

Conscription to the IDF through an Ultra-Orthodox Lens : Attitudes, Opinions, and Social Perspectives
Shelley Robinson | Netta Barak-Corren | Yuval Feldman

עריכת הטקסט: גלית שמאע
עיצוב הסדרה והעטיפה: סטודיו Alfabees
ביצוע גרפי: נדב שטכמן פולישוק

מסת"ב: 978-965-519-455-5

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), 2024
נדפס בישראל, תשפ"ד/2024

המכון הישראלי לדמוקרטיה
רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602
טל': 02-5300888
אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:
החנות המקוונת: www.idi.org.il/books
דוא"ל: orders@idi.org.il
טל': 02-5300800

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חנם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.

המכון הישראלי לדמוקרטיה

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי א-מפלגתי, מחקרי ויישומי, הפועל בזירה הציבורית הישראלית בתחומי הממשל, הכלכלה והחברה. יעדיו הם חיזוק התשתית הערכית והמוסדית של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, שיפור התפקוד של מבני הממשל והמשק, גיבוש דרכים להתמודדות עם אתגרי הביטחון מתוך שמירה על הערכים הדמוקרטיים וטיפוח שותפות ומכנה משותף אזרחי בחברה הישראלית רבת הפנים.

לצורך מימוש יעדים אלו חוקרי המכון שוקדים על מחקרים המניחים תשתית רעיונית ומעשית לדמוקרטיה הישראלית. בעקבותיהם מגובשות המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של תרבות דמוקרטית נכונה לחברה הישראלית ולמגוון הזהויות שבה. המכון שם לו למטרה לקדם בישראל שיח ציבורי מבוסס ידע בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות ולשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולציבור הרחב.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

הדברים המובאים בדוח מחקר זה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

7	תקציר
11	מבוא
19	פרק א. מבט-על: עמדות, מוטיבציות ותפיסת הנורמות החברתיות לגבי גיוס לצה"ל
30	פרק ב. המחקר הראשון: מחקר גישוש מקוון בקרב פלחים שונים של החברה החרדית
35	פרק ג. המחקר השני: מחקר מאשש טלפוני של צעירים חרדים בגילי גיוס
38	פרק ד. ממצאי שני המחקרים: עמדות ותפיסות של הצעירים החרדים ושל החברה החרדית בנוגע לגיוס לצה"ל
59	פרק ה. המחקר השלישי: בחינה ניסויית של נורמות חברתיות ומוטיבציות אישיות
76	פרק ו. סיכום: מסקנות ומבט לעתיד
82	נספח 1. המחקר הראשון
94	נספח 2. המחקר השני
104	נספח 3. המחקר השלישי
113	נספח 4. היבטים נוספים במחקרים הראשון והשני
117	נספח 5. היבטים נוספים במחקר השלישי

ת ק צ י ר

גיוס תלמידי הישיבות לצה"ל עומד במוקד אחד העימותים החברתיים הממושכים והמתוחים ביותר בחברה הישראלית. השלכות הפטור מגיוס לצעירים החרדים רבות ונוגעות למגוון מישורים, החל בחוסר השוויון בין צעירים בני אותו גיל הנדרשים לשירות צבאי מסוכן ומגביל או פטורים ממנו; דרך השלכות אפשריות על ביטחון המדינה; וכלה בהשלכות חברתיות וכלכליות מרחיקות לכת, הן בשל השפעות הפטור על הארכת משך השירות של הצעירים הלא חרדים, הן בשל השפעתו העקיפה על הרחקת הצעירים החרדים משוק העבודה. מאז ועד היום ההסדר נדון בכנסת, בוועדות שונות שמונו כדי להציע פתרונות לסוגיה, בכ־20 עתירות שהוגשו לבית המשפט העליון, בצה"ל ובקרב חוקרים ואנשי אקדמיה. אולם על אף חשיבותה החברתית, הביטחונית והכלכלית של הסוגיה, טרם נמצא לה פתרון יציב.

במחקר זה פנינו לברר מהם הגורמים המניעים צעירים חרדים להתגייס לצה"ל ומהם הגורמים המרתיעים אותם מכך. על אף מרכזיות הסוגיה בחברה הישראלית ולמרות חשיבותן של השאלות האמורות לפתרון הבעיה, עד היום טרם נעשה מחקר אמפירי הבוחן נושאים אלה באופן שיטתי ומעמיק. מחקר

מדיניות זה מציג נתונים משלושה מחקרים אמפיריים שנערכו מסוף שנת 2020 ועד סוף שנת 2021.

בשני המחקרים הראשונים, אשר נערכו בשתי שיטות שונות ואישו זה את זה, בחנו עמדות של צעירים חרדים כלפי הגיוס לצה"ל ועמדנו על תפיסותיהם לגבי סוגיות מגוונות שמתעוררות בהקשר זה. במחקר הראשון בחנו גם את עמדותיהן של קבוצות חרדיות שאינן עומדות בהווה בפני גיוס – גברים חרדים מבוגרים ונשים חרדיות – כדי למפות את תפיסותיה של "קבוצת הייחוס החרדית", כלומר העמדה החברתית הכללית, אשר תפיסותיה לגבי גיוס צעירים חרדים לצה"ל עשויות להשפיע על רצונם ועל נכונותם של הצעירים להתגייס לצבא.

בשני המחקרים מצאנו כי רבע מהגברים הצעירים החרדים רוצים להתגייס לצה"ל. לצד זאת, מצאנו כי קיים פער ניכר בין הרצון להתגייס לצה"ל לבין התכנון המעשי להתגייס, אשר עמד על כ-10% בלבד, בהלימה לנתוני הגיוס החרדי בפועל. בחינת המוטיבציות המניעות צעירים חרדים להחליט אם להתגייס לצה"ל – או מניאות אותם מלעשות כן – העלתה כי צעירים חרדים המעוניינים להתגייס מונעים משלושה סוגי מוטיבציות עיקריים, שווים בחשיבותם: (א) מוטיבציה שירותית-ערכית; (ב) מוטיבציה אישית-אינדוידואליסטית; (ג) ומוטיבציה אזרחית. חרדים שאינם מעוניינים להתגייס מונעים במידה פחותה באופן מובהק ממוטיבציות אלה. המוטיבציות השליליות המניאות צעירים חרדים מגיוס הן, בעיקרן: (א) מוטיבציה דתית-סמכותית; (ב) מוטיבציה חברתית; (ג) ומוטיבציה אישית.

הסבר אפשרי לפער בין הרצון להתגייס לבין היעדר התכנון לעשות כן בפועל עשוי להיות הנורמות החברתיות בציבור החרדי בנושא הגיוס והמתגייסים. כדי לעמוד על סוגיה זו בחנו את ההבדל בין הרצון האישי של צעיר חרדי להתגייס לצה"ל לבין תפיסתו את שכיחות הרצון להתגייס בקרב הציבור החרדי בכללותו. בשני המחקרים מצאנו פער, ולפיו צעירים חרדים רוצים להתגייס יותר מכפי שהם מעריכים שיתר הציבור החרדי רוצה בכך. פער זה אותר גם בקרב קבוצת הייחוס החרדית. קרי, גם הפלחים בחברה החרדית שאינם מועמדים לגיוס בהווה מעריכים כי הנורמה הקיימת בחברה בנושא הרצון להתגייס חלשה יותר בהשוואה לעמדתם האישית כלפי הגיוס. תפיסה מוטעית זו של הנורמה

החברתית עשויה להסביר את הפער בין שיעור הרצון להתגייס לבין שיעור התכנון לעשות כן, שכן ביכולתה לתרום לחשש של הצעיר החרדי מהתגובה החברתית לגיוס.

בעקבות תוצאותיהם של שני המחקרים הראשונים, ביצענו מחקר שלישי אשר שילב את התובנות העיקריות שעלו משני המחקרים הראשונים בדבר המוטיבציות ובדבר תפיסת הנורמות החרדיות בסוגיית הגיוס, במטרה לבחון כיצד הן משפיעות על רמת העניין שצעירים חרדים מגלים בגיוס לצה"ל. המחקר שחזר בשלישית את הממצא שקיים פער בין רצונם האישי של צעירים חרדים להתגייס לבין תפיסתם את עמדת הציבור בסוגיה. חשיפת המשתתפים למידע מתקן נורמה – לשיעור הרצון המאומת להתגייס לצה"ל – השפיעה על תפיסתם את הנורמה. משתתפים שהעריכו את הרצון להתגייס בציבור החרדי כנמוך יותר מהנורמה החברתית המאומתת העריכו רצון זה כגבוה יותר אחרי שנחשפו למידע מתקן הנורמה. עוד מצאנו כי מתן מידע על הנורמה האמיתית בנושא הגיוס לצה"ל וכן הבלטת האינטרס הכלכלי הגלום בשירות העלו במידה צנועה את מידת העניין בגיוס לצה"ל בקרב צעירים חרדים.

נוסף על כך, מחקרנו מציע נדבך חשוב בדבר הנורמות החברתיות בסוגיית הגיוס. נורמות חברתיות ממלאות תפקיד מרכזי בקבלת החלטות בחברות אנושיות בכלל ובחברה החרדית בפרט, המאופיינת בקהילתיות "עבה" ובהשפעה ניכרת של הקהילה ומוסדותיה על חיי הפרט. הגם שקיימת מודעות כללית בקרב מוסדות המדינה לחשיבות הנורמות החרדיות, בדרך כלל קיים חסך במידע מאומת ושיטתי בסוגיה זו, וקובעי המדיניות נוטים לטשטש את ההבחנה בין הנורמות עצמן לבין תפיסתן החברתית, שיכולה להיות מוטעית. המחקר מספק מענה על חסך זה.

מחקרנו משיא תרומה מתודולוגית גם לחקר החברה החרדית, ענף אשר התפתחותו נמצאת בעיצומה, נוסף על תרומתו לחקר עמדות הציבור החרדי כלפי גיוס לצה"ל. לאורך שלושת המחקרים פיתחנו מתודולוגיה משולבת, שכללה דגימה של תתי־קבוצות שונות באוכלוסייה החרדית; פיתוח מדדים להערכת כמה היבטים בגיוס לצה"ל – רצון, תכנון, מוטיבציות ותפיסת מעמד החברתי של המתגייסים – ולהשוואה בין עמדות אישיות ובין הנורמה החברתית הממשית והנחזית בסוגיה; ותיקוף מתודולוגיית דגימה מקוונת

ומתודולוגיית דגימה טלפונית זו באמצעות זו, באופן שלא נעשה עד כה בחקר החברה החרדית. אחד הממצאים החשובים ביותר של הבחינה הכפולה שקיימנו הוא ההלימה הגבוהה בין הממצאים שהתקבלו במחקר הטלפוני לבין אלה שהתקבלו במחקר המקוון, לפחות בסוגיה הרגישה והמרכזית של גיוס לצה"ל. ממצא זה פותח את הדרך למחקרי המשך בסוגיה ומציע כי חוקרות וחוקרים העוסקים בחברה החרדית יכולים לבחון את יתרונותיהן ואת חסרונותיהן של שתי שיטות הדגימה ביתר חופשיות, בהתאם למטרות המחקר ולחסרונותיה ויתרונותיה של כל שיטת דגימה.

בעוד שברור לכול כי מציאת פתרון למבוי הסתום המתמשך לגבי גיוס חרדים תושפע מן העמדות ומן התפיסות של הצעירים החרדים עצמם, עד כה לא היה ברשותנו בסיס מידע נרחב ומעמיק בדבר העמדות והתפיסות הללו. הכנסת, הממשלה וצה"ל מתכננים זה שנים ארוכות מנגנונים אשר אמורים לשלב את הצעירים החרדים בצבא ובשוק העבודה אך אינם אוספים בשיטתיות מידע על אודות רצונות הצעירים החרדים, תפיסותיהם את השירות הצבאי והקשר שבין רצונות ותפיסות אלה לבין תכנונם לשרת בצה"ל ומעשיהם בפועל. מחקר מדיניות זה מניח תשתית בסיסית ועשירה של מידע בסוגיה חשובה זו.

גיוס תלמידי הישיבות לצה"ל עומד במוקד אחד העימותים החברתיים הממושכים והמתוחים ביותר בחברה הישראלית. בסמוך לקום המדינה ולאחר השמדתן של ישיבות שלמות במהלך השואה, קבע ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, דחיית גיוס לכ־400 תלמידי ישיבות ש"תורתם אומנותם" במטרה "לשמור על גחלת לימוד התורה"¹. במרוצת השנים הוסרה המכסה כליל, ובשנת 1977 נקבע הכלל שלפיו צעירים חרדים אינם מתגייסים לשירות צבאי סדיר בצה"ל, בניגוד לבני גילם החילונים והדתיים.² השלכות הפטור מגיוס לצעירים החרדים רבות ונוגעות למגוון מישורים, החל בחוסר השוויון בין צעירים בני אותו גיל הנדרשים לשירות צבאי מסוכן ומגביל או פטורים ממנו; דרך השלכות אפשריות על ביטחון המדינה; וכלה בהשלכות חברתיות וכלכליות מרחיקות לכת, הן בשל השפעות הפטור על הארכת משך השירות של הצעירים הלא חרדים, הן בשל השפעתו העקיפה על הרחקת הצעירים החרדים משוק העבודה. מאז ועד היום ההסדר נדון בכנסת, בוועדות שונות שמונו כדי להציע פתרונות לסוגיה, בכ־20 עתירות שהוגשו לבית המשפט העליון, בצה"ל ובקרב חוקרים ואנשי אקדמיה. אולם על אף חשיבותה החברתית, הביטחונית והכלכלית של הסוגיה, טרם נמצא לה פתרון יציב.

חקיקת חוק טל בשנת 2002,³ בעקבות פסק הדין בבג"ץ רובינשטיין ב־1998,⁴ סימנה לראשונה שינוי מגמה וכאונה להביא מצד אחד לעיגון הסדר הפטור

* אנו מודים למכון הישראלי לדמוקרטיה על תקציב המחקר. פרופ' יובל פלדמן מודה למועצת המחקר האירופית (ERC) על מענק המחקר שניתן לו (Grant number: 101054656/Project acronym: VCOMP).

1 בפועל מדובר בדחייה אחת לשנה שהופכה לבסוף לפטור. ראו בג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון נ' הכנסת, פסי' 2 לפסק דינה של הנשיאה מרים נאור (12.9.2017).

2 "צוות הבדיקה בנושא נתוני גיוס חרדים: דו"ח מסכם", 12 (2020) (להלן: דוח נומה); לסקירה היסטורית מקיפה ראו יובל שני ומירית שרעבי "ההיסטוריה של (אי) גיוס החרדים לצה"ל" (אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה 25.2.2024); הנ"ל, שירות צבאי ושירות חלופי בראי עקרון השוויון, הצעה לסדר (המכון הישראלי לדמוקרטיה, בהכנה).

3 חוק דחיית שירות לתלמידי ישיבות שחורתם אומנותם, תשס"ב-2.

4 בג"ץ 3267/97 רובינשטיין נ' שר הביטחון, פ"ד נב(5) 481 (1998).

משירות בחוק, ומצד אחר להעלאת מספר המתגייסים מהחברה החרדית. החוק נמנע מביטול הסדר דחיית השירות, אולם ייצר מסלולי גיוס ויעדי גיוס שנועדו להביא להתגייסות חרדים בשיעור גבוה יותר לצה"ל. אף על פי כן נותרו שיעורי הגיוס בקרב חרדים נמוכים. על פי הנתונים הבדוקים העדכניים ביותר, שפורסמו ודווחו על ידי צה"ל, בשנת 2010 התגייסו 898 בוגרי החינוך החרדי, ובשנת 2013 התגייסו 1,972 בוגרי החינוך החרדי (כ-12.5% וכ-24% מתוך מחזור הגיוס החרדי, בהתאמה) – יש בכך עדות לניצני עלייה בשיעור הגיוס.⁵ בחודש מרץ 2014 נחקק חוק גיוס חדש, על רקע בג"ץ רסלר משנת 2012,⁶ שקבע כי הסדר הגיוס שנקבע בחוק טל פוגע באופן בלתי מידתי בשוויון בין צעירים חרדים ושאינם כאלה, בין היתר, לנוכח שיעורי הגיוס הנמוכים בקרב הצעירים החרדים. חוק הגיוס החדש הקנה לממשלה סמכות לקבוע יעדי גיוס לשנות יישומו הראשונות,⁷ ובנובמבר 2015 נערך בו תיקון נוסף, שכלל שינויים מהותיים בהגדרת תלמידי הישיבות הנכללים בהסדר ובמנגנונים לגיוס ומתן דחיית שירות. הממשלה אכן קבעה יעדי גיוס ליישום החוק בשנים 2014-2017, אך מספר המתגייסים בוגרי החינוך החרדי נותר דומה ונמוך יותר מיעדי הגיוס שהציבה החלטת הממשלה.⁸

5 לפי דוח נומה, לעיל ה"ש 2, הנתונים שדווחו לגבי השנים 2010-2013 חושבו באופן שונה מהותית מנתוני הגיוס החל משנת 2014, בין היתר, בשל הגדרה שונה ל"מיהו חרדי" (כך, למשל, נכללו גם בוגרי החינוך החרדי שאינם מגדירים עצמם חרדים), ואופן החישוב נעשה לפי שנה קלנדרית ולא לפי שנת גיוס. צוות הבדיקה האמור הוקם אחרי שבשנת 2018 התעורר חשד בצה"ל שאופן ספירת המתגייסים של תלמידי הישיבות החרדים אינו תקין. לפיכך ולאחר בדיקות רבות שביצעו גורמי כוח אדם הורה הרמטכ"ל אביב כוכבי, בדצמבר 2019, על הקמת צוות בדיקה בראשותו של האלוף (במיל') רוני נומה. הצוות מצא כי "ספירת הנחונים נערכה על ידי הגורמים המקצועיים באכ"א בפרשנות מרחיבה, שחרגה מהגדרות החוק באופן מודע, מכיוון ושיטתו", שם, עמ' 17; באשר למחזור הגיוס החרדי, ראו יוחנן פלסנר, גלעד מלאך ועמיתיה כהן "הצעה לתיקון מתווה הגיוס לחרדים" (המכון הישראלי לדמוקרטיה 5.7.2018).

6 בג"ץ 6298/07 רסלר נ' כנסת ישראל (21.2.2012).

7 תיקון מספר 19 לחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986.

8 החלטה 638 של הממשלה ה-33 "שילוב חרדים ובני מיעוטים בשירות צבאי ואזרחי לצורך שילובם בשוק העבודה וליצירת שוויון בנטל הביטחוני והכלכלי" (7.9.2014). ההחלטה הציבה יעד של 2,300 מתגייסים בשנת 2014 (בפועל התגייסו 2,076 לפי הגדרת החוק ו-2,203 לפי הספירה השגויה בצה"ל); 2,700 מתגייסים לשנת 2015 (בפועל התגייסו 2,145 לפי הגדרת החוק ו-2,475 לפי הספירה השגויה בצה"ל);

זאת ועוד, בשנת 2017 נצפתה ירידה במספר המתגייסים ל-1,374 ובשנת 2019 ל-1,222 בלבד, שהם כ-11% מתוך מחזור הגיוס החרדי,⁹ שיעור שהמשיך לרדת בשנים 2020-2021 והגיע לכ-1,200 מתגייסים חרדים, שהם כ-10% ממחזור הגיוס החרדי.¹⁰ במבט כולל ניתן לראות כי כמות המתגייסים עברה עליות ומורדות, אולם מספר המתגייסים בוגרי החינוך החרדי לצה"ל נותר ככלל נמוך, ואינו הולם את יעדי הגיוס שהוצבו לאורך השנים.

במהלך השנים פיתח צה"ל תוכניות שהותאמו למתגייסים החרדים בניסיון לרתום כמה מוטיבציות עיקריות לעידוד הצעירים החרדים להתגייס לצה"ל. כפי שמשקף, הן באתר מנהלת החרדים הצבאית בצה"ל¹¹ והן בפרסומי צה"ל בתקשורת,¹² הבחינו התוכניות בין שני מסלולי גיוס עיקריים: האחד, מסלול קרבי, שבמסגרתו הודגש שירות משמעותי לצעיר החרדי מתוך תרומה לביטחון

ר-3,200 מתגייסים לשנת 2016 (בפועל התגייסו 1,906 לפי הגדרת החוק ו-2,459 לפי הספירה השגויה בצה"ל), ראו דוח נומה, לעיל ה"ש 2, עמ' 17-22. במרץ 2023 פרסם מרכז המחקר והמידע של הכנסת את המסמך "גיוס חרדים לצה"ל: נתונים מדווחים והאחגרים באיסופם", ולפיו חלה עלייה במספר המתגייסים לצה"ל החל בשנת 2013, שהגיעה לשיא בשנת 2017 עם 3,011 מתגייסים חרדים (בניגוד למחזור בדוח נומה, שדווחו בו על 1,374 לפי הגדרת החוק ו-2,744 לפי הספירה המרחיבה). עם זאת, במסמך צוין מפורשות כי הנתונים המובאים בו הם אלו שדווחו לדרג המדיני על ידי צה"ל, וכי "אין הכרח שהנתונים המדווחים לממשלה משקפים את המצב לאשורו", לנוכח ממצאי דוח זה. עוד צוין כי בכל הנוגע למספר המתגייסים בשנים 2018-2020 "לצה"ל אין יכולת להעביר דיווח מדויק" וכי לא ברור אם המלצות צוות נומה בדבר שיפור מנגנון ספירת המתגייסים החרדים יושמו בצה"ל, ראו אוריאנה אלמסי "גיוס חרדים לצה"ל - נתונים מדווחים והאחגרים שבאיסופם" 1-2 (מרכז המחקר והמידע של הכנסת 2023).

9 שם, שם.

10 לפי האמור ב"טבלה 1: יעדי גיוס מוצעים לשנות הגיוס 2017-2022" במאמרם של יוחנן פלסנר, גלעד מלאך ועמיחי כהן "הצעה לתיקון מתווה לגיוס חרדים" (המכון הישראלי לדמוקרטיה 5.7.2018); מתן וסרמן "הנתונים נחשפים: זה אחוז החרדים שהתגייסו לצה"ל" מעריב (10.5.2023).

11 אתר "מנהלת החרדים הצבאית"; מיכל עבר-הדני "לוחמים למען העתיד: כל הפרטים על גיוס חרדים" אתר צה"ל (5.2.2019).

12 ראו למשל "צהל יוצא בקמפיין לעידוד הגיוס: בתקשורת החרדית" ישראל היום (31.8.2018); יואב זיתון וקובי נחשוני "קמפיין לקראת גיוס: חרדי - התנדב לצנחנים" ynet (3.8.2016); אור הלר "יְנַאֲךָ מִיר צַג צְנַחְנִים": קמפיין חדש לגיוס חרדים לצה"ל" חדשות 13 (17.5.2017).

המדינה; השני, מסלול מקצועי-טכנולוגי, שבמסגרתו הודגשו מוטיבציות לכלליות-תעסוקתיות ורכישת מקצוע לאזרחות. דומה שכדי להפיג את החשש מהגיוס הדגישו שני המסלולים את השמירה על אורח החיים החרדי, אגב הקפדה על סביבה המותאמת לחיילים חרדים ובלי לזנוח את לימוד התורה ואת קיום המנהגים הדתיים בשלמותם.

אל מול האתגרים בגיוס צעירים חרדים לצה"ל והמתוויים שפותחו בצה"ל בניסיון להתמודד עם האתגר, פנינו לברר מהם הגורמים המניעים צעירים חרדים להתגייס לצה"ל ומהם הגורמים המרתיעים אותם מכך. על אף מרכזיות הסוגיה בחברה הישראלית ולמרות חשיבותן של השאלות האמורות לפתרון הבעיה, עד היום טרם נעשה מחקר אמפירי הבוחן נושאים אלה באופן שיטתי ומעמיק. מחקר זה מציג נתונים משלושה מחקרים אמפיריים שנערכו מסוף שנת 2020 ועד סוף שנת 2021. המחקר מייסד בסיס נתונים ראשוני של המוטיבציות, התפיסות והעמדות של צעירים חרדים בנושא הגיוס לצה"ל וכן בנושא סביבתם החברתית. בסיס נתונים זה יוכל לסייע לגיבוש מדיניות וחקיקה מתאימות לפתרון הסוגיה הטעונה והמורכבת של גיוס צעירים חרדים לצה"ל.¹³

בסיס הנתונים שיצרנו מורכב אפוא משלושה מחקרים אשר יוצגו בקצרה בנייר זה. בשני המחקרים הראשונים, אשר נערכו בשתי שיטות שונות ואישו זה את זה, בחנו עמדות של צעירים חרדים כלפי הגיוס לצה"ל ועמדנו על תפיסותיהם לגבי סוגיות מגוונות שמתעוררות בהקשר זה. במחקר הראשון בחנו גם את עמדותיהן של קבוצות חרדיות שאינן עומדות בהווה בפני גיוס, גברים חרדים מבוגרים ונשים חרדיות, כדי למפות את תפיסותיה של "קבוצת הייחוס החרדית", כלומר העמדה החברתית הכללית אשר תפיסותיה לגבי גיוס צעירים חרדים לצה"ל עשויות להשפיע על רצונם ועל נכונותם של הצעירים להתגייס לצבא.

בשני המחקרים מצאנו כי רבע מהגברים הצעירים החרדים רוצים להתגייס לצה"ל. לצד זאת, מצאנו כי קיים פער ניכר בין הרצון להתגייס לצה"ל לבין

13 כאמור, מחקרנו בוצע לפני מלחמת "חרבות ברזל" שפרצה ב-7 באוקטובר 2023 ועוררה מחדש את העיסוק בגיוס החרדי. מערך המחקר והממצאים יכולים לשמש תשתית לדיונים בסוגיה חשובה זו ב"יום שאחרי" המלחמה.

התכנון המעשי להתגייס, אשר עמד על כ־10% בלבד, בהלימה לנתוני הגיוס החרדי בפועל. בחינת המוטיבציות המניעות צעירים חרדים להחליט אם להתגייס לצה"ל – או מניאות אותם מלעשות כן – העלתה כי צעירים חרדים המעוניינים להתגייס מונעים משלושה סוגי מוטיבציות עיקריים, שווים בחשיבותם: (א) מוטיבציה שירותית-ערכית: רצון לתרום למדינה; (ב) מוטיבציה אישית-אינדיווידואליסטית: רצון לרכוש מקצוע או להתקדם בחיים; (ג) ומוטיבציה אזרחית: תפיסת השירות כחובה אזרחית (ראו להלן פרק ב.1). חרדים שאינם מעוניינים להתגייס מונעים במידה פחותה באופן מובהק ממוטיבציות אלה. המוטיבציות השליליות המניאות צעירים חרדים מגיוס הן, בעיקרן: (א) המוטיבציה הדתית-סמכותית (חשש מתגובת הרבנים); (ב) המוטיבציה החברתית (חשש מנידוי חברתי); (ג) והמוטיבציה האישית (חשש מהסתגלות לסביבה חדשה ומ"התקלקלות").

הסבר אפשרי לפער בין הרצון להתגייס לבין היעדר התכנון לעשות כן בפועל עשוי להיות הנורמות החברתיות בציבור החרדי בנושא הגיוס והמתגייסים. כדי לעמוד על סוגיה זו בחנו את ההבדל בין הרצון האישי של צעיר חרדי להתגייס לצה"ל לבין תפיסתו את שכחות הרצון להתגייס בקרב הציבור החרדי בכללותו. בשני המחקרים מצאנו פער בין הרצון האישי של הצעיר החרדי להתגייס לבין האופן שבו הוא תופס את הנורמה בציבור החרדי לגבי הרצון להתגייס לצה"ל. הפער הצביע על כך שצעירים חרדים רוצים להתגייס יותר מכפי שהם מעריכים שיתר הציבור החרדי רוצה בכך. פער זה אותר גם בקרב קבוצת הייחוס החרדית. קרי, גם הפלחים בחברה החרדית שאינם מועמדים לגיוס בהווה מעריכים כי הנורמה הקיימת בחברה בנושא הרצון להתגייס חלשה יותר בהשוואה לעמדתם האישית כלפי הגיוס. לפיכך כלל הקבוצות תופסות את הרצון החרדי בגיוס לצה"ל כחלש יותר מכפי שהוא באמת. תפיסה מוטעית זו של הנורמה החברתית עשויה להסביר את הפער בין שיעור הרצון להתגייס לבין שיעור התכנון לעשות כן בפועל, שכן ביכולתה לתרום לחשש של הצעיר החרדי מהתגובה החברתית לגיוס לצה"ל.

בעקבות תוצאותיהם של שני המחקרים הראשונים, ביצענו מחקר שלישי אשר שילב את התובנות העיקריות שעלו משני המחקרים הראשונים בדבר המוטיבציות ובדבר תפיסת הנורמות החרדיות בסוגיית הגיוס במטרה לבחון כיצד הן משפיעות על רמת העניין שצעירים חרדים מגלים בגיוס לצה"ל.

בפרט בחנו כיצד הנורמות החברתיות והמוטיבציות שנמצאו בשני המחקרים הראשונים משפיעות על רמת העניין של הצעירים החרדים בגיוס. המחקר שחזר בשלישית את הממצא שקיים פער בין רצונם האישי של צעירים חרדים להתגייס לבין תפיסתם את עמדת הציבור בסוגיה. חשיפת המשתתפים למידע מתקן נורמה – לשיעור הרצון המאומת להתגייס לצה"ל – השפיעה על תפיסתם את הנורמה. משתתפים שהעריכו את הרצון להתגייס בציבור החרדי כנמוך יותר מהנורמה החברתית המאומתת העריכו רצון זה כגבוה יותר אחרי שנחשפו למידע מתקן הנורמה. עוד מצאנו כי מתן מידע על הנורמה האמיתית בנושא הגיוס לצה"ל וכן הבלטת האינטרס הכלכלי הגלום בשירות העלו במידה צנועה את מידת העניין בגיוס לצה"ל בקרב צעירים חרדים.

בעוד שברור לכול כי מציאת פתרון למבוי הסתום המתמשך לגבי גיוס חרדים תושפע מן העמדות ומן התפיסות של הצעירים החרדים עצמם, עד כה לא היה ברשותנו בסיס מידע נרחב ומעמיק בדבר העמדות והתפיסות הללו. הכנסת, הממשלה וצה"ל מתכננים זה שנים ארוכות מנגנונים אשר אמורים לשלב את הצעירים החרדים בצבא ובשוק העבודה אך אינם אוספים בשיטתיות מידע על אודות רצונות הצעירים החרדים, תפיסותיהם את השירות הצבאי והקשר שבין רצונות ותפיסות אלה לבין תכנונם לשרת בצה"ל ומעשיהם בפועל. מחקרים רבים עוסקים במוטיבציות ובמניעים לגיוס של מיועדים לשירות ביטחון (מלש"בים) בישראל המגיעים מהציבור הכללי, אולם רק מאמר בודד עסק במתגייסים חרדים. בירורינו עם מנהלת הגיוס החרדית בצה"ל ועם מערך מדעי ההתנהגות (ממד"ה) בצה"ל העלו כי גם הם אינם עורכים בחינה שיטתית של המוטיבציות של צעירים חרדים לגיוס לצה"ל, הגם שממד"ה בוחן את מוטיבציות השירות בקרב הציבור הכללי והלא חרדי באופן מתמיד.¹⁴

מחקר זה מניח תשתית בסיסית ועשירה של מידע בסוגיה מרכזית זו. נוסף על המיכוי התשתיתי של רצון הצעירים החרדים להתגייס, תכנונם לעשות כן, המוטיבציות המניעות אותם לכך והמוטיבציות המניאות אותם מכך, מחקרנו

14 נוסף על כך, בפגישתנו עם מנהלת החרדים בצה"ל עלה כי המנהלת עוקבת אחר מספר המחגיגים ומחזיקה בידע מקצועי רב ובהשערות מפותחות לגבי המוטיבציות של צעירים חרדים להתגייס ולא להתגייס, אולם אין בידיה ניתוחים מפורטים ושיטתיים של האוכלוסייה הרלוונטית או כלים מחקרניים לביצוע מחקר נרחב על אודותיה.

מציע נדבך חשוב של הנורמות החברתיות בסוגיית הגיוס. נורמות חברתיות ממלאות תפקיד מרכזי בקבלת החלטות בחברות אנושיות בכלל ובחברה החרדית בפרט, המאופיינת בקהילתיות "עבה" ובהשפעה ניכרת של הקהילה ומוסדותיה על חיי הפרט. הגם שקיימת מודעות כללית בקרב מוסדות המדינה לחשיבות הנורמות החרדיות, בדרך כלל קיים חסך במידע מאומת ושיטתי בסוגיה זו, וקובעי המדיניות נוטים לטשטש את ההבחנה בין הנורמות עצמן לבין תפיסתן החברתית, שיכולה להיות מוטעית. המחקר מספק מענה לחסך זה.

מחקרנו משיא תרומה מתודולוגית גם לחקר החברה החרדית, ענף אשר התפתחותו נמצאת בעיצומה, נוסף על תרומתו לחקר עמדות הציבור החרדי כלפי גיוס לצה"ל. לאורך שלושת המחקרים פיתחנו מתודולוגיה משולבת, שכללה דגימה של תתי־קבוצות שונות באוכלוסייה החרדית; פיתוח מדדים להערכת כמה היבטים בגיוס לצה"ל – רצון, תכנון, מוטיבציות ותפיסת מעמדם החברתי של המתגייסים – ולהשוואה בין עמדות אישיות ובין הנורמה החברתית הממשית והנחזית בסוגיה; ותיקוף מתודולוגיות דגימה מקוונות וטלפוניות זו באמצעות זו באופן שלא נעשה עד כה בחקר החברה החרדית. יש לציין כי לכל אחד מסוגי הדגימה יש יתרונות וחסרונות מתודולוגיים, ובשנים האחרונות ניטש בנושא ויכוח בקרב חוקרים, בייחוד בנושא השימוש בדגימה מקוונת. שיטת השימוש הנמוך באינטרנט בחברה החרדית בעבר והחשש כי דגימה זו אינה יכולה להניב תוצאות מייצגות גם כיום עוררו מחלוקת לגבי מהימנות הדגימה המקוונת בחברה זו, על אף העלייה התלולה שנצפתה בשימוש באינטרנט בחברה החרדית בשנים האחרונות.

אחד הממצאים החשובים ביותר של הבחינה הכפולה שקיימנו הוא ההלימה הגבוהה בין הממצאים שהתקבלו במחקר הטלפוני לבין אלה שהתקבלו במחקר המקוון, לפחות בסוגיה הרגישה והמרכזית של גיוס לצה"ל. ממצא זה פותח את הדרך למחקרי המשך בסוגיה ומציע כי חוקרות וחוקרים העוסקים בחברה החרדית יכולים לבחון את יתרונותיהן ואת חסרונותיהן של שתי שיטות הדגימה ביתר חופשיות, בהתאם למטרות המחקר ולחסרונותיה ויתרונותיה של כל שיטת דגימה. בכל המובנים האלה מחקרנו יכול לשרת את הקהילה המחקרית מעבר לממצאיו התוכניים ולספק בסיס מתודולוגי למחקרים נוספים, שיכולו להרחיב את השימוש בשיטות שפיתחנו לבחינת שאלות מדיניות אחרות.

נתאר כעת את מבנה המסמך: בפרק ב נסקור במבט־על את מערך המחקר, הרקע הספרותי והשאלות המרכזיות שעמדו בבסיסו. בפרק ג ובפרק ד נסקור את שני המחקרים הראשונים שביצענו בהתייחס למטרות המחקר, לשיטת הדגימה ולמדדים. בפרק ה נציג את שלוש תמות הממצאים העיקריות שעלו משני המחקרים. ממצאים אלה הובילו לביצוע המחקר השלישי, שנסקור אותו בפרק ו ונציג את ממצאיו העיקריים. בפרק ז נדון במסקנות שלושת המחקרים ונמליץ על מחקרי המשך ועל צעדים נוספים שיש לעשות כדי לפתח פתרונות מונחי נתונים לסוגיה סבוכה וכאובה זו.

מבט-על: עמדות, מוטיבציות ותפיסת הנורמות החברתיות לגבי גיוס לצה"ל

במחקר זה אנו מתמקדים בשלוש שאלות מרכזיות. ראשית, ביקשנו לאמוד את עמדותיהם האישיות של צעירים חרדים כלפי שירות בצה"ל, ובייחוד את רצונם להתגייס ואת תכונם לעשות כן בפועל. ההבחנה בין הרצון העקרוני לבין התכנון המעשי היא חידוש מרכזי של המחקר, הנעוץ בתובנה כי שיעורי הגיוס הקיימים אינם משקפים בהכרח את עמדותיהם האישיות של צעירים חרדים כלפי הגיוס לצה"ל, וכי ייתכן שהחלטה להתגייס מעוצבת בידי גורמים וחסמים שונים, מלבד הרצון האישי עצמו.

שנית, ביקשנו לבצע חריש עמוק בשאלת המוטיבציות המניעות צעירים חרדים להתגייס או מניאות אותם מלעשות כן. עד מחקרנו, לא נערך מחקר כמותי נרחב בסוגיה זו. ניגשנו למיפוי המוטיבציות האמורות בהתבסס על המחקרים שבחנו את המוטיבציות של מיועדים לשירות ביטחון בציבור הכללי ועל מחקר איכותני שבחן את המוטיבציות של חרדים שהתגייסו לצה"ל.

שלישית, ביקשנו לבחון את עמדתם האישית של הצעירים למול העמדות הציבוריות והנורמות החברתיות בחברה החרדית בסוגיות אלה. בחנו סוגיה זו ראשית באמצעות מדידה של תפיסות גברים חרדים צעירים את החברה החרדית, ושנית באמצעות מדידת תפיסותיהם של נשים חרדיות וגברים חרדים שעברו את טווח גילי הגיוס (משתתפי קבוצה זו יוגדרו בפירוט בהמשך כ"קבוצת הייחוס החרדית"). הנורמות החרדיות ביחס לגיוס – הנתפסות או הממשיות – עשויות להסביר את עמדות הצעירים החרדים בנושא הגיוס לצה"ל בכלל ואת הפערים בין הרצון להתגייס לבין התכנון להתגייס בפועל, בפרט.

לבסוף, בשני המחקרים הראשונים שערכנו ביקשנו לבדוק אם כלל המדדים מושפעים ממתווה המקנה פטור מגיוס לצה"ל או ממתווה הקובע חובת גיוס לצה"ל ואם כן – כיצד הם מושפעים, וכן לבחון את הקשר בין המתווים ובין הרצון והתכנון של צעירים חרדים להתגייס. לאור ראשוניותו של המחקר לא בחנו את כל החלופות והמתווים המוצעים בנושא לגיוס חרדים לצה"ל והתמקדנו בשני מתווים מרכזיים אשר עמדו בזמן ביצוע המחקר בלב הדיון הציבורי בסוגיית הגיוס מצה"ל: מתווה שבבסיסו ניתן פטור משירות לבני ישיבות לעומת מתווה

שבבסיסו מוטלת חובת שירות.¹⁵ כל זאת בייחוד לנוכח התפיסה המקובלת הגורסת כי "בכפיייה זה לא ילך" וכי הטלת חובת גיוס על בני הישיבות תעורר התנגדות רבתי שתעקר את מעשיותה.

נסקור כעת את הספרות העוסקת במוטיבציות לשירות צבאי ובחשיבות של תפיסת הנורמה החברתית לקבלת ההחלטות של הפרט, ואחר כך נציג את השיטה ואת הממצאים של שלושת המחקרים.

1.א מוטיבציות לשירות צבאי בישראל

במאמרו של ראובן גל "המוטיבציה לגיוס לצה"ל בראי הזמן" מתאר המחבר את השינויים שהתרחשו לשיטתו במוטיבציות לשירות מקום המדינה ועד היום, ומציע מסגרת תאורטית לדיון בסוגיה באמצעות ארבע מוטיבציות עיקריות: (א) מוטיבציה הישרדותית; (ב) מוטיבציה ערכית-אידאולוגית; (ג) מוטיבציה נורמטיבית-חברתית; (ד) מוטיבציה אישית-אינדיווידואליסטית.¹⁶

המוטיבציה ההישרדותית נטועה בתפיסה שהמאבק הצבאי ניצב בראש סדר העדיפויות החברתי והציבורי, ולכן אין ברירה וחייבים להתגייס לצבא. כאשר

15 כפי שיפורט בהמשך, המחקר הראשון בוצע בחודש אוקטובר 2020 והמחקר השני בוצע בתחילת שנת 2021. באותה העת, ואחרי שבחודש פברואר 2020 פורסמו ממצאי דוח צוות נומה, עמדו בפני מקבלי ההחלטות כמה מתווים לגיוס חרדים לצה"ל שהוצעו במהלך השנים. כאמור, בבסיסם של חלק ממתווים אלו ניתן לתלמידי ישיבות חרדים פטור משירות לעומת אחרים שבבסיסם הוטלה חובת שירות. כך, למשל, בשנת 2018 (ולאחר מכן גם בשנת 2021), נדונה בכנסת הצעת חוק ממשלחית – הצעת חוק שירות ביטחון (תיקון מס' 25) (שילוב תלמידי ישיבות), התשע"ח-2018, אשר הציעה, בין היתר, לקבוע יעדי גיוס הדרגתיים לגיוס תלמידי ישיבות חרדים והשלכות כלכליות בהיעדר עמידה ביעדי הגיוס, וכן הוצע להפחית את גיל הפטור מגיל 26 ל-24. בהקשר זה יודגש כי כמובן שרצוי כי מחקרי המשך בנושא זה יעמיקו בתוכניות המעשיות והרלוונטיות ביותר שיעמדו על הפרק בעתיד ויבחנו את עמדותיהם של צעירים חרדים לגביהן.

16 ראובן גל "המוטיבציה לגיוס לצה"ל בראי הזמן" 37 (מזכר 148, המכון למחקרי ביטחון לאומי 2015) (להלן: גל, המוטיבציה לגיוס).

היא מופעלת באופן שלילי, מדובר בתפיסה כי המאבק הביטחוני איננו האתגר העיקרי שהמדינה מתמודדת עימו, ובכל אופן מאבק זה אינו עומד בראש סדר העדיפויות של הפרט הספציפי.

המוטיבציה האידאולוגית ממשיכה את המוטיבציה ההישרדותית ומושתתת על הזדהות עם המאבק הצבאי, הנתפס כמגלם את ערכי הפרט, ועל תמיכה בו. במובנה השלילי, המוטיבציה האידאולוגית מגלמת התנגדות ערכית לשירות בצה"ל. הן המוטיבציה ההישרדותית והן המוטיבציה האידאולוגית בלטו במיוחד במובן החיובי בתקופה שהחלה בקום המדינה ועד שנות ה-70 של המאה ה-20, והשתלבו בדומיננטיות החברתית של ערכי הציונות, ההתיישבות והחלוציות. מוטיבציה זו בולטת בימים אלו, עם עלייה גוברת של מתגייסים המתנדבים ליחידות קרביות על רקע מלחמת "חרבות ברזל".¹⁷

המוטיבציה הנורמטיבית מתייחסת לתפיסת הפרט את מעמדו החברתי של השירות בצה"ל, כלומר האם השירות נתפס כדפוס התנהגות מקובל ולגיטימי בקרב מעגל ההשתייכות החברתי של הפרט (קרי, האם הגיוס נתפס כצעד נורמטיבי) או להפך, כצעד לא נורמטיבי בקרב הציבור שמשתייך אליו הפרט. במופעה החיובי, מוטיבציה זו התחזקה מאז מלחמת ששת הימים ועד שנות ה-90 של המאה ה-20. גל מציין כי סקרים שנעשו בתקופה זו בציבור הכללי העלו כי 80%-90% מהמיועדים לשירות ביטחון הביעו רצון להתגייס וכי השירות בצבא היה מקובל מאוד ונחשב יוקרתי.

המוטיבציה האינדיווידואליסטית, במובנה החיובי, מתייחסת לרצונו של הפרט להגשים באמצעות הגיוס הצבאי מטרות אישיות דוגמת מימוש עצמי, התפתחות אישית והגשמת צרכים כלכליים. במובנה השלילי, המוטיבציה האינדיווידואליסטית מתייחסת לתפיסת הפרט את הגיוס כמעכב אינטרסים אישיים שהוא מבקש להגשים. מוטיבציה זו, בשני מובניה, בלטה במיוחד החל בשלהי שנות ה-80 של המאה ה-20 ועד תחילת שנות ה-2000, ועודנה מהווה שיקול מרכזי בהחלטה אם להתגייס גם בימינו.

17 אייל בן ארי "האם מודל גיוס החובה יענה על צורכי צה"ל לאחר מלחמת עזה?" מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון (26.12.2023).

לטענת גל, המוטיבציה לגיוס לצה"ל מורכבת מכלל המוטיבציות האמורות. ראשית, המוטיבציה האינדיווידואליסטית שצמחה לשיטתו בשלהי שנות ה-80 היא עדיין הגורם המכריע בקרב קבוצות שונות באוכלוסייה. כמו כן, המוטיבציה האידיאולוגית המבוססת על אהבת הארץ ועל האחריות להגנה עליה שבה ועולה כגורם מעודד גיוס, בעיקר בקרב הנוער הדתי-לאומי.¹⁸ לעיתים, המוטיבציה האידיאולוגית מלווה גם במוטיבציה ההישרדותית, אך זו פחתה במהלך השנים, על רקע הירידה בתפיסה שמדינת ישראל אינה נתונה תחת איום קיומי.¹⁹ לטענתו, גם המוטיבציה הנורמטיבית ממשיכה להתקיים בקרב בני נוער, אשר רבים מהם מתגייסים בנימוק ש"כך כל החברים שלי עושים". כפי שיפורט בהמשך, סוגי מוטיבציות אלו מוצאים ביטוי גם בקרב המגזר החרדי, לחיוב ולשלילה.

מחקרים נוספים, אשר בחנו את המוטיבציות המשפיעות על המיועדים לשירות ביטחון, עולים בקנה אחד עם המסגרת שהתווה גל. כך, מחקר משותף של ברוך נבו ויעל שור, שנערך במסגרת הפורום המשותף של המכון הישראלי לדמוקרטיה וצה"ל,²⁰ סקר מחקרים שנערכו בצה"ל ובצבאות אחרים בעולם, ובמסגרתו אותרו כמה מניעים בולטים לגיוס אשר חשיבותם משתנה מעת לעת, מתת-אוכלוסייה אחת לשנייה ומפרט לפרט. החוקרים דנים במוטיבציות אינדיווידואליסטיות (למשל רצון בפיתוח אישי והתקדמות בחיים); במוטיבציות נורמטיביות (למשל עמדות הורים, תמיכת הסביבה הקרובה כמו מורים ומדריכים, תחושת סולידריות חברתית וחובת גיוס על פי החוק); במוטיבציות אידאולוגיות; ובמוטיבציות הישרדותיות. נבו ושור מציינים כי מניעים אלו עשויים להשפיע על נכונותו של הפרט להתגייס באופן חיובי או שלילי, כלומר

18 גל, המוטיבציה לגיוס, לעיל ה"ש 16, עמ' 15. בהיבט השלילי, גל מציין כי בקרב אנשי שמאל קיימת אידאולוגיה הפוכה והיא התנערות והימנעות משירות צבאי, המהווה חסם אידאולוגי לגיוס.

19 מחקרו של גל, שם, עדכני לשנת 2015, וייחכן שממצאים שונים היו מתקבלים בימים אלה.

20 במסגרת המפגש הרביעי של פורום צבא-חברה במכון הישראלי לדמוקרטיה, שהתחפו קצינים בכירים בצה"ל ובראשם הרמטכ"ל. המאמר מסכם את ממצאי המפגש ומסקנותיו, ובתוך כך מתבסס על דברי המשתתפים, על חומרי הרקע שהוכנו לקראתו ועל מידע נוסף שעלה בו, ראו ברוך נבו ויעל שור "החוזה בין צה"ל לחברה הישראלית: שירות החובה" (המכון הישראלי לדמוקרטיה וצה"ל 2002) (להלן: נבו ושור, החוזה בין צה"ל לחברה).

להוות תמריץ לגיוס או חסם מפניו. כך למשל, עמדות המשפחה והסביבה הקרובה עשויות לעודד גיוס או להרתיע מפני גיוס לצבא.

תמונה דומה עולה גם ממאמרו של רוני טיארג'אן משנת 2015.²¹ המחבר מתאר מחלוקת בשיח התקשורתי ובשיח האקדמי בדבר המוטיבציה של בני נוער להתגייס לצה"ל, ומתמקד בשאלה אם זו עלתה, ירדה או נותרה יציבה בשנים האחרונות.²² כחלק מניתוח הסוגיה, טיארג'אן מציג ממצאים מסקר שעשה ממד"ה, המעידים על מגוון רחב של מניעים לשרת. המוטיבציות שחקר ממד"ה מתכתבות עם הסיווג שהציע גל, אם כי לא אחת קשה לשייך אותן במובהק לקטגוריות שהציע. הן כוללות את "חובת השירות" (מוטיבציה נורמטיבית, אך גם אידאולוגית); "רצון לתרום למדינה או לחברה" (מוטיבציה אידאולוגית); "השירות הצבאי כחוויה מעצבת" (מוטיבציה אינדיווידואליסטית); ו"יוקרה חברתית" (מוטיבציה אינדיווידואליסטית ונורמטיבית). אלו משיקות בחלקן גם למוטיבציות שעלו במחקרם של נבו ושוור.²³

מחקר פנומנולוגי שערכו שירה ריבנאי־בהיר ומידד אבידר ביקש לבחון באמצעות ראיונות פתוחים את משמעותו החברתית של השירות הצבאי עבור בני נוער מיועדים לשירות ביטחון.²⁴ החוקרים ביצעו 65 ראיונות מובנים־למחצה עם 46 צעירים ו־19 צעירות בגילי 17-18, בשתי נקודות זמן שונות: הראשונה ב־2008 והשנייה ב־2010. הראיונות בוצעו קודם שהצעירים חוו מפגש ישיר ומשמעותי עם הצבא (לדוגמה מיונים מתקדמים), אך אחרי שהשלימו את ההליך של הצו הראשון. נקודת המוצא במחקר הייתה ההבנה כי בני נוער מקבוצות חברתיות שונות מחזיקים בעמדות ובתפיסות מגוונות לגבי השירות הצבאי, ובחירת

21 רוני טיארג'אן "מראות שונות של מוטיבציה לשירות בצה"ל" 47, 51 (מזכר 148, המכון למחקרי ביטחון לאומי 2015) (להלן: טיארג'אן, מראות שונות).

22 שם, עמ' 48. לחימוכין בטענה על אודות המחלוקת, ראו לימור פומרנץ־זורין וי' שר "אף אחד כבר לא רוצה לשרת" סוציולוגיה של צבא העם: מבט מבפנים (הדס בן אליהו, זאב לרר עורכים, העמותה לסוציולוגיה צבאית 2009).

23 ראו נבו ושוור, החוזה בין צה"ל לחברה, לעיל ה"ש 20.

24 שירה ריבנאי־בהיר ומידד אבידר "בין המדינה ובניני: מורכבות שיח השירות הצבאי בקרב בני נוער בעידן של שינויים ערכיים" בין הזירות 12 (2014) (להלן: ריבנאי־בהיר ואבידר, בין המדינה ובניני).

המרוויינים ביקשה לבטא שונות זו באוכלוסייה (בין היתר, לפי המדד החברתי-כלכלי של הלמ"ס; שונות גיאוגרפית; מידת דתיות; מגדר; מוצא; מעמד כלכלי). ממציא המחקר שיקפו שלוש קבוצות של שיח – שיח קנוני, שיח תועלתני ושיח רפובליקני-ליברלי – אשר ניתן ללמוד מהן על אודות המוטיבציות לגיוס של המיועדים לשירות.

השיח הקנוני מדגיש את חשיבות השירות הצבאי ובתוך כך את הביטחון והמורל הלאומי, וכן את תפיסת "צבא העם". המרוויינים בקבוצה זו רואים בגיוס לצבא מעשה נורמטיבי – התנהגות המקובלת בחברה ומובנת מאליה, שאינה דורשת עיסוק עמוק בשאלה אם להתגייס אם לאו. היבט בולט נוסף בתפיסתם הוא ההוגנות אל מול האחרים המשרתים.²⁵ קבוצה זו מושפעת אך במעט מהיות השירות חובה חוקית – היא מחזיקה בתחושת חובה ואחריות פנימית ומוסרית להתגייס לנוכח המציאות הביטחונית במדינה.²⁶ עם זאת, החוקרים מדגישים כי בני נוער המבטאים שיח קנוני אינם נשענים רק על עולם ערכים קולקטיבי אלא גם על תפיסות ליברליות ואינדיווידואליסטיות, בין היתר, לנוכח הדגשת רכיב הבחירה בשירות בתפקיד משמעותי ומספק, שיוביל להשגת רווח אישי, לרבות צבירת הון חברתי. השיח התועלתני, כשמו כן הוא, מדגיש את אפשרות הצבא לספק טובין ממשי למתגייסים. קבוצה זו רואה בשירות הצבאי אמצעי להשגת מטרות אחרות, כמו שער לעולם התעסוקה, למעמד חברתי ולצבירת ניסיון תעסוקתי. השיח הליברלי-רפובליקני מפריד בין חובות לבין זכויות, ומדגיש כי זכויות האזרחים אינן תלויות במילוי חובות כלשהם, ובפרט אינן תלויות בגיוס לצבא. שיח זה סבור כי השתייכות אזרחית אינה מותנית בשירות צבאי, אם כי לאזרחים צריכה להינתן האפשרות להתנדב לקידום הערכים המנחים אותם.

במחקר משנת 2021 חוקר אסף מלחי את תפיסות הציבור בנוגע לאתוס "צבא העם" ומודל הגיוס לצה"ל במציאות החברתית המשתנה.²⁷ המחקר

25 לדוגמה, אמירתה של מרוויינת המבירה את האופי הקולקטיבי של תפיסתה: "מה, שאתה חשב בבית ולא תעשה כלום? תרויח כסף ותטייל בזמן שחברים שלך, לא דווקא הקרובים ילכו ויקריבו [...] ויסכנו את חייהם כדי שאתה תוכל לישון בשקט?".

26 שם, עמ' 33-34.

27 אסף מלחי בקיעים בקונצנזוס: אתגרי "צבא העם" ומודל הגיוס לצה"ל במציאות החברתית המשתנה מחקר מדיניות 156 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2021).

מבקש לאתר ולאפיין את העמדות והאינטרסים של הקבוצות המאתגרות את מודל הגיוס הקיים ומציבות מולו חלופות לשירות בשכר מלא. מלחי מתייחס לשינויים במוטיבציות לשירות צבאי בחלוף הזמן, באופן העולה בקנה אחד עם מחקרו של גל. הוא מתאר כי מאמצע שנות השמונים ועל רקע מלחמת לבנון הראשונה והאינתיפאדה הראשונה, חלו שינויים במידת מרכזיותו של אתוס הביטחון בישראל ובדמות הלוחם לנוכח המעבר מחברה אידאליסטית ומגויסת, המקריבה את הפרט למען הכלל, לחברה אינדיווידואליסטית שבה הישגי הפרט והגשמתו העצמית עומדים מעל לכול.²⁸ מלחי טוען כי בקרב אוכלוסיות ממעמד חברתי בינוני-גבוה יש ביקוש הולך וגובר לשירות המניב תועלות חומריות וכלכליות ברורות בתום השירות, ביקוש הגורם לצה"ל לשווק חלק ממשלולי השירות כשער למקצוע מבטיח לחיים אזרחיים ולהגשמה עצמית. בכך, טוען מלחי, מחליש צה"ל את המוטיבציה האידאולוגית לשירות ומחזק את המוטיבציה האינדיווידואליסטית.²⁹

סקירת הספרות עד כה מעלה אפוא כי ניתן למפות את המוטיבציות לשלושה סוגים עיקריים: (א) מוטיבציות **תועלתניות-אישיות** הנובעות מהצרכים האישיים של הפרט, כולל מימוש עצמי והגשמת אינטרסים כלכליים; (ב) מוטיבציות **לאומיות-אזרחיות** המתמרצות פרטים להתגייס במטרה להגן על המדינה ועל ביטחון תושביה; (ג) ומוטיבציות **חברתיות** המניעות פרטים להתגייס או מניאות אותם מלעשות כן, בהתאם לדפוסי הנורמות החברתיות הרלוונטיים לפרט.

בהקשר של האוכלוסייה החרדית, מחקרו התאורטי של גל מתייחס בתמצית שבתמצית לצעירים חרדים הבוחרים להתגייס לצה"ל (גל אינו עוסק בצעירים חרדים בכללותם), וטוען כי הם מחזיקים במוטיבציות משולבות: מוטיבציה אינדיווידואליסטית להיכנס לשוק העבודה ולרכוש מקצוע בצבא; עזיבת האידאולוגיה האורתודוקסית (המתנגדת לגיוס); ותמיכתה של נורמה חברתית חדשה המחלחלת לציבור החרדי ומנרמלת את הגיוס לצה"ל.

28 שם, עמ' 30-31.

29 שם, עמ' 58-59.

המחקר האמפירי היחיד שבחן את המוטיבציות של צעירים חרדים לשרת בצבא הוא מחקר איכותני שערך אסף מלחי במסגרת המכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 2017.³⁰ מחקר זה כלל ראיונות עומק עם 30 גברים חרדים אשר התגייסו לצה"ל. עם מחציתם נערך הראיון לפני השירות הצבאי ועם מחציתם לאחריו. המחקר בחן את המניעים של צעירים חרדים לשרת בתפקידים עורפיים וקרביים בצה"ל ואת התרומה של השירות הצבאי לבוגריו החרדים. במענה על השאלה הראשונה מצא המחקר שלושה סוגים עיקריים של מניעים: (א) אישיים-חברתיים; (ב) תעסוקתיים; (ג) ואזרחיים-לאומיים.³¹ נקודת המוצא של מלחי לניתוח הנתונים היא כי שלושת המניעים נוטים להיות משולבים זה בזה וכי אין בהכרח מוטיבציה יחידה ("בלעדיה אין") המשפיעה על צעירים חרדים בהחלטתם להתגייס. מלחי מבחין בין המוטיבציות המופיעות בקרב חרדים המתגייסים למסלולים הקרביים לעומת אלו המופיעות בקרב המתגייסים למסלול שילוב חרדים (שח"ר), מסלול טכנולוגי. החרדים הקרביים רואים בשירות בצה"ל אפשרות לצמיחה אישית, ללא בסיס אידאולוגי משמעותי או רצון לרכוש כלים תעסוקתיים בהכרח. עבור צעירים אלה, פעמים רבות הגיוס מלווה בקשיים ניכרים, למשל ניתוק מהמשפחה ומהסביבה הקרובה שגדלו בה, למעט צעירים מהזרם החרדי-ספרדי וחב"ד, אשר זוכים לתמיכה ממשפחתם שלעיתים קרובות מורכבת מבעלי תשובה אשר שירתו בצבא. לעומת זאת, חרדים המתגייסים למסלול שח"ר הטכנולוגי הם לרוב גברים נשואים והורים לילדים הרואים במסלול הזדמנות לרכוש ניסיון תעסוקתי וכך להשתלב בשוק העבודה. לצד האינטרס האישי ברכישת מקצוע, חלקם מונעים גם ממניעים אזרחיים-לאומיים ורואים בשירות חובה אזרחית.

שילוב בין הממצאים מהמחקרים על האוכלוסייה הכללית לבין הממצאים ממחקרו של מלחי מעלה שיש כמה סוגי מניעים שעשויים להשפיע על צעיר חרדי בבואו להתגייס לשירות צבאי. החוקרים אומנם מסווגים את המוטיבציות באופן שונה, אולם נראה כי במהותן הן דומות. כך נראה כי המוטיבציה

30 אסף מלחי צבא התעסוקה לחרדים מחקר מדיניות 116 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2017) (להלן: מלחי, צבא התעסוקה לחרדים).

31 המחבר מבקש מקוראיו לשים לב לשוני בממצאיו לעומת סוגי המוטיבציות שדווחו במאמרו של ראובן גל, מוטיבציות לגיוס.

ההישרדותית והמוטיבציה האידאולוגית של גל חופפת בחלקה למוטיבציה האזרחית-לאומית של מלחי, ברצון המשותף להגן על המדינה ועל ביטחונה. כמו כן, ניכר כי המוטיבציה האינדיווידואליסטית בולטת בקרב צעירים חרדים, הן בקרב אלה המתגייסים למסלולים עם אופק תעסוקתי-כלכלי והן בקרב אלה המתגייסים במטרה להתפתח ולממש את עצמם ואת יכולותיהם. עולה גם מכלל המחקרים כי ההחלטה להתגייס מושפעת משילוב של כמה סוגי מוטיבציות. מסקנה זו עולה בקנה אחד עם מחקרים שנערכו במדינות אחרות בעולם.³²

א.2.

על חשיבותן של נורמות חברתיות

בני אדם הם "חיות חברתיות", המושפעים מנורמות חברתיות ומשקללים את התגובה החברתית הצפויה למעשיהם לתוך החלטותיהם.³³ בחברות שמרניות,

32 לנוכח העובדה כי הגיוס החרדי בישראל הותווה ברבות השנים כגיוס התנדבותי, אשר אין חובה כללית העומדת בצידו (אלא פטור קבוצתי), בחנו גם מחקרים העוסקים במוטיבציה לגיוס צבאי במדינות שבהן אין גיוס חובה, דוגמת ארצות הברית וסרביה. בדומה להבחנות שפותחו במחקר הישראלי, גם מחקרים אלה מבחינים בין סוגים שונים של מוטיבציות אישיות לבין מוטיבציות שירותיות, מוטיבציות של שיפור אישי ומוטיבציות כלכליות, ראו למשל Rebecca M. Pliske, Timothy W. Elig, and Richard M. Johnson, *Towards an Understanding of Army Enlistment Motivation Patterns*, DEFENSE TECHNICAL INFORMATION CENTER (1986). כמו כן ראו Linda Gorman and George W. Thomas, *Enlistment Motivations of Army Reservists: Money, Self-Improvement, or Patriotism?* 17 ARMED FORCES AND SOCIETY, 589 (1987); Nebojsa Nikolic, *Serbian Security Perceptions: Motivations to Serve*, 33 INFORMATION AND SECURITY, 122 (2015). כלל המחקרים מעלים כי המוטיבציה לשרת נוטה להיות מושפעת מאגד של מוטיבציות פטריוטיות, אישיות-פנימיות וחומריות-כלכליות.

33 Cristina Bicchieri, *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms* (2005); Adrienne Chung and Rajiv N. Rimal, *Social Norms: A Review*, 4 REVIEW OF COMMUNICATION RESEARCH, 1-28 (2016); Simon Gächter, Daniele Nosenzo, and Martin Sefton, *Peer Effects in pro-Social Behavior: Social Norms or Social Preferences?* 11 (3) JOURNAL OF THE EUROPEAN ECONOMIC ASSOCIATION, 548-573 (2023).

קולקטיביות ולא ליברליות, אשר שואפות לאחידות, מייחסות חשיבות גבוהה להתנהגות בהתאם לנורמה החברתית ופועלות לדכא ולצמצם נון-קונפורמיזם ככל האפשר, השפעותיהן של הנורמות החברתיות חזקות אף יותר מבדרך כלל.³⁴ בתנאים אלה, פרטים שוקלים בזהירות רבה במיוחד כיצד ישפיעו החלטותיהם על מעמדם החברתי, שכן הסנקציות החברתיות שעשויות להיות מוטלות עליהם בתגובה לפעולה שתיתפס כלא נורמטיבית, עשויות להיות חריפות במיוחד.

בחברה החרדית, סנקציות אלה יכולות לכלול נידוי, חרמות כלכליים וחברתיים, ענישה חברתית של בני המשפחה (למשל באמצעות השלכות שליליות על שידוכים וקבלה למוסדות לימוד) ועוד. משום כך, חקר עמדות ומוטיבציות כלפי גיוס בחברה החרדית לא יהיה שלם ללא מיפוי של תפיסת הצעיר החרדי את עמדות הציבור שאליו הוא משתייך כלפי הגיוס וללא מיפוי של עמדות הציבור החרדי כלפי מתגייסים חרדים.

המחקר ההתנהגותי ממשיג את היחסים בין הפרט לבין הכלל באמצעות חקר הנורמות החברתיות. תופעה נפוצה בשדה זה היא קיומם של פערים ניכרים בין תפיסות הפרט את הכלל ובין הנורמה החברתית כפי שהיא באמת. למרבית הפרטים אין דרך מדויקת להעריך את הנורמה החברתית בסוגיה מסוימת, ולכן הם יכולים לשגות בהערכת המקובלת החברתית של התנהגות מסוימת. כאשר קיים פער ניכר בין תפיסת הפרט את הנורמה החברתית לבין התפיסות השגורות בקרב בני החברה בפועל, נהוג לומר שמתקיימת "בורות נורמטיבית" – בורות של הפרט לגבי התפיסות והנורמות השגורות בחברה.³⁵

Jolanda Jetten, Tom Postmes, and Brendan J. McAuliffe, "We're All 34
Individuals": Group Norms of Individualism and Collectivism, *Levels
of Identification and Identity Threat*, 32 (2) EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL
PSYCHOLOGY, 189 (2002)

35 המונח המחקרי בשפת המקור הוא "pluralistic ignorance", במשמעות של בורות של היחיד לגבי ה-pluralistic, הקבוצה. בתרגום לעברית בחרנו במונח "בורות נורמטיבית" ולא "פלורליסטית" בשל המשמעות המרכזית של המונח "פלורליסטית" בעברית, המחייסת לעמדה ערכית מסוימת, המתאפיינת במחינות ובהכלה של תפיסות טוב שונות. על כן, בחרנו לתרגם את המונח ל"בורות נורמטיבית", תרגום הנאמן לאפיון התופעה כמאפיין חברתי ניטרלי מן הבחינה הערכית.

בסדרת מחקרים נמצא כי תופעת הבורות הנורמטיבית נפוצה במיוחד בקרב חברות סגורות ושמרניות נוקשות.³⁶ בשל המשמעת החברתית הנהוגה בחברות אלה והמחירים הגבוהים של סטייה מהנורמה, פרטים בחברות שמרניות נמנעים מחשיפת עמדותיהם האמיתיות, חוששים לאתגר את הנורמה ואף לדון בה באופן ביקורתי עם פרטים אחרים, ובעקבות זאת יש מיעוט הזדמנויות לכל פרט ללמוד שפרטים אחרים מחזיקים בעמדה דומה לשלו ולעדכן את תפיסתו לגבי הנורמה.³⁷ מכאן נובע כי בחברות שמרניות תפיסת הנורמה החברתית חשובה במיוחד להבנת דפוסי ההתנהגות של פרטים, שכן קיים סיכוי גבוה כי הפרטים יתנהגו בפועל בהתאם לנורמה החברתית הנתפסת ולא דווקא בהתאם לעמדתם האישית.

במסגרת המחקר, ביקשנו לבחון את העמדות האישיות והנורמות הנתפסות בקרב צעירי החברה החרדית בנושא שאלות הגיוס, אגב התמקדות בשאלה אם קיים פער בין עמדות אישיות כלפי גיוס בחברה החרדית ובין התפיסה של הנורמה החרדית בסוגיית הגיוס, ואם כן – מהי השפעתו של פער זה על ההחלטה להתגייס לצה"ל.

Floyd H. Allport, *The Group Fallacy in Relation to Social Science*, 29 (6) AMERICAN J. OF SOCIOLOGY 688 (1924); Dale T. Miller and Cathy McFarland, *When Social Comparison Goes Awry: The Case of Pluralistic Ignorance*, SOCIAL COMPARISON: CONTEMPORARY THEORY AND RESEARCH 287-313 (Jerry Suls and Thomas A. Wills eds., 1991); Deborah A. Prentice and Dale T. Miller, *Pluralistic Ignorance and Alcohol Use on Campus: Some Consequences of Misperceiving the Social Norm*, 64 (2) J. OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY 243 (1993)

Mads M. Jaeger, *What Makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Self-Interest or Political Ideology? A Longitudinal Approach*, 49 (3) ACTA SOCIOLOGICA 321-338 (2006)

Leonardo Bursztyn, Alessandra L. González, and David Yanagizawa-Drott, *Misperceived Social Norms: Female Labor Force Participation in Saudi Arabia* (no. w24736) NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH (2018) (להלן: Bursztyn, González, and Yanagizawa-Drott, 2018)

המחקר הראשון: מחקר גישוש מקוון בקרב פלחים שונים של החברה החרדית

המחקר הראשון מציג חריש ראשוני בשדה האומד את רצונם של צעירים חרדים לשרת בצה"ל ואת תכנונם המעשי לעשות כן. בהמשך ממפה המחקר את המוטיבציות החיוביות והשליליות של צעירים חרדים באשר לשירות בצה"ל ובוחן את הנורמות החברתיות בציבור החרדי בנושא הגיוס. לבסוף, בחנו האם וכיצד המוטיבציות להתגייס מושפעות ממתווה חקיקתי של פטור מגיוס או חובת גיוס, אשר עשוי להשפיע על תפיסת השירות הצבאי בקרב הצעירים החרדים.

סקרי עמדות בחברה החרדית הפכו נפוצים ומקובלים בשנים האחרונות, אולם טרם התגבש קונצנזוס בקרב קהילת המחקר בדבר השיטה והתמהיל שיבטיחו מדגם מייצג של הציבור החרדי בישראל, בין היתר, בשל חוסר בסטטיסטיקות בסיס מספקות על אודות התפלגות הזרמים השונים בחברה החרדית, והיעדר הסכמה ברורה באשר לשאלה "מיהו חרדי?".³⁸ נוסף על כך, חלק מאורחות החיים בחברה החרדית השתנו במידה ניכרת בשנים האחרונות, ומידת הנגישות לאינטרנט ולדואר אלקטרוני עלתה בצורה תלולה. חברות סקרים רבות מאפשרות כיום לגייס מדגמים רחבי היקף של משיבים חרדים באמצעות דגימה מקוונת (על בסיס הזמנות הנשלחות בדואר אלקטרוני) או טלפונית (על בסיס שיחות לקווים ניידים), ולכל שיטה יש יתרונות וחסרונות.³⁹ במחקר הנוכחי נקטנו שיטה

38 ראו נטע ברק-קורן "החברה החרדית והאקדמיה הישראלית: בחינה מחודשת של עמדות הציבור החרדי כלפי לימודים אקדמיים" משפטים 675, 714-715, וההסבר המופיע בהערות שוליים 115 (2019) (להלן: ברק-קורן, החברה החרדית והאקדמיה הישראלית).

39 ראו באופן כללי שם, עמ' 720-721. על מחקרים מקוונים לעומת מחקרים טלפוניים המבוצעים באמצעות טלפנים המשוחחים עם הנשאלים "בשפה חרדית", ראו שם, הערת שוליים 128:

מחד גיסא, יכולים להיות לסקרים כאלה יתרונות בהבהרת השאלות ובקיום שיחה פנימית ואינטימית, ומאידך גיסא, בנושאי שיחה רגישים נשאלים חרדים עשויים להשיב תשובות שמרניות מאלה המאפיינות אותם באמת, בין מפאת אי נעימות בפני הטלפן החרדי, ובין מפאת חשש כי מה שיאמרו ישמש נגדם אם תדלוף השיחה. בשל העובדה שמוסדות מרכזיים בחברה החרדית עוסקים באיסוף מידע מפורט על שמרנות, צניעות וכו' – חשש זה עשוי להיות ממשי.

משולבת: המחקר הראשון התבצע בדגימה מקוונת, והמחקר השני התבצע בדגימה טלפונית. השיטה המשולבת אפשרה לנו להגיע לקבוצות אוכלוסייה מגוונות, לתכלול ולשחזר את הממצאים באמצעות שיטות שונות, ואפשרה – למיטב ידיעתנו, לראשונה בשדה המחקר החרדי – להשוות בין שתי שיטות הדגימה באופן ישיר.

נפנה להצגת השיטה והמהלך של כל אחד משני המחקרים – המקוון והטלפוני – ולאחר מכן, בשל הדמיון הרב בתוצאות נדון בממצאים שעולים מהם במרוכז.

מדגם

המדגם למחקר הראשון נאסף באוקטובר 2020 באמצעות חברת הסקרים "iPanel". במחקר השתתפו 708 גברים ונשים, שנועדו לספק שתי נקודות מבט פנים-חרדיות. הראשונה והמרכזית היא **קבוצת הצעירים**: גברים חרדים בגילי גיוס (להלן: קבוצת הצעירים); בהתאם, 26% מהמדגם היו גברים חרדים צעירים בגילי 18-24 (בתקופה הרלוונטית למחקר עמד גיל הפטור של צעירים חרדים משירות צבאי על 24 שנים; N=183).⁴⁰ נקודת המבט השנייה היא זו של **קבוצת הייחוס החרדית**, הכוללת חרדים וחרדיות שאינם עומדים בפני גיוס לצבא. בהתאם, 26% מהמדגם היו גברים חרדים בגילי 25-30, 24% מהמדגם היו גברים חרדים בגילי 31-65 ו-24% מהמדגם היו נשים חרדיות בגילי 31-65 (N=524). ניתוח הממצאים בפרק ה מוצג בהתאם בחלוקה לשתי הקבוצות: ראשית נציג את נתוני קבוצת הצעירים ובהמשך נקדיש פרק לניתוח עמדותיה של קבוצת הייחוס החרדית: גברים ונשים חרדים בגילי 25-65 שעמדוניהם נאספו במחקר הראשון בלבד.

בנושא הזרם שאליו משתייכים המשתתפים, הוגדרו מכסות המשקפות את ההתפלגות הנפוצה המתקבלת בסקרים מחקרניים של החברה החרדית: 30%

⁴⁰ בעת ביצוע המחקר עמד גיל הפטור לצעירים חרדים מצה"ל על גיל 24, ולכן זהו טווח הגילאים שנבחר גם במחקרנו. ראו יוחנן פלסנר וגלעד מלאך "גיל הפטור לגיוס חרדים חייב לרדת ל-21" חוות דעה (המכון הישראלי לדמוקרטיה 11.8.2021). גיל הפטור עלה מאז וכיום עומד על גיל 26, ראו שלומית רביצקי טור-פז "הצעת הממשלה לחוק (אי)גיוס חרדים" (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2023).

חסידיים, 30% ליטאים, 30% ספרדים ו-10% נוספים ליתר הזרמים. בפועל, האיסוף התחלק כך ש-40% מהמשתתפים השתייכו לזרם הליטאי, 25% לזרם הספרדי ו-25% לזרם החסידי. כ-10% נוספים הגדירו עצמם חב"ד, ברסלב או "אחר". רובם המוחלט של המשתתפים היה נשוי (80%), כ-17% רווקים ו-3% גרושים או אלמנים. כ-72% מהמשתתפים העידו שברשותם טלפון נייד (52%) או טלפון חכם (סמארטפון) כשר (20%). כ-30% עשו שימוש בטלפון חכם לא מפוקח, אולם מחצית מהם החזיקו בטלפון נייד כשר נוסף על טלפון חכם. בהיבט השימוש באינטרנט, כ-40% מהמשתתפים העידו שיש להם אינטרנט בבית עם סינון בכשרות גבוהה, כ-25% מחזיקים באינטרנט עם סינון, לכ-20% יש אינטרנט ללא סינון ולכ-15% אין אינטרנט בבית כלל.

הליך המחקר

עם כניסתם למחקר, נמסר למשתתפים כי הם עתידים להשתתף במחקר העוסק בעמדותיהם על אודות גיוס תלמידי ישיבות לצה"ל. נמסר למשתתפים כי ביכולתם להפסיק את השתתפותם בכל עת, כי תשובותיהם ייוותרו אנונימיות וכי ישמשו למטרות מחקריות בלבד. לאחר מתן הסכמה נשאלו המשתתפים כמה שאלות דמוגרפיות קצרות העוסקות במגדר, בגיל, בעצם היותם חרדים ובזרם שאליו הם משתייכים בציבור החרדי, בהתאם לתנאים ולמכסות שהוגדרו למשתתפים. לאחר מכן הוגרלו המשתתפים באופן אקראי לאחת משלוש קבוצות הניסוי – חובת גיוס, פטור מגיוס וקבוצת ביקורת – כך שבכל קבוצה היה ייצוג לכל אחת מהקבוצות בחברה החרדית. בהתאמה, הוצג למשתתפים טקסט המתאר את החלטתה של ועדה ממלכתית אשר המליצה לחייב את תלמידי הישיבות בשירות בצה"ל או לפטור אותם ממנו. לקבוצת הביקורת הוצג טקסט המתאר החלטה של ועדה ממלכתית, אשר המליצה לקדם תזונה בריאה בישראל. שלושת הקטעים שנכתבו היו דומים מאוד באורכם, במשלב הלשוני ובמורכבותם הכללית. בהמשך התבקשו המשתתפים לענות על שאלות הנוגעות לעמדותיהם ולהשקפותיהם בנושא גיוס תלמידי ישיבות חרדים לצה"ל (המדדים).⁴¹

מדדים

לשם מדידת הרצון העקרוני והתכנון המעשי של המשתתף בנוגע לגיוס לצה"ל, שאלנו "מהי עמדתך האישית ביחס לגיוס לצה"ל במצב בו יש חובת/פטור גיוס?" (כתלות בקבוצת הניסוי). משתתפים מקבוצת הביקורת נשאלו "מהי עמדתך האישית ביחס לגיוס לצה"ל?". המשתתפים יכלו לבחור מבין ארבע אפשרויות שכללו את ארבעת ההרכבים האפשריים של רצון להתגייס ותכנון לעשות כן (רוצה ומתכנן; רוצה ולא מתכנן; לא רוצה ולא מתכנן; לא רוצה ומתכנן). כדי לבדוק את תפיסת הנורמות החברתיות בחברה החרדית ביחס לרצון ותכנון להתגייס נשאלו המשתתפים שתי שאלות: "מה לדעתך שיעור החרדים שהיה מתגייס לצה"ל במקרה של חובת/פטור גיוס?" (כתלות בקבוצת הניסוי), וכן: "מה לדעתך שיעור החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל במצב בו יש חובת/פטור גיוס, אבל לא עושה זאת?". משתתפי תנאי הביקורת נשאלו: "מה לדעתך שיעור החרדים המתגייסים לצה"ל כיום?" וכן "מה לדעתך שיעור החרדים שרוצים להתגייס לצה"ל כיום, אך לא עושים זאת?". למשתתפים הוצג סרגל הנע בין 0%-100% והם התבקשו למקם את הסמן על השיעור המוערך על ידם. כפי שיורחב בהמשך, שתי שאלות אלו אפשרו לבחון את קיומה של בורות נורמטיבית, כלומר פער בין עמדת המשיב החרדי לבין הערכתו את העמדה שבה מחזיק יתר הציבור החרדי.

כדי לבדוק מהן המוטיבציות המשפיעות על ההחלטה להתגייס, הוצגו למשתתפים שתי רשימות של מוטיבציות – חיוביות ושליליות.⁴² ביחס לכל מוטיבציה, התבקשו המשתתפים לדרג באיזו מידה היא משפיעה על החלטתם להתגייס על ציר שנע בין 1-5 (1 – כלל לא משפיעה, 5 – לחלוטין משפיעה). רשימת המוטיבציות התבססה על המוטיבציות המגוונות שהועלו ונחקרו

42 כך, לדוגמה, מוטיבציות חיוביות שהופיעו בשאלון הן: "חגמול כלכלי עבור השירות", "תחושת שליחות", "רצון להיות חלק מהכלל ולא להתנתק מהחברה"; ומוטיבציות שליליות שהופיעו בשאלון הן: "כיבוד רבנים", "פחד שינסו לשנות אותי", "ימשיכו להפלות אותי גם אם אשרת". ראו את רשימות המוטיבציות המלאות בנספחים.

בספרות בנושא גיוס לצבא בכלל,⁴³ גיוס לצה"ל בפרט⁴⁴ וגיוס חרדים לצה"ל.⁴⁵ הרשימה הסופית שהוצגה למשתתפים כללה 18 מוטיבציות חיוביות ו-14 מוטיבציות שליליות, אשר הוערכו על בסיס המחקר הקיים כרלוונטיות ביותר לציבור החרדי.

כדי להבין כיצד נתפסים צעירים חרדים שמתגייסים לצה"ל בעיני החברה החרדית ואת השלכותיו החברתיות הנתפסות של הגיוס, ביקשנו מהמשתתפים להעריך את סיכויי השידוך ועלייה ל"מפטיר" בשבת של צעיר הלומד בישיבה יוקרתית; בישיבה רגילה; חייל בגדוד חרדי קרבי; נושר מישיבה; וחייל במסלול טכנולוגי בצבא. כמו כן שאלנו על סיכויי הקבלה למוסד חינוכי יוקרתי וסיכויי השידוך של אח או אחות של כל אחת מהדמויות (כלומר של תלמיד בישיבה יוקרתית, רגילה וכן הלאה).

לבסוף השלימו המשתתפים שאלון דמוגרפי אשר התייחס למקום מגורים, לסטטוס משפחתי, לשימוש באינטרנט, להשקפת עולם בציר שבין שמרנות למודרניות וללימודי ליבה.⁴⁶

Linda Gorman and George W. Thomas, *Enlistment Motivations of Army Reservists: Money, Self-Improvement, or Patriotism?* ARMED FORCES AND SOCIETY (1987); Rebecca M. Pliske, Timothy W. Elig, and Richard M. Johnson, *Towards an Understanding of Army Enlistment Motivation Patterns*, DEFENSE TECHNICAL INFORMATION CENTER (1986); Nebojsa Nikolic, *Serbian Security Perceptions: Motivations to Serve*, 33 INFORMATION AND SECURITY 122 (2015)

44 גל, המוטיבציה לגיוס, לעיל ה"ש 16, עמ' 37; טיארג'אן, מראות שונות, לעיל ה"ש 21, עמ' 47, 51; ריבנאי-בהיר ואבידר, בין המדינה וביני, לעיל ה"ש 24.

45 ראו מלחי, צבא התעסוקה לחרדים, לעיל ה"ש 30.

46 מפאת קוצר היריעה אנו מתמקדים במדדים העיקריים שעסקנו בהם. ראו את הנוסח המלא של השאלון בנספח.

המחקר השני: מחקר מאשש טלפוני של צעירים חרדים בגילי גיוס

מטרתו של המחקר השני הייתה לשחזר את עיקרי המחקר הראשון בשיטת דגימה טלפונית. לפיכך גם במחקר זה עסקו שלוש השאלות המרכזיות בעמדותיהם האישיות של המשתתפים להתגייס לצה"ל, מתוך הבחנה בין הרצון להתגייס לבין התכנון לעשות כן הלכה למעשה; בירור המוטיבציות המשפיעות על צעירים חרדים להתגייס לצה"ל כחלק מהבנת הפער בין הרצון להתגייס לבין התכנון; וכן השוואת העמדות האישיות לעמדות הציבוריות כפי שהן נתפסות בעיני המשתתפים כדי לעמוד על הנורמות החברתיות הקיימות בחברה החרדית וכן על קיומה של תופעת הבורות הנורמטיבית. אולם בעוד שהמחקר הראשון סיפק מבט נרחב על תפיסותיהם של פלחים שונים בחברה החרדית, במחקר השני התמקדנו בגברים חרדים צעירים בקבוצת הגיל הרלוונטית לגיוס לצה"ל (18-25 שנים).

מדגם

המדגם למחקר השני נאסף בתחילת שנת 2021 בידי חברת "אסקריא", חברת סקרים המתמחה בחברה החרדית. בניית מאגר הטלפונים על ידי החברה נעשתה בכמה דרכים כדי לטייב את הליך הדגימה. המאגר מבוסס, בין היתר, על המקורות האלה: ספרי טלפונים של כלל המגזר החרדי; אלפונים של חסידויות; מאגר שמות ממפלגות יהדות התורה וש"ס (לאחר דיוק מול האחרונה שמדובר בחרדים); כל מספרי הטלפון של "הקומות הכשרות" לאחר בדיקת Interactive Voice Response – IVR מול חברות טלפוניה והוספת כלל המספרים הפעילים למאגר; מספרי טלפונים ממשווקים בדיגיטל לאוכלוסייה החרדית; מספרי טלפונים של ישיבות שונות. הטלפנים הוכשרו על ידי חברת הסקרים בשיח פנים-חרדי והוכשרו גם על ידינו בדרך העברת המחקר.

במדגם השתתפו 300 גברים חרדים צעירים בגילי 18-25, המדגם המרבי שחברת הסקרים העריכה שניתן לגייס בהינתן קבוצת האוכלוסייה המצומצמת

הרלוונטיות לשאלת המחקר.⁴⁷ המשיבים השתייכו לזרמים שונים בחברה החרדית: הזרם הליטאי (50%), הזרם הספרדי (30%) והזרם החסידי (13%) וכ-7% אשר הגדירו את עצמם חב"ד, ברסלב או "אחר". כ-64% מהמשתתפים העידו כי הם לומדים בישיבה, כ-12% לומדים בכולל, כ-11% עובדים, כ-3% משרתים בצבא וכ-3% בלימודים אקדמיים. נוסף על כך העידו חלק מן המשתתפים כי הם בהכשרה מקצועית (1%) או משלימים בגרויות כהכנה ללימודים (1%), וכן כי הם עובדים או לומדים יחד (3%) או לא עובדים ואף לא לומדים (2%). רובם המוחלט של משתתפי המדגם היו רווקים (כ-70%), והיתר היו נשואים (כ-30%). 72.5% מן המשתתפים העידו שברשותם טלפון נייד כשר וכ-5% העידו כי ברשותם טלפון חכם כשר. כ-13% השתמשו בטלפון חכם לא מפוקח, אולם כרבע מהם החזיקו בטלפון כשר נוסף עליו. כ-7.5% מהמשתתפים החזיקו גם בטלפון חכם מפוקח וגם בטלפון כשר, והיתר לא החזיקו בטלפון סלולרי כלל (כ-2%). הביטוי השימוש באינטרנט, כ-54% העידו שהם משתמשים באינטרנט פעם בשבוע או יותר, כ-18% משתמשים פעם בחודש לפחות וכ-28% משתמשים פחות מפעם בחודש או כלל לא.⁴⁸ שיעור המענה לסקר היה 27%.⁴⁹

הליך המחקר

עם כניסתם למחקר, המשתתפים קיבלו הנחיות זהות לאלה של המחקר הראשון. לאחר מענה על שאלות המכסה הדמוגרפיות כמו במחקר הראשון חולקו המשתתפים באופן אקראי לשתי קבוצות: פטור מגיוס וחובת גיוס

⁴⁷ חברת הסקרים שעבדנו עימה במסגרת המחקר השני לא יכלה להתחייב שתוכל לספק את מספר המשתתפים הרצוי לו טווח הגילאים יהיה רק בין הגילאים 18-24 בלבד, כפי שבוצע במחקר הראשון. לפיכך התאמנו את מכסות הדגימה לטווח הגילאים של 18-25, בהתאם לנהוג בחברת הסקרים.

⁴⁸ שאלת השימוש באינטרנט במחקר השני שונה מזו שהוצגה למשתתפים במחקר הראשון. השינוי נבע מהמלצת חברת הסקרים "אסקריא" המתמחה בסקרים במגזר החרדי, ובהתחשב בגיל הצעיר של המדגם השני ובמאפייניו.

⁴⁹ לפי נחוני "אסקריא", ענו לטלפון 1,124 משתתפים פוטנציאליים, ומתוכם השלימו את הסקר 303 משתתפים. שיעור מענה זה גבוה יותר משיעור המענה השכיח לסקרים, העומד בדרך כלל על כ-16%, ראו דיון אצל ברק-קורן, החברה החרדית והאקדמיה הישראלית, לעיל ה"ש 38, עמ' 715-716.

(מפאת שיקולים סטטיסטיים של עוצמת מבחן למול גודל המדגם, המחקר השני לא כלל קבוצת ביקורת). הקצאה זו התבצעה אוטומטית ללא שיקול דעת הטלפנים. הטלפנים הקריאו למשתתפים טקסט קצר, שהותאם לדגימה הטלפונית, העוסק במתווה של פטור מגיוס או חיוב תלמידי ישיבות חרדים בשירות צבאי, בהתאם לתנאי הניסוי שהוגרלו אליו. אם הביע המשתתף קושי לעקוב אחר הטקסט, הטלפנים הקריאו בשנית נוסח מקוצר שהוכן מראש. לאחר מכן נשאלו המשתתפים שאלות זהות לאלו שנשאלו המשתתפים במחקר הראשון, למעט שאלות בודדות שלא נכללו.⁵⁰ במחקר זה התווספה שאלה חדשה הנוגעת לרצונם ולתכונם של המשתתפים לצמצם את הלימוד בבית המדרש כדי לחפש עבודה או מקצוע. לבסוף השיבו המשתתפים על שאלון דמוגרפי משלים בדומה לזה שנכלל במחקר הראשון.

50 כך למשל לא נשאלו המשתתפים במחקר השני על מעמדו החברתי של האברך אל מול החייל החרדי. השאלון המלא של כל מחקר מפורט להלן בנספחים.

ממצאי שני המחקרים: עמדות ותפיסות של הצעירים החרדים ושל החברה החרדית בנוגע לגיוס לצה"ל

בפרק זה נסקור את הממצאים העיקריים שעלו משני המחקרים הראשוניים (להלן: מחקר 1 ומחקר 2), המוצגים יחד מטעמי חיסכון בשל הדמיון הרב בתוצאות. הממצא העיקרי הראשון הוא קיומו של פער ניכר בין רצונם העקרוני של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל לבין תכנונם המעשי לעשות כן. בהמשך לכך, נציג את ממצאינו באשר למוטיבציות שמניעות צעירים חרדים להתגייס לצבא או מניאות אותם מלעשות זאת. לאחר מכן, נציג את התמונה החברתית המורכבת בסוגיית הגיוס. נסקור ראשית את נקודת מבטם של צעירים חרדים בגילי גיוס באשר למידת הנורמטיביות של הרצון להתגייס לצה"ל ובאשר לתגובה החברתית הצפויה לגיוס, כפי שאלה נתפסות בעיניהם. לאחר מכן נסקור את נקודת מבטה של קבוצת הייחוס החרדית, אותם פלחים בחברה החרדית אשר סוגיית הגיוס אינה רלוונטית עבורם, עוד או בכלל. נקודות מבט שונות אלה מרכיבות תמונה שלמה לגבי הנורמות החרדיות – הממשיות והנתפסות – בסוגיית הגיוס לצה"ל.

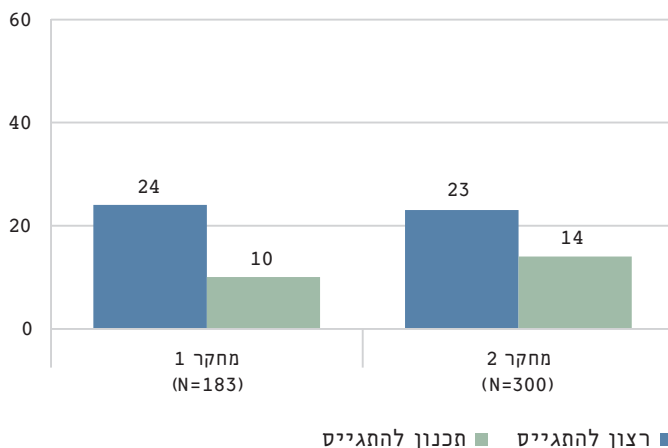
ד.1.

הרצון להתגייס לצה"ל מול התכנון להתגייס לצה"ל

בשני המחקרים מצאנו נתונים זהים כמעט בשאלת הרצון העקרוני והכוונה המעשית של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל. כצפוי, מרבית הצעירים החרדים (67%-69%) אינם רוצים ואינם מתכננים להתגייס לצה"ל. עם זאת, בשני המחקרים אותר פער ניכר בין הרצון העקרוני להתגייס לבין התכנון המעשי לעשות זאת. כפי שתראים 1 מראה, אחד מכל ארבעה צעירים חרדים בגילי גיוס בקירוב הביע רצון להתגייס לצה"ל (23%-24% מכל אחד מהמדגמים), אולם רק 10% (מחקר 1) או 14% (מחקר 2) מתכננים להתגייס הלכה למעשה.

חרשים 1

רצון מול תכנון להתגייס: השוואת העמדות האישיות בין המחקר הראשון לבין המחקר השני בקרב צעירים חרדים בגילי גיוס* (ב-%)

* לצורכי ההשוואה, הניתוח ביחס למחקר הראשון כלל את קבוצת הצעירים בלבד.

כזכור, המחקר הראשון כלל שלושה תנאים (חובת גיוס, פטור מגיוס וקבוצת ביקורת), והמחקר השני כלל שני תנאים בלבד (חובת גיוס ופטור מגיוס). במחקר הראשון מצאנו הבדלים בין תנאי הניסוי באשר לרצון הצעירים החרדים להתגייס. רצון זה עמד על כ-11% בתנאי חובת הגיוס מול כ-24% בתנאי הפטור מגיוס ($z=-1.8, p<0.03$) וכ-35% בתנאי הביקורת (במסגרת תנאי זה ענו המשתתפים על השאלה לאחר טקסט שעסק בתזונה בריאה) ($z=-3.2, p<0.01$)⁵¹ עם זאת, הבדלים אלה לא שוחזרו במחקר השני, שבו הרצון להתגייס בתנאי חובת הגיוס היה גבוה יותר מזה שנמצא במחקר הראשון (כ-24%) וזהה סטטיסטית לרצון להתגייס בתנאי הפטור (כ-23%; $p<0.8$). באשר לתכנון של צעירים חרדים להתגייס, לא מצאנו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין התנאים במי מהמחקרים.

51 את הלווחות המלאים של שאלת הרצון בחלוקה לשלושת תנאי הניסוי - חובה, פטור, וביקורת, ראו להלן בנספחים.

בשניהם היה שיעור המתכננים להתגייס בפועל נמוך בהרבה משיעור הרוצים להתגייס, בכל תנאי הניסוי (במחקר הראשון: תנאי החובה 14.7%; תנאי הפטור כ-8%; $z=1.1$, $p<0.1$; תנאי הביקורת 8.5%; $z=1$, $p<0.14$. במחקר השני: תנאי החובה כ-16%; תנאי הפטור כ-12%; $p<0.3$). בשני המחקרים התכנון להתגייס היה הנמוך ביותר בתנאי הפטור.⁵² לסיכום, הגם ששיעורי הרצון והתכנון הראו יציבות בין שני המחקרים, כולל פער יציב ומובהק סטטיסטית בין שיעור הרצון להתגייס לעומת שיעור התכנון להתגייס, לא מצאנו הבדלים יציבים ומובהקים סטטיסטית בין תנאי הניסוי, ולכן הנתונים מוצגים בממוצע על פני תנאי, בהתעלם מתנאי הניסוי.

2.1

מוטיבציות וחסמים בנושא השירות הצבאי בקרב צעירים חרדים

כאמור, בחנו את המוטיבציות המשפיעות על ההחלטה להתגייס לצה"ל באמצעות שאלון שגובש על בסיס מחקרים שנערכו בישראל ובמדינות אחרות על אודות מוטיבציות לשירות צבאי, ואחרי שמיקדנו את הבחינה לפריטים הרלוונטיים לציבור החרדי. השאלון הורכב מ-18 מוטיבציות חיוביות ומ-14 מוטיבציות שליליות. לגבי כל מוטיבציה התבקשו המשתתפים לדרג באיזו מידה היא משפיעה על החלטתם להתגייס על ציר שנע בין 1-5 (1 – כלל לא משפיעה, 5 – לחלוטין משפיעה).

הנתונים שנאספו נותחו בהליך של ניתוח גורמים (factor analysis), שיטה סטטיסטית המאפשרת לסווג ולקבץ פריטי שאלון לקטגוריות על, בהתבסס על המכנה המשותף הסטטיסטי בתשובות המשתתפים. ניתוח הגורמים הגישושי במחקר הראשון העלה כי ניתן למפות הן את רשימת המוטיבציות החיוביות והן את רשימת המוטיבציות השליליות לשלושה סוגי מוטיבציות, שיוצגו להלן. ממצאים אלה שוחזרו במחקר השני (ראו להלן לוחות 1 ו-2).

52 את הלוחות המלאים של שאלת התכנון בחלוקה לשלושת תנאי הניסוי – חובה, פטור, וביקורת, ראו להלן בנספחים.

ניתוח הגורמים זיהה שלושה סוגי מוטיבציות חיוביות, העולות בקנה אחד עם המוטיבציות שעלו בספרות המחקרית: מוטיבציה אישית-אינדיווידואליסטית ($\alpha=0.88$; $SD=1.6$); מוטיבציה שירותית-ערכית ($\alpha=0.91$; $SD=1.3$); ומוטיבציה אזרחית-נורמטיבית ($\alpha=0.84$; $SD=1.3$). ההיגדים שדורגו גבוה במיוחד במקבץ המוטיבציה האינדיווידואליסטית היו: "התגמול הכלכלי עבור השירות", "לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים", "לקחת פסק זמן מהחיים כדי לקבל החלטות" ו"להתקדם בחיים". ההיגדים שדורגו גבוה במיוחד במקבץ המוטיבציה השירותית-ערכית היו: "לשרת את המדינה שלי", "תחושת שליחות" ו"תרומה לחברה". ההיגדים שדורגו גבוה במיוחד במקבץ המוטיבציה האזרחית-נורמטיבית היו: "רצון להיחשב כאזרח מלא של המדינה", "זו חובתי כאזרח" ו"שוויון בנטל". יוער כי הגם שמן הבחינה התמטית יש קרבה בין פריטי המקבץ השירותי-ערכי לבין פריטי המקבץ האזרחי-נורמטיבי, מן הבחינה הסטטיסטית זהו מקבצים אלה כנפרדים (ראו לוח 1).

לוח 1

ניתוח גורמי המוטיבציות החיוביות

מוטיבציה אישית-אינדיווידואליסטית	מוטיבציה אזרחית-נורמטיבית	מוטיבציה שירותית-ערכית
התגמול הכלכלי עבור השירות	רצון להיחשב כאזרח מלא של המדינה	תרומה לחברה
רכישת מקצוע ואופק פרנסה	כי זו חובתי כאזרח	תחושת שליחות
לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים	השירות הוא מאמץ קולקטיבי וכולם צריכים לתת כחף	ביטחון המדינה
להתרחק מבעיה בחיי האישיים	שוויון בנטל	לשרת את המדינה שלי
להוכיח לעצמי שאני מסוגל		
לקחת פסק זמן מהחיים כדי לקבל החלטות		
להתקדם בחיים		
להיות עצמאי ולצאת מהבית		
סטטוס חברתי		

גם באשר למוטיבציות השליליות, המניאות מגיוס לצה"ל, הניתוח העלה שלושה סוגים עיקריים של מוטיבציות: (א) מקבץ מוטיבציה דתית-סמכותית ($\alpha=0.73$; $SD=1.4$), אשר ההיגדים הבולטים בו היו: "כיבוד רבנים", "רצון לגדול בתורה", "להישמע להוראות הרבנים", ו"חשיבות ההתמסרות ללימוד התורה"; (ב) מקבץ מוטיבציה חברתית-נורמטיבית ($\alpha=0.64$; $SD=1.4$), אשר ההיגדים הבולטים בו היו: "פוחד שינדו אותי מהחברה", "ימשיכו להפלות אותי גם אם אשתר"; (ג) מקבץ מוטיבציה אישית, הקשור לפחד משינוי אשר ההיגדים הבולטים בו היו: "לא רוצה להתקלקל בצבא", "פוחד שינסו לשנות אותי" (ראו לוח 2).

לוח 2 ניתוח גורמי המוטיבציות השליליות

מוטיבציה דתית-סמכותית	מוטיבציה חברתית	מוטיבציה אישית (חשש משינוי)
רצון לגדול בתורה	ייתנו לי תפקיד פחות טוב מלאחרים	לא רוצה להתקלקל בצבא
כיבוד רבנים	פוחד שינדו אותי מהחברה	פוחד שינסו לשנות אותי
לימוד התורה שלי מציל את עם ישראל	חושש שיזלזלו בי שאני לא חכם	טוב לי כמו שאני עכשיו
	ימשיכו להפלות אותי גם אם אשתר	

בשלב הבא, ניתחנו את ממצאי המוטיבציות בהתאם לשאלת הרצון האישי, באמצעות פילוח המשתתפים לפי אלה שהביעו את רצונם להתגייס לעומת אלה שהעידו כי אינם רוצים. מטרתנו הייתה להבין מה מניע את הצעירים החרדים שרוצים להתגייס לצה"ל ומה מהווה חסם עבור אלו שאינם רוצים בגיוס. כצפוי, מצאנו הבדלים מובהקים סטטיסטית בדירוג המוטיבציות של שתי הקבוצות שתוארו לעיל. צעירים חרדים שרוצים להתגייס דירגו את כלל המוטיבציות החיוביות כמשפיעות יותר על החלטתם מאשר משתתפים שאינם רוצים להתגייס, ולהפך לגבי המוטיבציות השליליות. חורג מכך הפחד משינוי, שדורג

בצורה דומה בידי שתי הקבוצות. עם זאת, ההבדל בין צעירים הרוצים ולא רוצים להתגייס התמצה במשקל שנתנו למוטיבציות השונות, ולא בסוג המוטיבציות שהניעו או הניאו אותם. ממצא חשוב נוסף הוא שמשקל המוטיבציות השליליות היה בממוצע גבוה יותר ממשקל המוטיבציות החיוביות, גם בקרב הצעירים החרדים הרוצים בגיוס (ראו להלן תרשימים 2 ו-3). שתי מוטיבציות המניאות מגיוס – הרבנית-דתית והחשש משינוי – זכו לציון ממוצע גבוה יותר מ-3 (אמצע הסרגל) – בעוד שהמוטיבציות המניעות לגיוס זכו בממוצע לציונים נמוכים יותר מ-3 או נושקים לכך.

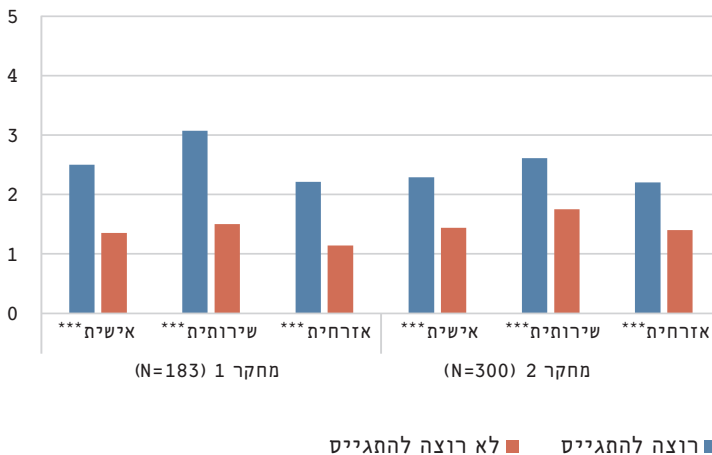
המוטיבציה החיובית הגבוהה ביותר בקרב הרוצים להתגייס הייתה המוטיבציה השירותית-ערכית, אולם בפער לא גדול מן המוטיבציה האישית ומן המוטיבציה האזרחית. בכולן אותרו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין הרוצים לבין הלא רוצים להתגייס. המוטיבציה השלילית הגבוהה ביותר, הן בקרב הרוצים להתגייס והן בקרב הלא הרוצים להתגייס, הייתה המוטיבציה הדתית-רבנית, אך הרוצים להתגייס העניקו לה משקל נמוך יותר במידה מובהקת סטטיסטית. המוטיבציה השנייה בגובהה הייתה החשש משינוי אישי, וחשש זה דורג במידה דומה בידי הרוצים והלא רוצים להתגייס. המוטיבציה השלישית בגובהה הייתה המוטיבציה החברתית (חשש מנידוי חברתי ואי-מציאת מקום בחברה הכללית), וגם כאן אותרו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין המשקל שניתן לה בידי הרוצים והלא רוצים להתגייס. תמונת המוטיבציות הייתה דומה בקרב המתכננים להתגייס, אך בשל המספר המועט של צעירים בקבוצה זו האנליזות לא היו מובהקות סטטיסטית. כלל הממצאים הללו שוחזרו כמעט במדויק במחקר השני (ראו תרשימים 2 ו-3).

חרשים 2

מוטיבציות חיוביות, רצון ותכנון בפועל להתגייס בקרב צעירים חרדים בגילי גיוס (מחקר 1 ו-2)

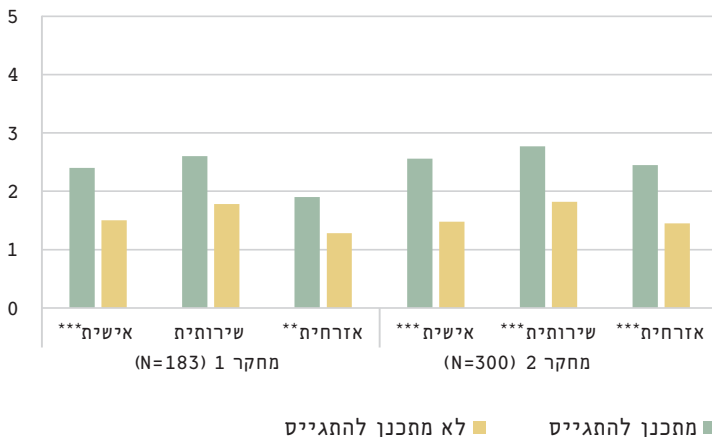
מידת ההשפעה של המוטיבציה

מוטיבציות חיוביות ורצון להתגייס

מידת ההשפעה של המוטיבציה

מוטיבציות חיוביות ותכנון להתגייס

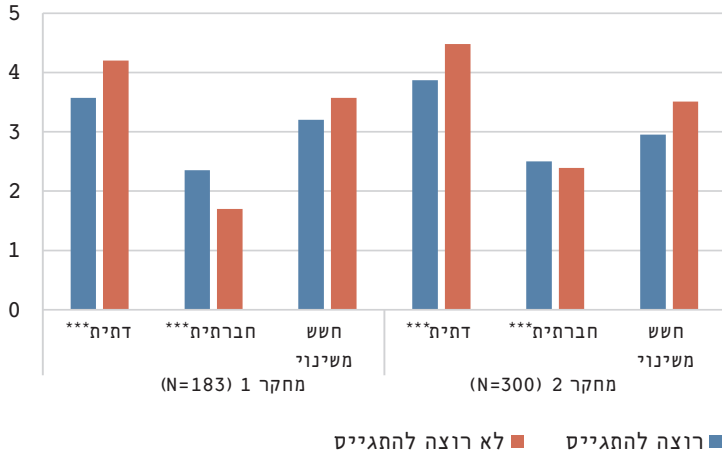
* p≤0.05; ** p≤0.01; *** p≤0.001

חרשים 3

מוטיבציות שליליות, רצון ותכנון בפועל להתגייס בקרב צעירים חרדים בגילי גיוס (מחקר 1 ו-2)

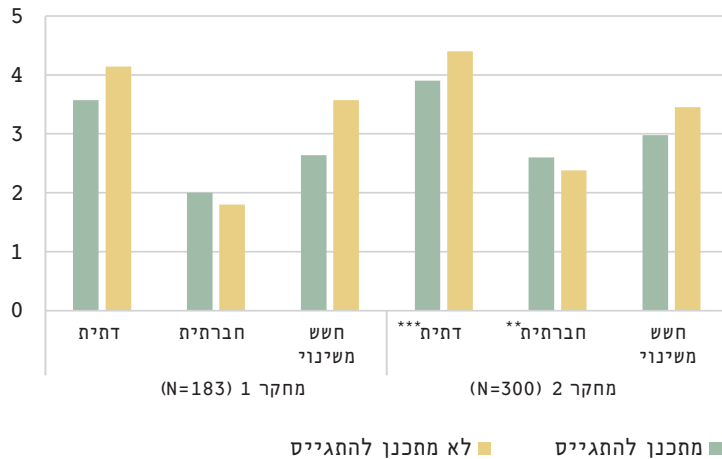
מידת ההשפעה של המוטיבציה

מוטיבציות שליליות ורצון להתגייס

מידת ההשפעה של המוטיבציה

מוטיבציות שליליות ותכנון להתגייס

* p≤0.05 ** p≤0.01 *** p≤0.001

3. ד. בין הפרט לכלל: נורמות חברתיות ממשיות ונחזות ביחס לגיוס לצה"ל

בתת-פרק זה נציג סדרת ממצאים לגבי הנורמות החברתיות החרדיות בסוגיית הגיוס. נתחיל בבחינת עמדותיהם האישיות של המשתתפים אל מול האופן שבו הם תופסים את עמדות הציבור החרדי בדבר גיוס לצה"ל. לאחר מכן נבחן את תפיסת המעמד החברתי של החייל החרדי ולבסוף נעמוד על עמדת "קבוצת הייחוס החרדית" – חרדים שאינם ניצבים בעצמם בפני דילמת ההתגייסות.

3.ד.א. נורמות חברתיות: נתוני אמת מול תפיסות ו"בורות נורמטיבית"

מהו שיעור הצעירים החרדים הרוצים להתגייס? ומהי הערכתם של הצעירים באשר לשיעור הצעירים החרדים הרוצים להתגייס? פער, ככל שקיים, בין השיעור האמיתי ובין השיעור הנחזה עשוי לספק הסבר לפער שאיתרנו בין הרצון של צעיר חרדי להתגייס לבין תכנונו שלא לעשות כן בפועל. נורמות חברתיות – אמיתיות או גם נחזות – עשויות להשפיע על רצונם של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל. פרטים נוטים להביא בחשבון החלטותיהם את הנורמה החברתית. אם הפרט תופס את הגיוס כפעולה לא נורמטיבית, אזי גם אם הוא עצמו רוצה להתגייס הוא עשוי לא לעשות כן. שיקולים נורמטיביים תופסים בדרך כלל משקל גדול במיוחד בחברות סגורות וקפדניות נורמטיבית כחברה החרדית.⁵³

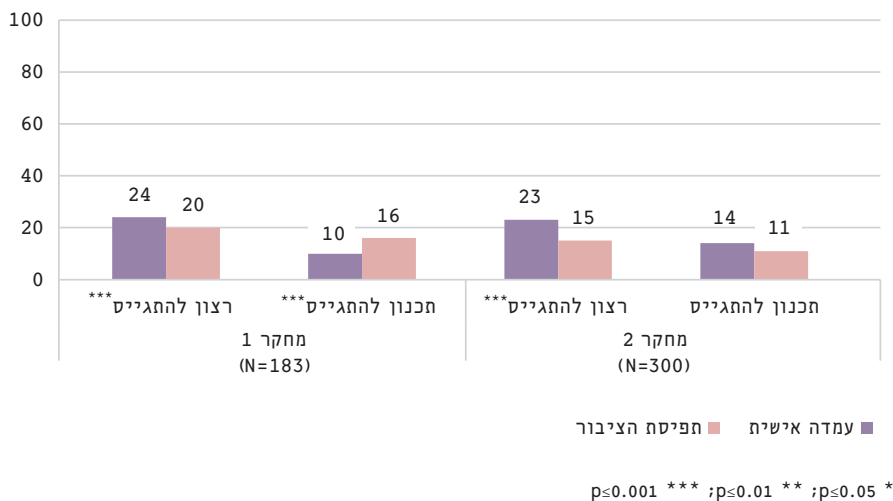
כדי לבחון את קיומה של תופעת הבורות הנורמטיבית בדקנו את ההבדלים בין העמדות האישיות לבין הערכת המשתתפים את עמדות הציבור החרדי ביחס לרצון ולתכנון להתגייס לצה"ל (ראו תרשים 4). מבחני t למדגמים תלויים הצביעו על הבדל מובהק בדבר שיעור הרצון האישי להתגייס ובין

53 ראו ברק-קורן, החברה החרדית והאקדמיה הישראלית, לעיל ה"ש 38, עמ' 695-696; כן ראו באופן כללי, TIMUR KURAN, PRIVATE TRUTHS, PUBLIC LIES: THE SOCIAL CONSEQUENCES OF PREFERENCE (1995)

הערכת המשתתפים את שיעור הרצון החרדי להתגייס. בעוד שכרבע מצעירי הציבור החרדי רוצים להתגייס לצבא (23%-24% בשני המחקרים), המשתתפים מעריכים את שיעור החרדים הרוצים להתגייס כנמוך יותר (20% במחקר הראשון, $p < 0.007$; 15% במחקר השני, $p < 0.0003$)⁵⁴. ממצאים אלו מעידים על **קיומה של בורות נורמטיבית בקרב צעירים חרדים בנוגע לרצון להתגייס לצה"ל:** הנורמה הנחזית נמוכה יותר מזו האמיתית. קרי, קיים פער מובהק בין העמדות האישיות של צעירים חרדים בגילי גיוס ובין הערכתם של אותם צעירים את העמדות החברתיות ביחס לרצון להתגייס לצה"ל.

תרשים 4

עמדות אישיות ותפיסת עמדות הציבור החרדי בעניין הגיוס לצה"ל בקרב צעירים חרדים בגילי גיוס (מחקר 1 ו-2) (ב-%)

54 בדקנו את קיומה של הבורות הנורמטיבית גם בנושא התכנון של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל ולא מצאנו אחידות בין שני המחקרים: במחקר הראשון עמד שיעור התכנון האישי להתגייס בפועל על 10% לעומת תפיסת שיעור התכנון בקרב הציבור החרדי שעמדה על 16%. לעומת זאת, במחקר השני עמד שיעור התכנון האישי להתגייס על 14%, לעומת תפיסת התכנון הציבורי שעמדה על 11%.

באשר לתכנון להתגייס לצה"ל, לא מצאנו ממצא עקבי של בורות נורמטיבית. בעוד שכ-10% מהצעירים החרדים במחקר הראשון העידו כי הם מתכננים להתגייס בפועל, המשתתפים העריכו את שיעור החרדים המתכננים להתגייס כגבוה יותר (16%, $p < .001$). לעומת זאת, במחקר השני מצאנו שכ-14% מתכננים באופן אישי להתגייס בפועל, אך המשתתפים מעריכים את שיעור החרדים המתכננים להתגייס כנמוך יותר (11%, $p < .186$, ממצא לא מובהק סטטיסטית).

ד.3.1 תפיסת מעמדו החברתי של החייל החרדי בעיני חרדים בגילי גיוס

רכיב נוסף של הנורמה החברתית ביחס לגיוס לצה"ל הוא מעמדם החברתי של חיילים חרדים: כיצד החברה החרדית מתייחסת לחייל החרדי. כדי לברר זאת, הצגנו בפני המשתתפים חמש דמויות חרדיות: אברך במוסד יוקרתי; אברך במוסד רגיל; נושר מישיבה; חייל במסלול קרבי; חייל במסלול טכנולוגי. ביקשנו מהמשתתפים להעריך את הסיכויים של כל אחת מדמויות אלה למצוא שידוך יוקרתי ולעלות למפטיר בשבת,⁵⁵ וכן את הסיכויים של אח או אחות של הדמויות הללו להתקבל למוסד חינוך יוקרתי, כמו ישיבה קטנה ותיקה או סמינר ותיק ולמצוא שידוך יוקרתי.

נתונים אלה נאספו במחקר הראשון. הנתונים שיוצגו להלן מתייחסים לעמדותיה של קבוצת הצעירים, כלומר חרדים בגילי 18-24. בהמשך נשווה ממצאים אלו לקבוצת הייחוס החרדית.

מצאנו כי המשתתפים הבחינו בבירור בין מעמדם החברתי של אברכים (בין אם אלה לומדים במוסד יוקרתי או במוסד "רגיל") ובין זה של חיילים, בין אם הם במסלול טכנולוגי ובין אם בלוחמה, אשר ההערכה כלפיהם הייתה נמוכה יותר ודומה לזו של נושר מישיבה. הבחנה זו התקיימה לגבי כל היבטי המעמד

55 ביום השבת קריאת התורה מתחלקת לשבעה מתפללים העולים לתורה ועולה נוסף הנקרא "מפטיר". מדובר בעלייה האחרונה מסדר העליות שבה חוזר העולה על חלק מקריאת "עליית השבעי". בהיעדרה של סיבה ייחודית, כמו חגיגת בר מצווה או שבת חתן, כיבוד בעלייה למפטיר בשבת מסמן בדרך כלל כי העולה הוא אדם הזוכה לכבוד בקהילת בית הכנסת.

החברתי שעליהם שאלנו – מציאת שידוך, קבלה למוסד חינוך יוקרתי, ועלייה למפטיר בשבת – הן ביחס לחיילים עצמם והן ביחס לבני משפחתם.

מהממצאים, המובאים בתרשים 5 (ראו להלן), עולה כי הפער הניכר ביותר בין האברך לבין החייל החרדי הוא בסיכויי השידוך, כך שסיכוייו של אברך למצוא שידוך יוקרתי נתפס גבוה בהרבה ($M=6$; $SD=1.3$) מסיכוייו של חייל השידוכים היא מכרעת לגבי הדמות עצמה, וצעירים חרדים שיתגייסו לצה"ל צפויים לשלם מחיר של ממש מבחינת מעמדם בקהילה בהיבט זה. אכן, אין מדובר במחיר חברתי מוחלט, אולם ברי כי המחיר ניכר ויהיו לגיוס השלכות ממשיות על מציאת שידוך.

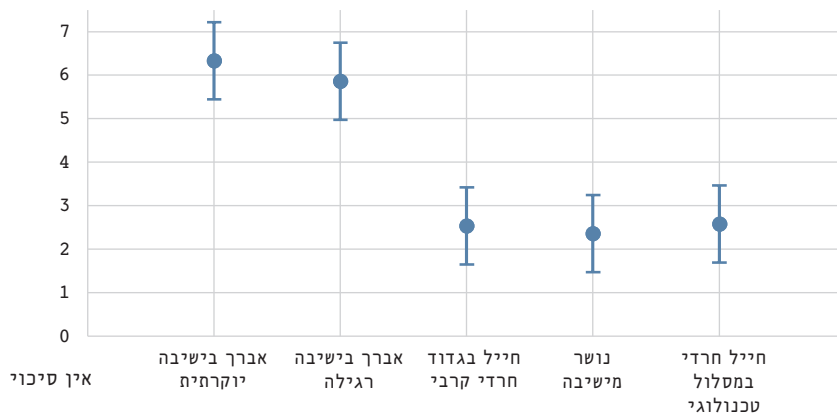
גם באשר לשלוש השאלות הנוספות שהוצגו למשתתפים נמצא כי הגיוס לצה"ל משפיע לשלילה על מעמדו החברתי של החייל בחברה החרדית, כך שמעמדו בקהילה (או של בני משפחתו) נתפס נמוך יותר מזה של אברך. אומנם, הפערים שנמצאו בסוגיות אלו נמוכים במעט מהפער בסוגיית השידוך, אולם אף הם מובהקים סטטיסטית ($p<0.001$), ונראה כי גם בסוגיות אלו יש לגיוס לצה"ל השלכות שליליות על המעמד החברתי. כך, מהממצאים עלה פער בין סיכוייו של חייל חרדי לעלות למפטיר בשבת ($M=4.3$; $SD=2.1$), לעומת סיכוייו של אברך ממוסד יוקרתי או רגיל ($M=6.3$; $SD=1.1$); פער זהה אותר בין סיכוייו של אח או אחות של החייל החרדי להתקבל למוסד חינוך יוקרתי ($M=4$; $SD=1.6$) לעומת סיכוייו של אח או אחות של אברך ($M=6$; $SD=1.3$); ובין הסיכוי למצוא שידוך לאח או אחות של צעיר חרדי שהתגייס ($M=4.3$; $SD=1.5$) והסיכוי למצוא שידוך לאח או אחות של אברך ($M=5.8$; $SD=1.3$). עם זאת, נראה שה"ענישה" החברתית מחמירה יותר עם המתגייסים מאשר עם בני משפחתם, אשר סיכוייהם לזכות בשידוך יוקרתי גבוהים יותר משל אחיהם החייל (לפחות בעיניהם של הצעירים החרדים).

56 לנוכח הדמיון הרב באופן שבו תפסו המשתתפים את האברך בישיבה יוקרתית או רגילה, וכן את החייל במסלול טכנולוגי לעומת מסלול לוחמה, הנחונים מייצגים ממוצע של שתי דמויות האברכים שעליהן נשאלו הנבדקים ושתי דמויות החיילים.

חרשים 5
תפיסת מעמדם החברתי של אברך וחייל חרדי בעיני צעירים חרדים בגילי גיוס

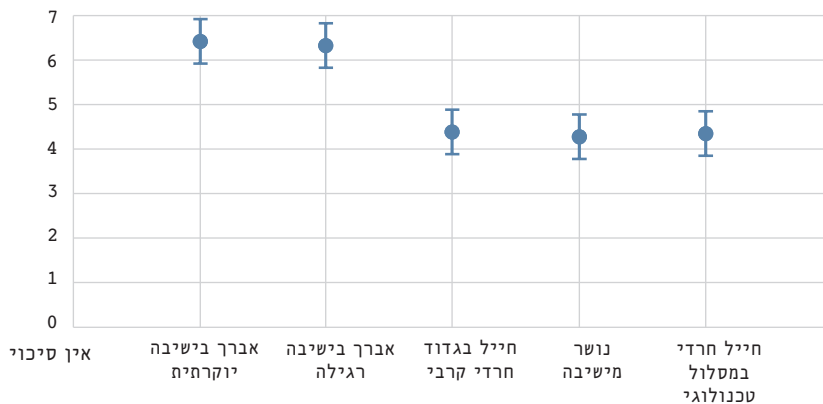
הסיכוי של אברך או חייל למצוא שידוך יוקרתי

סיכוי מצוין

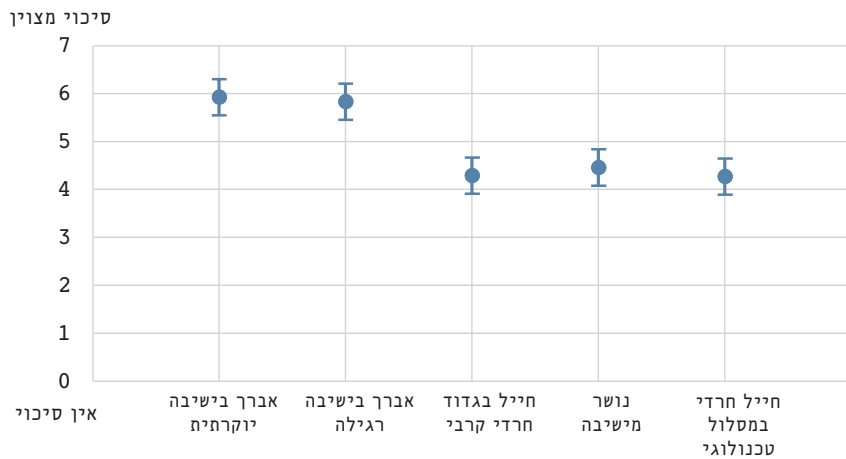

הסיכוי של אברך או חייל לעלות למפטיר בשבת

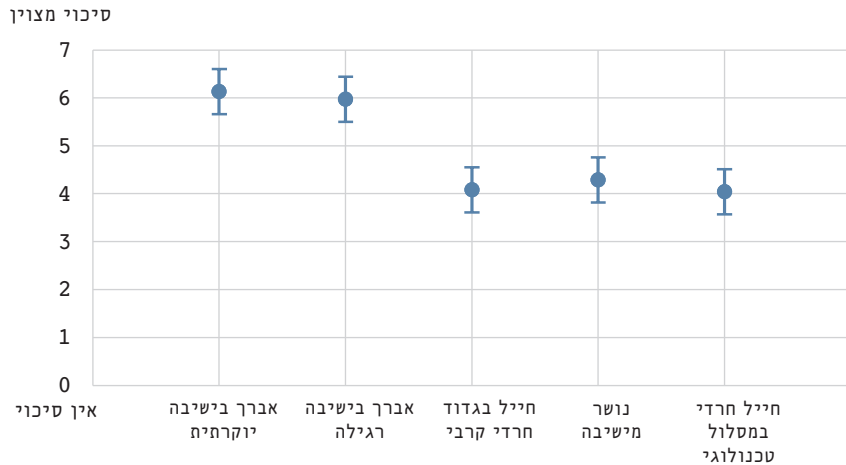
סיכוי מצוין

הסיכוי של אח/ות של אברך או חייל למצוא שידוך יוקרתי

הסיכוי של אח/ות של אברך או חייל להתקבל למוסד חינוך יוקרתי

ד.3.ג. תפיסת מעמדו החברתי של החייל החרדי בעיני קבוצת הייחוס החרדית

כאמור, המדגם של המחקר הראשון כלל גם משתתפים מהציבור החרדי הכללי, ולא רק צעירים בגיל הגיוס, כדי לספק את נקודת המבט החברתית על גיוס לצה"ל של חלקי החברה אשר אינם נדרשים, עוד או בכלל, להתגייס (כזכור, גברים ונשים בגילי 25-65). נקודת מבט זו משלימה את תמונת המידע על אודות הנורמה החברתית החרדית לגבי הרצון להתגייס לצה"ל, מעמד החברתי של המתגייסים וההשקפה החרדית על הגורמים המניעים את הצעירים להתגייס ומניאים אותם מלעשות כן.

ככלל, ניתוח הממצאים חולק לשתי קבוצות: קבוצת הצעירים שכללה גברים בגילי 18-24 (N=183), וקבוצת הייחוס החרדית, שכללה גברים בגילי 25-30 (N=184) וכן גברים ונשים בגילי 31-65 (N=340). עבור חלק מהשאלות נציג ניתוח נפרד לשתי תתי-הקבוצות המשתייכות לקבוצת הייחוס החרדית: קבוצת "הביניים" שכללה גברים בגילי 25-30 הקרובים יותר לגיל הגיוס הפוטנציאלי; וקבוצת "המבוגרים" שכללה גברים ונשים בגילי 31 ומעלה. המשתתפים בקבוצת הייחוס החרדית נשאלו את השאלות שתוארו לעיל באופן מותאם למצבם. כך, בשאלת הרצון אל מול התכנון, משתתפים בתנאי החובה או הפטור נשאלו: "לו הייתי בגיל גיוס, אזי במצב בו יש פטור/חובת גיוס": ונתבקשו לבחור באחת מארבע אפשרויות: "הייתי רוצה ומתכנן לשרת בצבא"; "הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל לא הייתי משרת בפועל"; "לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי משרת בו בפועל"; "לא הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל הייתי עושה זאת". בתנאי הביקורת המשתתפים נשאלו: "מהי עמדתך האישית בנוגע לגיוס לצה"ל?", והאפשרויות שהוצעו היו: "שירתי בצבא"; "רציתי לשרת בצבא ולא עשיתי זאת"; "לא רציתי לשרת בצבא וגם לא שירתי בו"; "לא רציתי לשרת בצבא אבל שירתי בו בפועל".⁵⁷

57 הנוסחים, הן בקבוצת הניסוי והן בקבוצת הביקורת, הותאמו למצבם השונה של המשתתפים בקבוצת הייחוס החרדית מתוך שמירה על קרבה גדולה ככל האפשר לנוסחים המקוריים בקבוצת הצעירים בגילי גיוס.

בהמשך, בשאלת המוטיבציות, בפני משתתפים מעל גיל 24 הופיעה ההנחיה הזו: "לפניך רשימה של מוטיבציות אפשריות לגיוס לצבא. אנא דרג/י מה לדעתך צריכה להיות מידת ההשפעה של כל אחת מהמוטיבציות ברשימה על צעיר חרדי בגילאי 18-24 אם להתגייס לצבא?". במסגרת השאלות הנוגעות למעמדו החברתי של החייל החרדי, המשתתפים בכל הגילים נשאלו אותה השאלה, והיא "אנא הערך את סיכוייה של כל אחת מהדמויות הבאות למצוא שידוך יוקרתי או להתקבל למוסד חינוך יוקרתי או לעלות למפטיר בשבת".

ניתוח הממצאים העלה כי שיעור הרצון להתגייס בקרב קבוצת הייחוס החרדית היה זהה לקבוצת הצעירים החרדים ועמד על כ-24%-25%⁵⁸ שיעור התכנון להתגייס היה גבוה יותר בקבוצת הייחוס: כ-18% מול כ-10% מקבוצת הצעירים (כמובן, קבוצת הייחוס החרדית אינה עומדת בפני גיוס בפועל).⁵⁹ באשר לתפיסת הנורמה החברתית, ההערכה של קבוצת הייחוס החרדית הייתה קרובה מאוד לנורמה האמיתית, ולפיה 23% מהציבור החרדי רוצה להתגייס אך לא עושה כן בפועל.⁶⁰ במילים אחרות, קבוצת הייחוס החרדית, בניגוד לצעירים חרדים בגילי גיוס, אינה מתאפיינת בבורות נורמטיבית ביחס לשיעור הרצון החרדי להתגייס לצה"ל.

ממצאים אלו לגבי קבוצת הייחוס החרדית מהווים חיזוק נוסף לכך ששיעור הרצון להתגייס בקרב החברה החרדית עומד על כ-25%, או כאחד מתוך ארבעה חרדים, הן בקבוצת הצעירים והן בקבוצות הגיל המבוגרות יותר. בד בבד,

58 כעניין של משנה זהירות, לא חישבנו בגדר נתון זה את המשתתפים בקבוצת הביקורת שהעידו על עצמם ששירתו בצבא בלי להתייחס במפורש לשאלה רצונם.

59 בקבוצת הביקורת, שלא נשאלה על התכנון להתגייס אלא על הגיוס בפועל, עמד שיעור הגיוס בפועל על כ-16%.

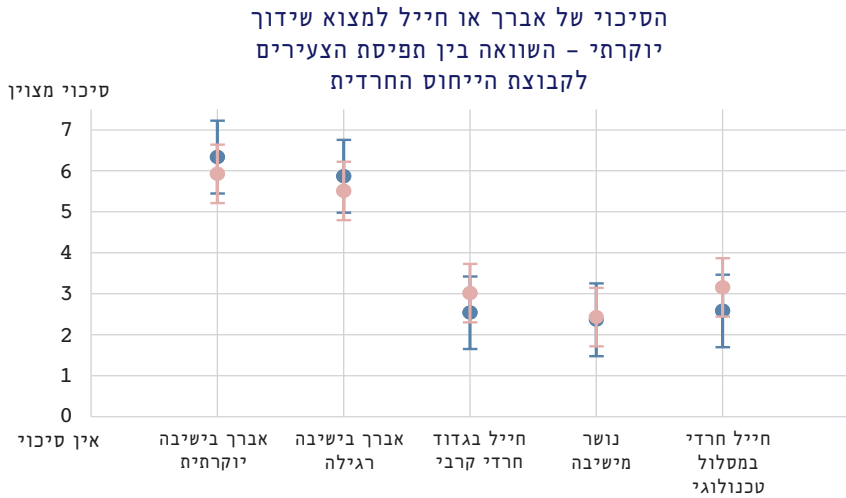
60 גם לגבי קבוצת הייחוס החרדית נמצאו הבדלים בין תנאי הניסוי הראשון, אם כי לא באותו כיוון של קבוצת הצעירים. בתמצית, הרצון להתגייס בקרב קבוצת הייחוס החרדית היה הגבוה ביותר בתנאי הפטור מגיוס לצה"ל (כ-35%), פער מובהק סטטיסטית מתנאי החובה (כ-18.5%; $p < 0.001$; $z = -3.4$) ומקבוצת הביקורת (כ-20%; $z = 2.96$; $p < 0.002$). באשר לתכנון להתגייס בפועל, לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין חובת גיוס (18.5%), פטור מגיוס (כ-0.4%; $z = -0.19$); 18.7% וקבוצת הביקורת (כ-16.5%; $z = 0.35$; $p < 0.3$). את הלוחות המלאים בנושא שאלת הרצון והתכנון בחלוקה לשלושת תנאי הניסוי - חובה, פטור וביקורת - ראו להלן בנספחים.

הממצאים מקבוצת הייחוס החרדית מחדדים את הבורות הנורמטיבית של הצעירים החרדים בדבר שיעור הרצון בגיוס לצה"ל. מהממצאים מתברר כי משתתפי קבוצת הצעירים החרדים תופסים באופן שגוי את הנורמה הן ביחס לבני גילם, הן ביחס לקבוצת הייחוס החרדית. ראשית, כזכור, קבוצת הצעירים מעריכה את שיעור הרצון להתגייס בציבור החרדי כנמוך יותר משיעור הרצון הקיים בפועל בקבוצתם; שנית, הערכתם של הצעירים אף אינה תואמת את שיעור הרצון להתגייס בקבוצת הייחוס החרדית, אשר אף הוא גבוה מהמוערך על ידם. שלישית, הצעירים החרדים מתבלטים בבורותם הנורמטיבית בהשוואה לקבוצת הייחוס החרדית, אשר אינה טועה בהערכת שיעור הרצון הממשי בגיוס בחברה החרדית.

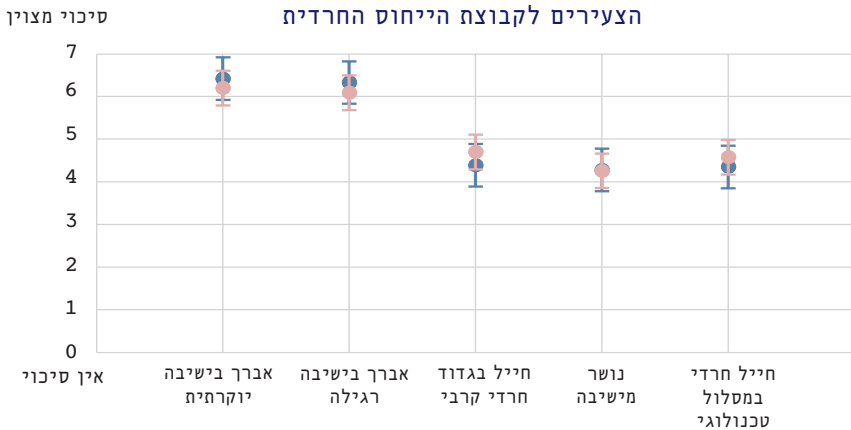
באשר לתפיסת מעמד החברתי של חיילים חרדים, תרשים 6 מראה כי לא אותרו הבדלים משמעותיים בין תפיסות הצעירים החרדים לבין תפיסת קבוצת הייחוס החרדית. שתי הקבוצות תפסו את מעמדו החברתי של החייל החרדי כנמוך יותר באופן בולט ממעמדו של תלמיד הישיבה, והעריכו שסיכויי למצוא שידוך יוקרתי ולעלות למפטיר בשבת נמוכים יותר במידה ניכרת, וכי גם סיכוייהם של קרובי משפחתו להינשא נמוכים יותר, אך במידה פחותה בהרבה.

תרשים 6

**מעמדו החברתי של החייל החרדי: השוואה בין תפיסות הצעירים
החרדים לתפיסות של קבוצת הייחוס החרדית**

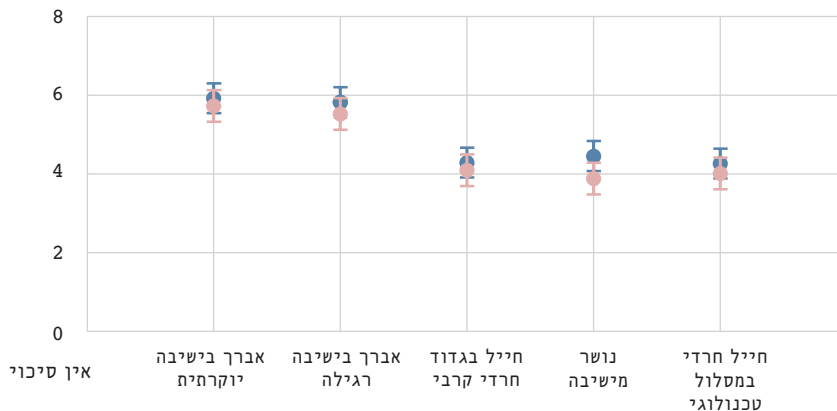
הסיכוי של אברך או חייל לעלות
למפטיר בשבת - השוואה בין תפיסת
הצעירים לקבוצת הייחוס החרדית

● צעירים ● קבוצת הייחוס החרדית

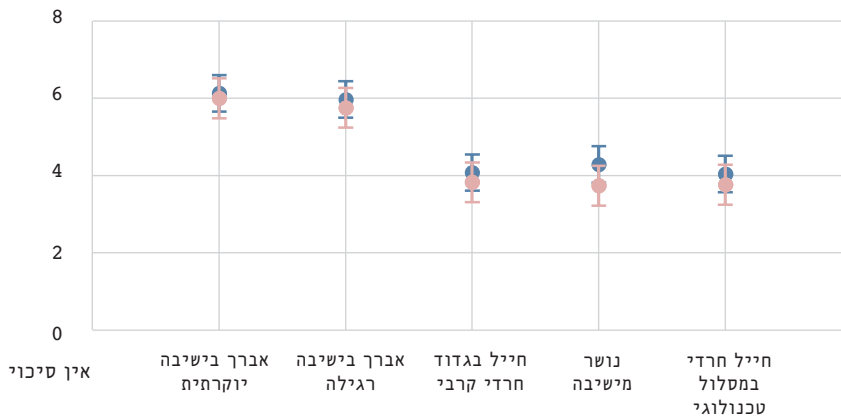
הסיכוי של אח/ות של אברך או חייל
למצוא שידוך יוקרתי - השוואה בין
תפיסת הצעירים לקבוצת הייחוס החרדית

סיכוי מצוין

הסיכוי של אח/ות של אברך או חייל
להתקבל למוסד חינוך יוקרתי -
השוואה בין תפיסת הצעירים לקבוצת
הייחוס החרדית

סיכוי מצוין

● צעירים ● קבוצת הייחוס החרדית

המישור המרכזי שבו אותרו הבדלים בין קבוצת הייחוס החרדית לבין קבוצת הצעירים החרדים היה בניתוח השונות בתשובותיהם על שאלות המוטיבציות. כאמור, קבוצת הצעירים הצביעה על שלושה סוגי מוטיבציות חיוביות מרכזיות: אינדיווידואליסטית, שירותית ונורמטיבית. לעומת זאת, בקרב קבוצת הייחוס החרדית ניתוח השונות העלה כי המוטיבציה השירותית והמוטיבציה הנורמטיבית מהוות קבוצה אחת, כך שקבוצת הייחוס התייחסה בצורה מתואמת למוטיבציות דוגמת "תחושת שליחות" (שירותית) ו"רצון להיחשב כאזרח מלא של המדינה" (אזרחית-נורמטיבית). הצעירים החרדים הפרידו בין מוטיבציות אלה בתשובותיהם. ייתכן כי המוטיבציה הנורמטיבית בולטת יותר עבור הצעירים החרדים, שעודם נמצאים בשלב שבו הם מחפשים את מקומם בחברה, לעומת קבוצת הייחוס, שחבריה מבוגרים יותר וככל הנראה מבוססים יותר במעגליהם החברתיים ובתפיסת מעמדם החברתי. חיזוק לפרשנות זו עולה מניתוח השונות של המוטיבציות השליליות. בקבוצת הצעירים, קבוצת מוטיבציות בולטת הייתה חשש משינוי אישי. לעומת זאת, בקרב קבוצת הייחוס החרדית לא עלתה קבוצת מוטיבציה זו כבולטת. לעומתה, הופיע סוג מוטיבציה שלילי שלא אותר בקרב הצעירים, שכלל היגדים כמו "הציונים שונאים אותי" ו"ימישו להפלות אותי גם אם אשרת", כלומר כאשר מיפנו את רשימת המוטיבציות החיוביות והשליליות לכדי סוגי מוטיבציות שונים, סוג מוטיבציה זה הופיע רק בקרב קבוצת הייחוס החרדית. הדומיננטיות של היגדים אלה מעלה את הסברה כי חלקים מקבוצת הייחוס החרדית רואים את יחסי החרדים והחברה הישראלית כקבועים וכשליליים וסבורים ששילוב חרדים בצה"ל לא יוביל לשילובם בחברה הכללית.

הבדל מעניין נוסף הוא כי בקרב קבוצת הביניים (גילי 25-30) המוטיבציות העוסקות ב"תגמול הכלכלי עבור השירות" וב"רכישת מקצוע ואופק פרנסה" בלטו כקטגוריה נפרדת מיתר המוטיבציות האינדיווידואליסטיות. זאת לעומת קבוצת הצעירים שכרכו מוטיבציות אלה עם "לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים" ו"לקחת פסק זמן מהחיים ולהתרחק מהבית". דומה כי השוני בין הקבוצות נובע מהשלב בחיים ומן הצורך לחשוב על פרנסה בקבוצת הגיל המבוגרת יותר. באופן ממוצע, צעירים חרדים נישאים בקירוב בגיל 23 וגיל הבאת

הילד הראשון הוא בקירוב בגיל 24.61 שיקולים כלכליים הופכים דומיננטיים יותר בקבוצת הגיל שבה יש צורך לכלכל משפחה.

ד.3.ד. סיכום ביניים

לסיכום, הממצאים בשני המחקרים הראשונים העידו בעקיבות על קיומו של פער בין רצון להתגייס לתכנון לעשות כן בפועל, ובין הרצון להתגייס לתפיסת הנורמה חברתית בנושא הגיוס לצה"ל. נוסף על כך, הן צעירים חרדים, הן קבוצת הייחוס החרדית, תופסים את מעמדו החברתי של החייל החרדי כנמוך יותר מזה של תלמיד הישיבה. ממצאים אלה מעידים כי להחלטה של צעיר חרדי להתגייס לצה"ל – למסלול קרבי או למסלול טכנולוגי – עשויות להיות השלכות שליליות ניכרות על מעמדו החברתי בתוך החברה החרדית, בפרט אל מול צעירים בני גילו הממשיכים את המסלול בישיבה. גורמים חברתיים, דוגמת חשש מנידוי חברתי, אותרו כבעלי משקל ניכר גם בניתוח המוטיבציות החיוביות והשליליות באשר לגיוס לצה"ל.

שילוב הגורמים החברתיים עשוי להשפיע במידה ניכרת על הרצון להתגייס לצה"ל. אם צעירים חרדים סבורים כי רצונם להתגייס אינו נורמטיבי, וכי לגיוס יהיו השלכות חברתיות שליליות עליהם ועל משפחתם – הסבירות שיתגייסו בפועל נמוכה, גם אם הרצון להתגייס קיים. ממילא סביר כי הערכתם את הנורמות ואת ההשלכות החברתיות תפחית מרצונם להתגייס.

61 לי כהנר וגלעד מלאך שנתון החברה החרדית בישראל 2023 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2023).

המחקר השלישי: בחינה ניסויית של נורמות חברתיות ומוטיבציות אישיות

כפי שתואר לעיל, בשני המחקרים הראשונים נמצא פער ניכר בין הרצון להתגייס ובין התכנון לעשות כן בקרב צעירים חרדים, וכן פער בין הרצון האישי להתגייס ובין תפיסת הרצון להתגייס בקרב הציבור החרדי. שני המחקרים איתרו בקרב קבוצת הצעירים בגילי ג'וס שלושה מקבצים של מוטיבציות עיקריות שעשויות להניע צעירים חרדים להתגייס: שירותית-ערכית; אינדוידואליסטית; ואזרחית-נורמטיבית; וכן שלושה מקבצים של מוטיבציות עיקריות המניאות צעירים חרדים מגיוס לצה"ל: דתית-רבנית; חברתית; וחשש אישי משינוי. חרדים צעירים הרוצים להתגייס מתאפיינים בעוצמה גבוהה יותר של המוטיבציות החיוביות ובעוצמה נמוכה יותר של המוטיבציות השליליות בהשוואה לעמיתיהם שאינם רוצים להתגייס.

במסגרת המחקר השלישי ביקשנו להתקדם צעד נוסף ולבחון את הקשר שבין נורמות חברתיות ומוטיבציות אישיות, בייחוד כלכליות, בסוגיית הגיוס לצה"ל, והתמקדנו בשאלה אם קיימים יחסי גומלין בין השניים. עד כה, מרבית המחקרים שנעשו בנוגע לתופעת הבורות הנורמטיבית – הפער בין הנורמה הקיימת לבין תפיסת הנורמה השגויה בידי הפרטים בחברה – לא עסקו בתיקון תפיסת הנורמה השגויה, אלא אך בביסוס התופעה במופעה השונים.⁶² במחקרים ספורים ביצעו צוותי המחקר התערבויות שמטרתן תיקון תפיסת הנורמה השגויה באמצעות מתן מידע לנבדקים על אודות דעותיהם האמיתיות של פרטים אחרים בחברה. מחקרים אלה מצאו שמידע זה עשוי להוביל לשינוי בהתנהגות הפרט. כך למשל, מחקר אשר נערך בסעודיה השמרנית והמוסלמית בהקשר של יציאת נשים

Stella C. Chia and Waipeng Lee, *Pluralistic Ignorance about Sex: 62 The Direct and the Indirect Effects of Media Consumption on College Students' Misperception of Sex-Related Peer Norms*, 20 (1) INT'L J. OF PUB. OPINION RES. 52-73 (2008); Anne M. Bowen and Martin J. Bourgeois, *Attitudes toward Lesbian, Gay, and Bisexual College Students: The Contribution of Pluralistic Ignorance, Dynamic Social Impact, and Contact Theories*, 50 (2) J. AM. C. HEALTH 91-96 (2001); Tracy A. Lambert, Arnold S. Kahn, and Kevin J. Apple, *Pluralistic Ignorance and Hooking Up*, 40 (2) J. OF SEX RES. 129-133 (2003)

לעבודה מחוץ לבית.⁶³ החוקרים מצאו כי מרבית הגברים הסעודים תומכים ביציאה של נשיהן לעבוד, אולם סבורים כי רוב הגברים האחרים מתנגדים לכך. כאשר החוקרים יידעו את המשתתפים, במסגרת ניסוי, בדבר הנורמה האמיתית – תמיכה ביציאת נשים לעבודה – יותר גברים בקבוצת הניסוי רשמו את נשותיהם ליישומן השמה לעבודה המתווכת בין נשים למעסיקים פוטנציאליים בהשוואה לקבוצת הביקורת, שלא יודעה כאמור.

מחקרן של נועם גרין, נטע ברק־קורן וטלי קליימן,⁶⁴ הלך צעד נוסף קדימה ובחן את הקשר בין תפיסת הנורמה החברתית ובין האינטרס האישי בסוגיית ההפרדה המגדרית של חרדים באקדמיה. המחברות מעידות על כך שהמחקרים שבדקו את השלכות היידוע בדבר הנורמה האמיתית עשו כן בנסיבות שבהן תאם שינוי ההתנהגות את האינטרס האישי של הנבדק: הנבדק רצה דבר מה בסתר ליבו אך סבר שהחברה תראה זאת בשלילה, ולכן נמנע מלנהוג לפי רצונו. יידועו בדבר הנורמה האמיתית שחרר אותו לנהוג בהתאם לאינטרס האישי שלו. כך, המידע כי יציאת נשים לעבודה נתפסת כנורמטיבית בקרב עמיתיהם שחררה את הגברים הסעודים לנקוט פעולות שקידמו את האינטרס האישי שלהם בצאת נשותיהם לעבודה. אולם לעיתים קיים פער בין תפיסת הנורמה בקרב הפרט לבין תפיסת האינטרס האישי. כך למשל, הפרט עשוי שלא לדעת אם האינטרס האישי שלו הוא לנהוג בהתאם לנורמה או בניגוד לה. בהקשר של הפרדה מגדרית בלימודים גבוהים, חרדים רבים אינם יודעים להעריך אם תוכנית לימודים משותפת עדיפה מתוכנית לימודים מופרדת, ולפיכך, גם לו תעודכן תפיסתם בדבר הנורמטיביות של לימודים ללא הפרדה, לאו דווקא ישנו את התנהגותם. החוקרות מצאו כי מתן מידע לגבי כל אחת מהסוגיות השפיעה על קבלת ההחלטות: חרדים שלמדו כי הנורמה החברתית בדבר הפרדה מגדרית אינה מוחלטת היו נכונים יותר ללמוד במסגרת משותפת; וחרדים שידעו בדבר הסיכוי הגבוה יותר למצוא עבודה לבוגרי תואר שנרכש במסגרת משותפת היו נכונים יותר ללמוד במסגרת כזו.⁶⁵

63 Burszty, González, and Yanagizawa-Drott, 2018, לעיל ה"ש 37.

64 נועם גרין "בחנית האפקט של אינטרס אישי על שינוי התנהגות בעקבות חשיפה לבורות נורמטיבית" (עבודת מוסמך בהנחיית נטע ברק־קורן וטלי קליימן 2021) (להלן: גרין, ברק־קורן וקליימן, בחינת האפקט).

התפיסה החברתית והאינטרס האישי שלובים גם בסוגיית הגיוס לצה"ל. כפי שראינו, צעירים חרדים מונעים גם מסיבות נורמטיביות וגם מסיבות אישיות, שהן כלכליות ברובן.⁶⁶ הערכת האינטרס האישי הטמון בגיוס לצה"ל עשויה להיות מורכבת, וגם יידוע בדבר הנורמה החברתית האמיתית עשוי שלא לחולל שינוי בהיעדר יידוע בדבר אינטרס אישי. לפיכך, במחקר השלישי בחנו כיצד משפיע מידע מתקן נורמה, וכיצד משפיע מידע על אודות תמריצים אישיים – כלכליים לגיוס, על מידת העניין של המשתתפים בגיוס ועל פעולתם האפשרית.

מדגם

מדגם המחקר השלישי נאסף בסוף שנת 2021 באמצעות מדגם מקוון של חברת "אסקריא", כאמור, חברת סקרים המתמחה במגזר החרדי. במדגם השתתפו 497 גברים חרדים בגילי 18-26. מרבית המשתתפים השתייכו לזרמים הליטאי (36%), הספרדי (15%) והחסידי (40%) והתגוררו ברחבי הארץ, ובפרט בבני ברק (20%) ובירושלים (25%). מרבית המשתתפים היו נשואים (כ-71%) כ-26% היו רווקים, והיתר גרושים או אלמנים. 56.5% מהמשתתפים העידו כי ברשותם אינטרנט עם סינון (16.5%) או עם סינון בכשרות גבוהה (כ-40%); כ-10.5% העידו כי ברשותם אינטרנט ללא סינון, וכ-33% העידו שאין להם אינטרנט בכלל בבית. כ-76% מהמשתתפים ציינו שיש להם טלפון נייד כשר (70%) או טלפון חכם כשר (6%); כ-19% עשו שימוש בטלפון כשר נוסף על טלפון חכם כשר (כ-11.5%) או טלפון חכם שאינו כשר (כ-7.5%); כ-5% החזיקו רק בטלפון חכם שאינו כשר.

הליך המחקר

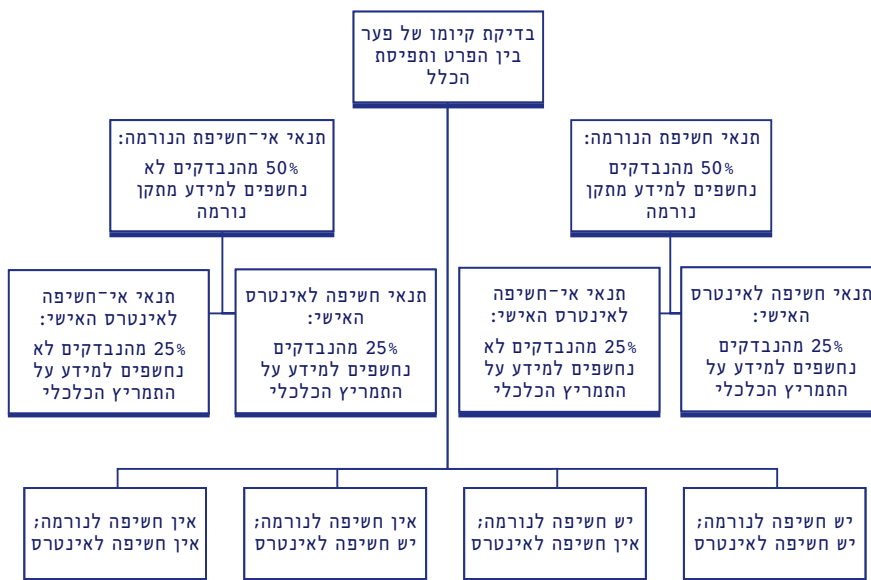
בדומה לשני המחקרים הראשונים, בתחילת המחקר השלישי נמדדה עמדתו האישית של כל משתתף ביחס לרצונו ולתכנונו להתגייס לצה"ל, ולאחר מכן התבקש המשתתף להעריך את הנורמה הקיימת בקרב הציבור החרדי ביחס לרצון ולתכנון להתגייס (שתי השאלות המאפשרות לבחון את קיומה של בורות

66 ראו סקירת הספרות מעלה, ולמשל את מחקרו של מלחי שטוען ש"כיום גיוס החרדים לצה"ל, על אתגריו השונים, נשען בעיקר על תמריצים כלכליים ותעסוקתיים משמעותיים", מלחי, צבא התעסוקה לחרדים, לעיל ה"ש 30, עמ' 14.

נורמטיבית באמצעות השוואת שיעור הרצון העולה מהמדגם לשיעור המוערך של הציבור החרדי על ידי המשתתפים במחקר).

לאחר מכן הוגרל כל משתתף באופן אקראי לאחת מארבע קבוצות הניסוי, במערך מחקר בין־נבדקי מסוג 2x2: המשתנה הבין־נבדקי הראשון נוצר על ידי מתן מידע מתקן נורמה, כלומר המשתתף נחשף/לא נחשף להיקף הרצון להתגייס בחברה החרדית, כפי שנמדד בשני המחקרים הקודמים. המשתנה הבין־נבדקי השני נוצר על ידי מתן מידע בדבר התמריץ הכלכלי־אישי בגיוס לצבא, כלומר המשתתף נחשף/לא נחשף לתמריץ הכלכלי בגיוס (ראו תרשים 7).

תרשים 7 תיאור מהלך הניסוי במחקר השלישי

קבוצת המשתתפים שנחשפה למידע מתקן נורמה קראה מידע בדבר שיעור הרצון של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל, כפי שעלה משני המחקרים הקודמים. מידע זה הוצג למשתתפים לאחר המדדים שעסקו בבורות נורמטיבית, באמצעות שקף שנכתב בו כי ריכזנו עבורם נתונים מעניינים שנאספו במחקרים קודמים על אודות החברה החרדית בזמן שהם ממתנינים לשלב הבא במחקר. השקף כלל את הנתונים האלה: "אחד מכל שני חרדים הוא מתחת לגיל 14"; "אחד מכל ארבעה חרדים רוצה להתגייס לצה"ל"; "אחד מכל שני חרדים מחזיק בסמארטפון". למעט הנתון העוסק ברצון החרדים להתגייס לצה"ל, שאספנו במחקרים הראשונים, שני הנתונים האחרים נאספו מהשתתפיו של החברה החרדית המפורסם מדי שנה על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה.⁶⁷ שלושת המידעים הם נתוני אמת,⁶⁸ אשר הוספו במטרה לספק למידע על הרצון להתגייס לצה"ל הקשר שיבהיר את אמינותו.⁶⁹ כדי לטשטש את מטרת הניסוי, שלב מדידת הבורות הנורמטיבית כלל שאלות גם על החזקת טלפון חכם. בדרך זו סיפקה ההתערבות למשתתפים משוב אינפורמטיבי על השאלות המרכזיות שנשאלו בשלב הקודם.

לאחר מכן קראו כלל המשתתפים הנחיה שבמסגרתה הובהר שאנו מעוניינים לבדוק כיצד אנשים קוראים עיתונות יומיומית, ועל כן הם יתבקשו לקרוא בעיון עמוד שער של עיתון יומי ולענות בצורה המיטבית על השאלות שיופיעו לאחריו. עמוד השער כלל מספר כתבות ומודעות בנושאים הבאים: "הטיפול ביוקר המחייה"; "חיסון שלישי"; "תחזית מזג אוויר"; "כוח אדם בהייטק"; ו"מסלולי

67 גלעד מלאך ולי כהנר שנתון החברה החרדית בישראל 2020 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2020).

68 המידע נאסף גם במסגרת שני מחקרים קודמים והשווה לנתונים בשנתון החברה החרדית של המכון הישראלי לדמוקרטיה. ראו גם גרין, ברק-קורן וקליימן, בחינת האפקט, לעיל ה"ש 64, עמ' 14.

69 החשש שלנו היה שעל אף העובדה שהמידע על אודות שיעורי הרצון להתגייס לצה"ל אחיטי ומחוקף, הבורות הנורמטיבית הקיימת בנושא זה תגרום למשתתפים לחפוס אותו כלא אמין. נעיר כי המידעים נוספו מתוך הבנה שמדובר בסוגיות המוכרות למשתתפים באופן בלתי נוכח במרחב. התפלגות הגילים בחברה החרדית והשכיחות הגבוהה של טלפונים חכמים הן תופעות גלויות ונוכחות פיזית במרחב הציבורי החרדי, בהשוואה לשיעור הרצון להתגייס לצה"ל, אשר אינו מדובר בהכרח ועשוי להיחשב טב.

גיוס לחרדים בצה"ל". בתנאי הביקורת, נוסחה המודעה שעסקה במסלולי הגיוס כך: "מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך!", בלי לציין נתונים נוספים. בתנאי המידע על אודות האינטרס האישי-כלכלי בגיוס לצה"ל, המודעה כללה גם רשימת תמריצים: "רכישת מקצוע", "ניסיון מעשי", "לימודיים יישומיים" ו"מבוקש באזרחות". עמוד השער והמודעה עוצבו באופן ריאליסטי. בתוך כך, מודעת הגיוס התבססה על ממצאי שני המחקרים הקודמים וכן על מודעות קודמות של מנהלת החרדים הצבאית, שנמסרו לעיונו או אותרו באינטרנט. כדי לוודא שהמשתתפים קוראים את שער העיתון בעיון, העמוד הופיע בפני המשתתפים למשך 20 שניות ורק בחלוף הזמן ניתן היה להמשיך לשלב הבא במחקר. בשלב זה, המשתתפים התבקשו לענות על שאלות, שהוצגו באופן אקראי, ובתוכן המשתנה התלוי המרכזי: "באיזו מידה היית רוצה לקרוא או לשמוע עוד על כל אחד מהנושאים שהופיעו בעמוד השער?". המשתתפים יכלו לדרג כל אחד מהנושאים על ציר מ-1 (כלל לא) עד 5 (במידה רבה מאוד), אך מושא הניתוח המחקרי היה מידת העניין של המשתתפים בגיוס לצה"ל.⁷⁰ נוסף על כך, הוצגו כמה שאלות כלליות בנוגע לעמוד השער, שנועדו לעמעם את המיקוד בגיוס: "מה מזג האוויר הצפוי בשבוע הקרוב, לפי השער שקראת?"; "איזו פרסומת הופיעה על עמוד השער?"; "איזו כותרת בלטה לך ביותר מבין הכותרות הבאות שהופיעו בעמוד השער?".⁷¹

בשלב הבא, אפשרנו למשתתפים לבחור לקבל מידע נוסף על כל אחד מארבעת הנושאים שהופיעו בשאלת ה"עניין בגיוס לצה"ל". בפני המשתתפים הופיעה ההערה הזו: "אם ברצונך להרחיב ולהמשיך לקרוא על אחד או כמה מהנושאים, הינך מוזמן להיכנס ללינקים הבאים", והופיעו ארבעה קישורים עם הכותרות האלה: "מידע על החיסון השלישי באתר משרד הבריאות"; "אתר מנהלת החרדים בצה"ל"; "אתר השירות המטאורולוגי הישראלי"; "מידע נוסף אודות

70 מסלולי גיוס לצה"ל, המועדון הסגור של ההיי-טק, הטבות החיסון השלישי, תחזית מזג האוויר.

71 הכותרות הן: "חיסון שלישי לכולם! מחוסנים בחיסון השלישי יזכו לפטור מבידוד"; "המועדון הסגור של ההייטק חייב להיפתח"; "מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך"; "תחזית מזג האוויר"; "כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחיה". לשאלון המלא ולאופן שבו עוצב עמוד השער בעיתון, ראו להלן בנספחים.

יוקר המחיייה בישראל". שאלה זו אפשרה בחינה של השפעה אפשרית נוספת של תנאי הניסוי על התנהגות המשתתפים ביחס לגיוס לצה"ל – בחירה התנהגותית-אקטיבית בקבלת מידע נוסף.

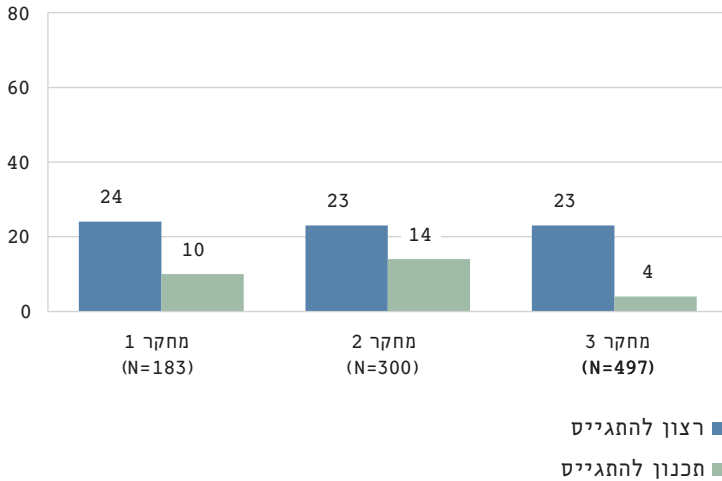
בהמשך, לאחר השאלות הדמוגרפיות, בחנו את אפקטיביות מתן המידע הנורמטיבי. בפני המשתתפים הופיעה ההנחיה הזו: "כמה שאלות אחרונות וסיימנו. השאלה הבאה הופיעה בחלק הראשון של הסקר. נבקשך לענות עליה שוב. אין צורך לשחזר את אותן תשובות, והתשובות שינתנו כעת יכולות להיות שונות או זהות". לאחר מכן הופיעה השאלה הבוחנת את התפיסה בנוגע לעמדת הציבור החרדי בנוגע לגיוס בצה"ל: "מה לדעתך שיעור החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל אבל לא עושה זאת? מ־0 עד 100 אחוזים". מטרתנו הייתה לבחון אם תשובות המשתתפים אכן השתנו לאחר מסירת המידע. לאחר שלב זה נשאלו הנבדקים כמה שאלות נוספות בנוגעות לשימוש שהם עושים בטלפון סלולרי, למסלול בצה"ל שבו היו מתעניינים אילו היו מתגייסים וכן להחלטת הממשלה בזמנו להוריד את גיל הפטור ל־21 שנים.

ה. 1. ממצאי המחקר

ראשית, בהמשך לשני המחקרים הראשונים, גם במחקר השלישי אותר הפער בין רצון למעשה: כרבע (23%) מהמשתתפים הביעו רצון להתגייס לצה"ל, לעומת 4% שתכננו לעשות זאת הלכה למעשה. לצד זאת, חלה עלייה בשיעור המשתתפים אשר אינם רוצים ואינם מתכננים להתגייס (76%, לעומת 67% במחקר הראשון ו־69% במחקר השני), על חשבון גודל הקבוצה אשר לא רצתה להתגייס אך תכננה לעשות כן (6% במחקרים הראשונים, לעומת 1% במחקר השלישי; ראו תרשים 8).

חרשים 8

רצון מול תכנון להתגייס: השוואת העמדות האישיות של צעירים חרדים בגילי גיוס בשלושת המחקרים (ב-%)

הערה: לצורך ההשוואה מספר המשתתפים המדווח במחקר הראשון כולל רק את קבוצת הצעירים

שנית, גם במחקר השלישי נצפתה תופעת הבורות הנורמטיבית, בעקיבות עם ממצאי שני המחקרים הקודמים. כאמור, כרבע מן המשתתפים רצו להתגייס לצה"ל (23%). לעומת זאת, המשתתפים סבורים בממוצע כי רק כ-17% מהציבור החרדי רוצה להתגייס, הבדל מובהק סטטיסטית ($p < 0.003$; $N = 497$).

כדי לבחון את השפעתו של המידע על שיעור הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל בחברה החרדית, פילחנו את הנתונים בעקבות Bursztyn, González, and Yanagizawa–Drott לשלוש קבוצות:⁷² משתתפים שהעריכו **בחסר** את הרצון החרדי להתגייס לצה"ל (מי שהשיב כי בין 0% ל-19% מהחרדים רוצים להתגייס

72 Bursztyn, González, and Yanagizawa–Drott, 2018, לעיל ה"ש 37.

לצה"ל, N=304), משתתפים שדייקו בקירוב בהערכת הנורמה (מי שהשיב כי 20%-30% מהחרדים רוצים להתגייס, N=101), ומשתתפים אשר העריכו ביתר את הנורמה (מי שהשיב כי 31%-100% מהחרדים רוצים להתגייס, N=92). פילוח זה רגיש לכך שערכו של המידע מתקן הנורמה שונה עבור כל אחת מהקבוצות. משתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה לא צפויים ללמוד דבר מה חדש מהמידע, מאחר שלכתחילה העריכו את הנורמה נכונה. לעומת זאת, משתתפים שהעריכו בחסר או ביתר את הנורמה צפויים לתקן את הערכתם הראשונית בעקבות החשיפה להיקף הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל, ולפיכך להיות מושפעים במידה ניכרת יותר מהמידע.

בשלב ראשון בחנו את אפקטיביות התערבות מתן המידע: האם הערכת הרצון החרדי להתגייס לצה"ל השתנתה בעקבות החשיפה למידע מתקן הנורמה? כפי שנעשה במחקרים קודמים, אשר בדקו בורות נורמטיבית והתערבויות להפחתתה, בחנו באמצעות מבחני t למדגמים מזווגים לכל קבוצת ניסוי בנפרד את הערכת המשתתפים בנוגע לרצון הציבור החרדי להתגייס לצה"ל לפני קבלת המידע ואחריה.⁷³

ניתוח התוצאות של המשתתפים אשר העריכו בחסר את הנורמה העלה כי המידע מתקן הנורמה העלה במובהק סטטיסטית את הערכתם את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל. השפעת החשיפה למידע הייתה גדולה יותר בתנאי שבו קיבלו המשתתפים גם מידע על אודות האינטרס האישי-כלכלי בגיוס לצה"ל (ראו לוח 3).

DALE T. MILLER AND CATHY MCFARLAND, WHEN SOCIAL COMPARISON GOES AWRY: 73 THE CASE OF PLURALISTIC IGNORANCE (1991); Deborah A. Prentice and Dale T. Miller, *Pluralistic Ignorance and Alcohol Use on Campus: Some Consequences of Misperceiving the Social Norm*, 64 (2) JOURNAL OF PERSONALITY AND SOCIAL PSYCHOLOGY 243 (1993); Tracy A. Lambert, Arnold S. Kahn, and Kevin J. Apple, *Pluralistic Ignorance and Hooking Up*, 40 (2) JOURNAL OF SEX RESEARCH 129-133 (2003)

לוח 3
בדיקת ההשפעה של מידע מתקן נורמה על משתתפים
שהעריכו בחסר את הנורמה (N=304)

תפישת הרצון החרדי	תפישת הרצון החרדי (מובהקות הפער בתפישת הרצון החרדי - לפני ואחרי)	תפישת הרצון החרדי להתייחס לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית	רצון אישי להתייחס לצה"ל לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית	תנאי
p-value	0.06	0.05	0.04	אין חשיפה לנורמה + אין אינטרס (N=65)
(t=-1.59)	(0.08)	(0.04)	(0.21)	
p-value	0.08	0.06	0.097	אין חשיפה לנורמה + יש אינטרס (N=82)
(t=-1.6)	(0.09)	(0.05)	(0.29)	
p-value	0.08	0.05	0.05	חשיפה לנורמה + אין אינטרס (N=77)
(t=-1.9)	(0.09)	(0.04)	(0.22)	
p-value	0.1	0.06	0.11	חשיפה לנורמה + יש אינטרס (N=80)
(t=-4.2)	(0.01)	(0.05)	(0.31)	

הניתוח של שתי הקבוצות הנותרות - משתתפים שהעריכו את הנורמה במדויק או ביתר - צריך להתפרש בזהירות מאחר שהמספרים בכל קבוצת ניסוי קטנים ורמת הביטחון בממצאי המובהקות הסטטיסטית נמוך יותר.⁷⁴ לצד זאת, ניתן לראות כי התוצאות עולות בקנה אחד עם ההשערות. משתתפים אשר דייקו בתפיסת הנורמה לא שינו את תפיסתם בעקבות החשיפה למידע מתקן הנורמה. בממוצע, משתתפים אלה העריכו את הנורמה ב-24%-25% לפני החשיפה למידע מתקן הנורמה (סטיית תקן של 4%), ובין 23% ל-27% לאחר החשיפה למידע מתקן הנורמה (סטיית תקן של 5%-13%, כתלות בתנאי הניסוי; אף לא אחת מההשוואות מובהקת סטטיסטית).⁷⁵ משתתפים אשר העריכו את

74 ראו את פירוט הממצאים בלוחות המלאים בנספחים.

75 משתתפים "דייקנים" שהוקצו לקבוצת הביקורת (כלומר לא נחשפו למידע מתקן הנורמה ולא למידע בדבר התמריץ הכלכלי), הראו ירידה מובהקת סטטיסטית בהערכת שיעור החרדים הרוצים להתייחס לצה"ל (מ-23% ל-20%, סטיות תקן של 4% ו-7%

הנורמה החרדית ביתר – כלומר סברו ששיעור הרצון להתגייס בחברה החרדית גדול משיעור הגיוס בפועל – סיפקו הערכות נמוכות יותר אחרי שנחשפו למידע מתקן הנורמה (לפני החשיפה, משתתפים אלה העריכו את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל ב-48%-50%; לאחר החשיפה, הערכתם ירדה ל-42%), אולם תוצאות אלה לא היו מובהקות סטטיסטית.⁷⁶

ממצאים אלה עולה כי המידע מתקן הנורמה השפיע על המשתתפים בהתאם להערכתם התחילית את הנורמה. הממצא המשמעותי ביותר הוא כי חשיפה למידע השפיעה במובהק על משתתפים אשר העריכו בחסר את הנורמה (אם נחשפו לאינטרס אישי ואם לאו), כך שלאחר החשיפה הם העריכו את רצון הציבור החרדי להתגייס כגבוה יותר מכפי שהעריכוהו בתחילה.⁷⁷

לאחר הבדיקות המקדמיות, פנינו לבחינת ההשפעה של ההתערבויות הניסוייות – מתן מידע מתקן נורמה ומתן מידע על אודות התמריץ האישי-כלכלי בגיוס – על

בהתאמה, $(t=3.06, p=.004)$. מאחר שמשתתפים אלה לא נחשפו לשום תנאי ניסויי, נראה כי החשיפה לעמוד השער או הבקשה להעריך מחדש את עמדתם גרמו להם לספק הערכות נמוכות יותר. בהנחה שהשפעות אלה היו אחידות בקרב כלל המדגם, נראה שהאומדנים הניסויים המדווחים בגוף הנייר שמרניים: האפקט הגולמי של חשיפת המידע כנראה גבוה יותר, אולם מתקוזז במידה חלקית עם אפקטים מנוגדים הנובעים ממחווה הניסויי, שניכרים בקבוצת הביקורת.

76 מספר המשתתפים בכל תא ניסויי היה קטן במיוחד מאחר שגודלה של קבוצת המעריכים ביתר היה קטן (92 איש בסך הכול). גם כאן נצפה אפקט שלילי בקרב קבוצת הביקורת, כלומר ירידה מובהקת בהערכת שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל כתוצאה מהמדידה החוזרת עצמה, ללא כל חשיפה למידע מתקן הנורמה או לתמריץ הכלכלי בגיוס (מ-48% ל-41%, סטיות תקן של 16% ו-18% בהתאמה, $t=3.3, p=.002$). כמו כן, אחר אפקט שלילי בקרב הקבוצה שנחשפה רק לאינטרס הכלכלי ללא חשיפה למידע מתקן הנורמה (מ-47% ל-34%, סטיות תקן של 14% ו-17% בהתאמה, $t=3.2, p=.004$). לנוכח המספרים הקטנים של מעריכי היתר בכלל, ובפרט בכל תא ניסויי (בין 14 ל-37 בתא), קרוב לוודאי שאין לייחס משקל רב למובהקות הסטטיסטית בכל תא בנפרד. עם זאת, המגמה הכללית שלפיה מדידה חוזרת מביאה, כשלעצמה, להפחתה בהערכת הרצון החרדי בגיוס, משליכה על אומדן האפקט הגולמי של חשיפת המידע, כאמור לעיל בה"ש 75 נראה שאפקט הגולמי של המידע מתקן הנורמה גבוה יותר מן הממצאים הישירים ומתקוזז במידה חלקית עם אפקטים שליליים הנובעים מהמדידה החוזרת.

77 ממצא זה תואם את הספרות המחקרית ואת יישומה להקשר הנוכחי בהשערות המחקר. Bursztyn, González, and Yanagizawa-Drott, 2018; Margaret E. Tankard and Elizabeth L. Paluck, *Norm Perception as a Vehicle for Social Change*, 10 (1) SOCIAL ISSUES AND POLICY REVIEW, 181-211 (2016); כמו כן ראו:

המשתנים התלויים: רמת העניין במסלולי הגיוס לצה"ל לציבור החרדי ופנייה לקבלת מידע נוסף בנושא. נציג את הממצאים ביחס לכל אחת מקבוצות הערכת הנורמה (מעריכי החסר, מעריכי היתר והמדייקים). בנינו מודל רגרסיה ליניארית לניבוי מידת העניין של המשתתפים במסלולי גיוס לצה"ל כתלות בשלושת תנאי הניסוי (ביחס לקבוצת הביקורת) – מידע מתקן נורמה, מידע על האינטרס הכלכלי ושילוב שני המידעים – לצד הגורם הממתן של דיוק המשתתפים בהערכת הנורמה ומשתני האינטראקציה ביניהם.

ממצאי הניתוח העלו כי השפעות המידעים, ביחד ולחוד, השתנו בהתאם להערכת החסר או היתר של שיעור הרצון להתגייס בחברה החרדית (ראו להלן תרשים 9).⁷⁸ ככלל, הקבוצה שהעריכה בחסר את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל גילתה את מידת העניין הבסיסי הנמוכה ביותר במסלולי הגיוס לצה"ל.⁷⁹ עם זאת, שני המידעים – על אודות שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל ($t=-2.05, p<0.04$) ועל אודות התמריץ הכלכלי בגיוס ($t=-2.29, p<0.02$) – העלו את מידת העניין במסלולי הגיוס לצה"ל בקבוצה זו, במידה מובהקת סטטיסטית אם כי צנועה בגודלה (ממוצע של 1.1, וסטיית תקן של 0.42 בקבוצת הביקורת, לעומת ממוצע של 1.4 בשני התנאים שהכילו מידעים, וסטיית תקן של 0.87 במידע הכלכלי, ו-0.9 במידע הנורמה). שילוב שני המידעים יחדיו לא העלה את מידת העניין מעבר לכל מידע בנפרד (ממוצע של 1.27, סטיית תקן של 0.65). ההבדל בין התנאי המשולב לבין קבוצת הביקורת היה אומנם זהה בכיוונו וקרוב בגודלו להשפעת שני התנאים האחרים, אך לא מובהק סטטיסטית ($t=-1.5, p<0.13$).

78 את הלוחות המלאים לגבי שאלת העניין במסלולי גיוס לצה"ל בחלוקה לתנאי הניסוי, ראו להלן בנספחים.

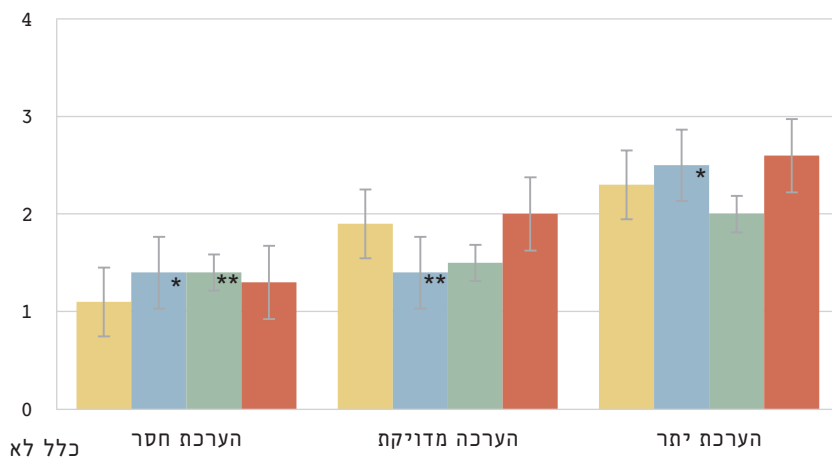
79 רצונו של הנבדק לשמוע עוד על מסלולי הגיוס לצה"ל גדל ככל שהנבדק העריך ביתר את שיעור החרדים הרוצים להתגייס לצה"ל. משתתפים שהעריכו ביתר את הנורמה וסבורים שחלק גדול יותר מהציבור החרדי רוצה להתגייס התעניינו מובהק יותר במסלולי גיוס לצה"ל ($N=92, M=2.35, SD=1.29$) במסלולי גיוס לצה"ל ממשתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה ($N=101, M=1.77, SD=1.08$) ($t=-4.03, p<0.005$). כמו כן, משתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה, התעניינו יותר במסלולי גיוס לצה"ל באופן מובהק ($t=-3.38, p=0.0008$) ממשתתפים שהעריכו בחסר את הנורמה ($N=304, M=1.3, SD=0.75$).

בקרוב משתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה, העניין הרב ביותר במסלולי הגיוס לצה"ל נצפה בשילוב שני המידעים יחדיו – המידע על שיעור החרדים הרוצים להתגייס בלוחית המידע על האינטרס הכלכלי בגיוס ($M=2$), (בהתאמה) – אם כי תוצאה זו אינה מובהקת סטטיסטית. באופן כללי, בשל מיעוט המשתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה החרדית ביחס לרצון להתגייס לצה"ל, קשה להסיק מסקנות סטטיסטיות בדבר השפעת המידעים השונים על קבוצות אלה.

חרשים 9

עניין בגיוס לצה"ל לפי תנאי הניסוי ודיוק בהערכת הנורמה

במידה רבה
מאוד

- אין חשיפה לנורמה + אין חשיפה לאינטרס, N=131
- אין חשיפה לנורמה + חשיפה לאינטרס, N=127
- חשיפה לנורמה + אין חשיפה לאינטרס, N=115
- חשיפה לנורמה + חשיפה לאינטרס, N=124

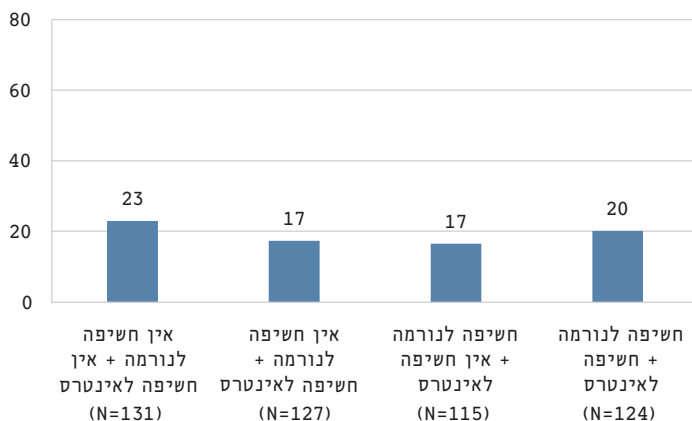
* $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$; *** $p \leq 0.001$

המובהקות היא ביחס לקבוצת הביקורת

כמתואר לעיל, נוסף על מדידת מידת העניין במסלולי גיוס לצה"ל אפשרנו למשתתפים לבחור לקבל מידע נוסף על מסלולי הגיוס לצה"ל באמצעות לחיצה על קישור המוביל לאתר האינטרנט של מנהלת הגיוס החרדי. באמצעות מבחן חי בריבוע, בחנו אם מתן מידע על אודות שיעור החרדים הרוצים להתגייס או על אודות האינטרס הכלכלי בגיוס ישפיע על הבחירה לקבל מידע נוסף על מסלולי הגיוס לצה"ל. לא מצאנו אפקט עיקרי מובהק לאף לא אחד מסוגי המידע ($\chi^2=1.02, p<0.3$), אולם ניתוח זה לא היה בידינו המידע הדרוש כדי לבצע פילוח לפי קבוצות הערכת הנורמה, שכן הממשק בין תוכנת קואלטרקס שבאמצעותה תכנתנו את הניסוי והאתר החיצוני שתיעד את הקלקות המשתתפים לא אפשרו קישור בין הממצאים לבין קבוצות הערכת הנורמה. הניתוח מוגבל אפוא לבחינת האפקטים העיקריים (ראו תרשים 10).

תרשים 10

שיעור המשתתפים שנכנסו לאתר מנהלת הגיוס החרדי בניסוי (ב-%)

ה. 2.

סיכום ממצאי המחקר השלישי

מטרת המחקר השלישי הייתה לבחון את השפעת מתן מידע על אודות הנורמה בחברה החרדית באשר לרצון להתגייס לצה"ל ועל אודות השפעת האינטרס האישי-כלכלי בגיוס לצה"ל על מידת ההתעניינות של צעירים חרדים במסלולי גיוס לצה"ל. מצאנו תמיכה צנועה להשערה זו בקרב קבוצת הצעירים שהעריכו בחסר את הרצון החרדי להתגייס לצה"ל. קבוצה זו היא כמובן הקבוצה הרלוונטית ביותר לתיקון הבורות הנורמטיבית, אולם זו גם הקבוצה המגלה את העניין הנמוך ביותר בגיוס. מצאנו כי המידע הנורמטיבי העלה את העניין בגיוס לצה"ל בקבוצה זו במובהק, אולם בפער קטן. כמו כן מצאנו כי המידע על אודות האינטרס האישי-כלכלי בגיוס נראה בעל השפעה חיובית על חלקים אחרים בקרב צעירים חרדים, אולם לא במובהק מן הבחינה הסטטיסטית. ככלל, לא מצאנו אפקט אינטראקציה ברור בין המידע הנורמטיבי לבין המידע הכלכלי. לבסוף, מבחינת המדד ההתנהגותי לא מצאנו שינויים בדרכי הפעולה של צעירים חרדים לחפש מידע נורמטיבי או כלכלי נוסף לאחר החשיפה למידע מתקן נורמה או לאינטרסים הכלכליים הגלומים בגיוס.

מטרת ביניים של מחקרנו הייתה לבחון אם תפיסת הנורמה גמישה וניתנת לתיקון בכלים מחקריים, כלומר אם חשיפת צעירים חרדים לממצאים על אודות הרצון של בני גילם בגיוס לצה"ל תדייק את תפיסתם בדבר הנורמה החרדית בנושא. הממצאים סיפקו תשובה חיובית ומובהקת על שאלה זו בקרב משתתפים שהעריכו את הנורמה בחסר והיוו את הקבוצה הרלוונטית להשפעה וכן הקבוצה הגדולה ביותר במדגם.

ממצאי המחקר השלישי שחזרו בפעם השלישית שני ממצאים חשובים מהמחקרים הקודמים שביצענו. ראשית, אף במחקר השלישי כרבע מהצעירים החרדים (23%) שנשאלו על אודות עמדותיהם האישיות באשר לגיוס לצה"ל, השיבו כי ברצונם להתגייס. מדובר בהלימה עקיבה עם המחקרים הראשונים: במחקר הראשון 24% הביעו את רצונם להתגייס ובמחקר השני – 23% הביעו רצון כזה. שנית, הפער בין הרצון האישי של צעירים חרדים להתגייס לצה"ל ובין

תפיסתם את עמדת הציבור שוחזר אך הוא, ומבסס בבירור את תופעת הבורות הנורמטיבית השוררת בחברה החרדית בסוגיה זו.

ככלל, ממצאי המחקר השלישי מצביעים על כך כי ידע חדש על אודות הנורמה לא דווקא יוביל לשינוי בתפיסת הנורמה, וכי שינוי בתפיסת הנורמה לא בהכרח ישפיע על עמדותיו של הפרט. קרי, אף שהפרט מבין שהנורמה שונה מהאופן שבה הוא תפס אותה לפני כן, תובנה זו לא מובילה בהכרח לשינוי עמדותיו באופן שיעלה בקנה אחד עם הנורמה. לממצא זה עשויים להיות כמה הסברים אפשריים.

הסבר ראשון נעוץ בשמרנותה של החברה החרדית. בחברות שמרניות מעצם טיבן הנורמות משתנות לאט יותר ובמידה פחותה, מפני שמחיר הסטייה מהנורמה גבוה יותר, והחשש לחשוף את העמדות האמיתיות – ולנהוג לפיהן – ממילא עז יותר. אומנם בדיקת האפקטיביות שביצענו העלתה שינוי מובהק סטטיסטית בתפיסת הנורמה בקרב מי שקיבלו מידע מתקן, אולם השינוי לא היה גדול כמותית. שינוי קטן תפיסתית עולה בקנה אחד עם שינוי קטן התנהגותית.

הסבר שני, גם אם תפיסת הנורמה השתנתה בעקבות המידע, הרי שהיבטים חברתיים אחרים – דוגמת ההשלכות החברתיות השליליות של גיוס – נותרו בעינם. הדבר בולט ממצאי הניסוי הראשון באשר למעמדו החברתי של חייל חרדי לעומת מעמדו של תלמיד הישיבה. הן נקודת המבט של הצעירים החרדים, הן זו של קבוצת הייחוס החרדית, הצביעו על תפיסה רווחת כי גיוס לצה"ל מלווה בסנקציות חברתיות משמעותיות, כמו קושי במציאת שידוך. הניסוי שערכנו לא בחן התמודדות עם חסם זה.

הסבר שלישי, הנורמה שלגביה סיפקנו מידע לנבדקים משקפת רצון של קבוצת מיעוט באוכלוסייה – רבע מהחרדים הצעירים. אומנם מדובר בקבוצה לא מבוטלת – אחד מכל ארבעה חרדים בגילי גיוס – אך כאמור אין מדובר ברוב. משכך, ייתכן כי המידע מתקן הנורמה לא היה משכנע דיו כדי להביא לשינוי ניכר בנושא הגיוס לצה"ל. המידע יכול להשפיע על החרדים המעוניינים להתגייס אך חוששים לעשות זאת בשל הערכת חסר של הנורמה, אך לא צפוי להשפיע על מרבית החרדים שאינם מעוניינים להתגייס ומוצאים במידע על אודות

שיעור החרדים הרוצים להתגייס אישוש לכך שעמדתם היא עמדת הרוב. מבעד לעדשה זו, ההשפעות הצנועות שאיתרנו אינן מפתיעות. אולם גם אם התנהגות הפרט (המושפעת כמובן ממספר רב של גורמים) לא השתנתה, הממצא כי מתן מידע אמין על הנורמות הקיימות בחברה החרדית משנה את תפיסת הנורמה עשוי להיות שלב בדרך לשינוי עמדות ולעיצוב התנהגות הלכה למעשה.

סיכום: מסקנות ומבט לעתיד

סוגיית גיוס תלמידי הישיבות החרדים לצה"ל ניצבת בליבת הסכסוכים החברתיים הממושכים והמהותיים ביותר בחברה הישראלית. הדברים נכוחים ביתר שאת בימים אלו. הסדר דחיית השירות הקבוע בחוק שירות ביטחון פקע ביום 30.6.2023,⁸⁰ והממשלה הודיעה על קידום הצעת חוק ממשלתית שתעגן הסדרים הנוגעים לשירות החובה בצה"ל, לרבות סוגיית שילוב תלמידי הישיבות בשירות הצבאי ובשוק העבודה.⁸¹ רצה הגורל ומלחמת "חרבות ברזל" התרחשה בשלב הכתיבה המסכם של מחקר זה, ובעקבותיו היה נראה לפרק זמן קצר כי הציבור החרדי מצביע ברגליים ופוקד את לשכות הגיוס בגל מוטיבציה אידאולוגית ונורמטיבית לתרום ולתת כתף.⁸² בפועל, שיעור המתגייסים התברר נמוך, אם כי ייתכן ששינויים בדעת הקהל החרדית עוד יובילו לשינויים ארוכי טווח בנושא.⁸³

במסגרת המחקר סרטטנו דיוקן מורכב של הגיוס לצה"ל מנקודת מבטה של החברה החרדית בכלל ומנקודת מבטם של צעירים חרדים בגיל המיועד לשירות ביטחון בפרט. ביקשנו לבחון כמה סוגיות שיש להביא בחשבון בעת עיצוב מתווה גיוס חדש: עמדתם האישית של צעירים חרדים באשר לגיוס לצה"ל;

80 ראו החלטה בבג"ץ 1877/14 התנועה למען איכות השלטון נ' הכנסת (27.6.2023).

81 הודעת מזכיר הממשלה בתום ישיבת הממשלה (25.6.2023).

82 יוסי יהושע "אלפי חרדים מבקשים להצטרף ללחימה: 120 יגויסו ביום שני" [ynet](https://www.ynet.co.il) (20.10.2023).

83 על המספר הנמוך של המתגייסים בפועל, ראו אלה לוי-וינריב "עם קיטבג על הגב וגמרא ביד: החרדים שמחגיגים לצה"ל דווקא עכשיו" **גלובס** (3.11.2023): "כ־2,000 חרדים מילאו את הטפסים לגיוס החירום, אך רק מעטים כאמור נקלטו בפועל". לשינויים אפשריים בדעת קהל, ראו "עלייה בתחושת הזדהות עם החברה הישראלית ובתמיכה בגיוס לצה"ל: ממצאי סקר מלחמת חרבות ברזל" (**אתר המכון החרדי למחקרי מדיניות** 2023); ראו גם רבקה נריה בן-שחר "באמונה ובאחדות: אתרים חרדיים במלחמת 'חרבות ברזל'" (**אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה** 3.12.2023). המחברת מתארת את האמביוולנטיות ביחס למקומם של החרדים במאמץ המלחמתי כפי שבאה לידי ביטוי בתארי התקשורת החרדיים המרכזיים, הנעים בין הזדהות עם המאמץ המלחמתי ושרטוט מרחב נבדל לחרדים בחוכו וביחס למאמץ זה.

המוטיבציות המניעות אותם להתגייס ומניאות אותם מכך; הנורמות החברתיות הקיימות והנפתסות בחברה החרדית בנושא הגיוס; והשפעת הגיוס על מעמדו החברתי של החייל החרדי. כל אלה גורמים חשובים בעיצוב תפיסתו של הצעיר החרדי את שאלת הגיוס וצפויים להשפיע על החלטתו אם להתגייס אם לאו.

שלושת המחקרים שערכנו ניפקו סדרה עשירה של ממצאים על אודות תפיסתו הציבור החרדי ועמדותיו בסוגיית הגיוס. מצאנו בעקבות פער ניכר בין הרצון להתגייס, שהיה נחלת אחד מכל ארבעה צעירים חרדים (25%), לבין הנכונות להתגייס הלכה למעשה, שעמדה על 10% בלבד – שיעור התואם את שיעור הגיוס החרדי לצה"ל בפועל. פער זה אותר בכל שלושת המחקרים, שנערכו בשיטות דגימה שונות ועם שני מכוני מחקר שונים. בכל המחקרים איתרנו גם פער בין שיעור המשתתפים הרוצים להתגייס לצה"ל לבין תפיסתם את שיעור הרצון בקרב כלל הצעירים החרדים בגיוס, אשר נחזה על ידם להיות נמוך במובהק מהרצון שלהם. עוד מצאנו כי העמדות בקרב הצעירים החרדים דומות בעיקרן לעמדות בקרב מבוגרים ונשים ("קבוצת הייחוס החרדית"), וכי כל קבוצות האוכלוסייה החרדית שותפות לתפיסה שלפיה גיוס לצה"ל – בין לתפקיד קרבי ובין לתפקיד טכנולוגי – טומן בחובו השלכות חברתיות שליליות על החייל החרדי בהיבטי שידוך ומעמד דתי בקהילה, ובמידה פחותה אך קיימת – גם על אחיו ואחיותיו. עוד מצאנו כי הצעירים החרדים מושפעים ממוטיבציות מגוונות באשר לגיוס לצה"ל: אישית, אידאולוגית ונורמטיבית. לא מצאנו הבדל בין החרדים הרוצים להתגייס לבין אלה שאינם רוצים להתגייס בסוג המוטיבציות המניעות או מניאות אותם, אלא רק במשקלן. במילים אחרות, הן חרדים הרוצים להתגייס הן חרדים שאינם מעוניינים בגיוס רואים אותן מערכות שיקולים מול עיניהם, אך מייחסים להן משקל שונה.

במסגרת המחקר השלישי בחנו את ההשלכות של מתן מידע מתקן נורמה חברתית – מידע החושף את הנבדקים לשיעור הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל, כפי שנמדד במחקרנו – ומידע על אודות האינטרסים הכלכליים בגיוס – על תפיסות ועמדות צעירים חרדים בגילי גיוס. נוסף על שחזור הממצאים העיקריים של המחקרים הראשונים, מצאנו כי מתן מידע אכן תורם לעדכון תפיסת הנורמה ולשינוי צנוע וחיובי בעמדות לגבי הגיוס בקרב צעירים שהעריכו בחסר את מידת הרצון האמיתי. דנו בסוף הפרק הקודם בסיבות שבשלן, להערכתנו, שינוי זה מוגבל בהיקפו.

נוסף על התרומה למחקר הבסיסי של עמדות ותפיסות בחברה החרדית לגבי הגיוס לצה"ל, שלושת המחקרים שערכנו מעלים תרומה חשובה לשאלה רחבה יותר, שעניינה מהימנותן היחסית של שיטות שונות לדגימת החברה החרדית. בשנים האחרונות התגלע ויכוח בין חוקרים הסבורים שניתן להסתמך על דגימה מקוונת של החברה החרדית לנוכח העלייה התלולה בחיבור לאינטרנט לבין חוקרים הרואים בדגימה טלפונית את הדגימה המהימנה היחידה, לנוכח הנגישות החסרה של הציבור החרדי לאינטרנט.⁸⁴ לכל אחת משיטות הדגימה ישנם יתרונות וחסרונות.⁸⁵ שתי העמדות הן כשלעצמן חידוש, שכן עד לפני כעשור היה קשה מאוד לדגום דגימה כמותית מספקת של החברה החרדית בשיטה כלשהי, והמחקרים התבססו לרוב על שיטות איכותניות בלבד. בשנים האחרונות, סקרי עמדות בחברה החרדית הפכו נפוצים ומקובלים מאוד. עם זאת, בקרב קהילת המחקר טרם התגבשה הסכמה באשר לשימוש בשתי שיטות הדגימה.

המחקר הנוכחי בחן את המחלוקת לראשונה באופן ישיר באמצעות שילוב דגימה מקוונת (המחקר הראשון) ודגימה טלפונית (המחקר השני) מתוך התאמה קרובה של תת־האוכלוסייה (צעירים חרדים), השיטה ומהלך הסקר והשאלות עצמן. נדרשות התאמות במעבר בין שתי השיטות בשל האילוצים של דגימה טלפונית, המחייבת מחקרים קצרים ופשוטים יותר. במילים אחרות, העברנו בקירוב אותו המחקר בשתי השיטות, וכך התאפשר להשוות ביניהן באופן ישיר. למיטב ידיעתנו מדובר בהשוואה ראשונה מסוגה בשדה המחקר החרדי. השוואה זו מעידה כי התוצאות שנאספות בשתי השיטות קרובות מאוד ובמספר לא מבוטל של מדדים זהות לגמרי, אף על פי שמדובר בסוגיה רגישה

84 ראו ברק־קורן, החברה החרדית והאקדמיה הישראלית, לעיל ה"ש 38, עמ' 695–696.

85 להרחבה ראו שם, שם. דגימה טלפונית מאפשרת מחקרים קצרים ומוגבלים יותר מדגימה מקוונת (לא ניתן להציג תכנים ויזואליים או לבקש מהנבדקים להתייחס לטקסט, ניתן לשאול פחות שאלות והשאלות עצמן צריכות להיות פשוטות מאוד), והספרות המחקרית מעידה כי נבדקים נוטים לספק תשובות כנות פחות בשאלות רגישות חברתיות, בשל אי־הנעימות בשיחה עם המראיין. לעומת זאת, הדגימה המקוונת מאופיינת בהיעדר אינטראקציה בין־אישית המאפשר יתר גילוי לב. עם זאת, פערים תרבותיים, גיליים ואחרים, יכולים להפוך את הדגימה המקוונת למייצגת פחות מדגימה טלפונית – החשש המרכזי בהקשר החרדי.

חברתית (גיוס לצה"ל) ובחנתך גיל שנחשב סגור יחסית לחברה הייצורית, ולכן מאתגר לדגימה בכל השיטות.

מדובר בחדשות חשובות לקהילת המחקר, מאחר שהן פותחות מנעד אפשרויות נרחב לחוקרות ולחוקרים של החברה החרדית. לכל שיטה יתרונות וחסרונות, אולם עד כה מרבית המחקרים בשדה המחקר החרדי בוצעו בדגימה טלפונית, אך שבחברה הכללית, בישראל ובעולם, עבר עולם המחקר ברובו לדגימה מקוונת. הדגימה המקוונת רב־גונית יותר מדגימה טלפונית ומאפשרת מנעד נרחב יותר של שימושים מחקריים, בכך שהיא מאפשרת למשתתפים לקרוא, לצפות ולכתוב, ולא רק לענות על שאלות קצרות המוקראות למשתתפים בידי טלפנים. הממצאים שלפיהם שתי השיטות מניבות תוצאות קרובות ואף זהות סוללים את הדרך להתאמה גמישה ומוותאמת יותר של שיטת המחקר לסוגיה העומדת במוקד המחקר ולצרכיו. עם זאת, בהתחשב בראשוניותו ובחלוציותו של מחקרנו, ובכך שהמחקר התמקד בשאלה מסוימת – גיוס לצה"ל – ובחנתך אוכלוסייה חרדי מסוים – צעירים בגילי גיוס – אנו ממליצים להוסיף ולבחון את הסוגיה במחקרים נוספים, אשר יוכלו להרחיב את ההשוואה בין שיטות המחקר ולברר היכן כל שיטה נהנית מיתרונות על פני רעותה והיכן הן מקבילות וחליפיות זו לזו.

מבט לעתיד

בתקופה שבה ביצענו את שלושת המחקרים לא עמדה על הפרק תוכנית מדיניות ממשית בסוגיית הגיוס, כך שלא יכולנו לבחון את עמדות הציבור החרדי בכלל והצעירים החרדים בפרט, כלפי תוכנית גיוס אקטואלית. חוסר הוודאות לגבי מתווי הגיוס הרלוונטיים שרר במערכת הפוליטית והמשפטית במשך שנים ארוכות והיה אתגר הן עבור תכנון מחקרים והן עבור המועמדים לגיוס עצמם. בלא מתווה קונקרטי או כמה חלופות מוגדרות היטב, קשה לאמוד את עמדות הציבור בסוגיית הגיוס ולהעריך את השפעות הגיוס על צעירים חרדים.

המחקר שביצענו מספק לראשונה תשתית מידע כמותי עשירה על קבוצת האוכלוסייה החרדית בגילי גיוס, בהשוואה לקבוצת הייחוס החרדית ועל פני אמצעי דגימה ומחקר שונים. המתח שאותר בשלושת המחקרים בין הרצון להתגייס – העולה בהרבה על שיעורי הגיוס בפועל בחברה החרדית – ובין

התפיסות החברתיות והשיקולים המניאים צעירים חרדים מגיוס – יכול וצריך לעודד מחקרי המשך נוספים ולעורר סיעור מוחות מעמיק בקרב קובעי המדיניות בצה"ל ובממשלה. מחקרי המשך יוכלו להשתמש במדדים ובשיטות שפיתחנו לצורך בחינת עמדותיהם של צעירים חרדים כלפי מתווי גיוס מוצעים ולהבין את השלכותיהם הנחזות של מתוים אלה על החברה החרדית.

מחקר זה מספק למקבלי החלטות מידע על אודות היבטים שיש ליתן להם מענה בעת תכנון מתווי גיוס עתידיים. כך, ניתן לחקור השלכות אפשריות של המתווה על הפרט ועל החברה החרדית ולהשתמש בתובנות על אודות המוטיבציות החיוביות והשליליות והסנקציות החברתיות הצפויות, בשביל לתכנן מתוים שיתמודדו עם כל אלה באופן מיטבי. אחרי שיוצג בפני צעירים חרדים מתווה גיוס רלוונטי וקונקרטי, יהא נכון גם להמשיך ולבחון את הפער בין הרצון להתגייס ובין התכנון להתגייס בפועל ולבחון הסברים אפשריים לפער זה, אשר עשוי להצטמצם או להתרחב למול מתווה ממשי.

מחקרי המשך אלה יוכלו להיעזר בממצאי המחקר הנוכחי ולהתמקד בשני מישורים עיקריים: המוטיבציות המניעות צעירים חרדים להתגייס או מניאות אותן מלעשות כן והנורמות החברתיות הקיימות בחברה החרדית בנושא הגיוס לצה"ל, לרבות מעמדו החברתי של החייל החרדי. כך, ניתן לבחון אם מתווה גיוס עתידי יגביר את ההשפעה של מוטיבציות מסוג מסוים אך לא מסוג אחר, והאם צעירים חרדים בגילים שונים או בסטטוס משפחתי שונה יושפעו אחרת ממוטיבציות שונות. לדוגמה, במחקר הראשון נמצא כי לתפיסת המשתתפים במחקר, סיכוייו של אברך חרדי למצוא שידוך גבוהים באופן ניכר מסיכוייו של חרדי חייל צה"ל, ללא תלות במסלול הגיוס. ממצא זה מעלה את הסברה כי המוטיבציות להתגייס של צעירים חרדים רווקים ונשואים עשויות להיות שונות מאוד אלה מאלה. החרדים הנשואים, למשל, עשויים להיות מונעים ביתר שאת ממוטיבציות כלכליות, נוכח הצורך לפרנס משפחה. בד בבד, החשש מפני פגיעה בשידוך בקרב רווקים חרדים עשוי להרתיע אותם במיוחד מגיוס. הבדלים אלה מעלים את האפשרות של יצירת מסלולי גיוס שונים לחתכי מתגייסים שונים בציבור החרדי. כך, לצד המסלול לחרדים נושרים ויוצאים בשאלה, המהווים את

מרבית המתגייסים מרקע חרדי,⁸⁶ ניתן ליצור מתווי גיוס שונים לחרדים רווקים ולחרדים נשואים, בהנחה (הניתנת לבדיקה אמפירית) שחרדים שצלחו את שלב הנישואים עשויים לגלות מוטיבציה גבוהה יותר לגיוס, בכלל או בתנאים המחדדים את המוטיבציות האישיות להתגייס, כגון שיפור בתעסוקה ובשכר.⁸⁷ מיקוד מאמץ בגיוס חרדים נשואים עשוי להביא, בהמשך הדרך, לשינוי הנורמה החברתית השלילית כלפי המתגייסים ובכך לתרום בסופו של דבר לשיפור מעמדם החברתי של חיילים רווקים וכן להגדיל את שיעור המגויסים הרווקים. בצד זאת, יש להביא בחשבון את העלויות הגבוהות יותר של גיוס חרדים נשואים – בשל הטבות כלכליות המוענקות כיום לחיילים בעלי משפחות – ואת אילוציהם המשפחתיים. כל אלה עשויים לייצר קשיים ניכרים בגיוס חרדים נשואים.

את ממצאי המחקר יש להמשיך ולבחון בראי הזמן ובהתאם למתווי הגיוס העומדים על הפרק, מפני שמתווים שונים יכולים לשנות את מידת הרצון להתגייס וכן להשפיע על המוטיבציות של צעירים חרדים ועל תפיסתם בידי החברה החרדית. כך, מתווה שייתן מענה משכנע לחששות מפני פגיעה באורח חיים חרדי (מוטיבציה שלילית דומיננטית לפי ממצאינו) או לחששות מפני סנקציות חברתיות – עשוי להגביר את הרצון להתגייס. ניתן יהיה לעקוב אחר נתון זה בעזרת הכלים שפותחו במחקר זה ובהשוואה לנתוני הבסיס שנאספו בו.

86 ישי אלמקייס "הנתונים נחשפים: 72% מהמתגייסים החרדים לצה"ל – אינם חרדים" מקור ראשון (4.1.2024).

87 ממצאים אלה מתכתבים עם מחקרים שבחנו את המוטיבציה לשרת בצבא ארצות הברית (צבא התנדבותי), אשר מצאו כי מאפיינים אישיים של הפרט, דוגמת השפעה הורית, מצב תעסוקתי ויכולת כלכלית, משפיעים על הגיוס לצבא, וכי מיועדים לשירות ביטחון מושפעים מתמריצים שונים בשלבים שונים בחיים. ראו, James R. Hosek, Christine E. Peterson, and Rick A. Eden, *Educational Expectations and Enlistment Decisions* (1986)

המחקר הראשון

מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם: הרחבה

כאמור, השתתפו בסקר 708 משיבים (76% גברים ו-24% נשים), אשר הגדירו עצמם חרדים. גיל המשיבים היה 18-65. רובם המוחלט של הנבדקים היו נשואים (80%, נתון זה בקירוב לנתוני הלמ"ס שהם 82%). המשיבים השתייכו לזרמים שונים במגזר החרדי, בעיקר מהזרם הליטאי (כ-40%), הספרדי (כ-25%) והחסידי (כ-25%) וכ-10% נוספים אשר הגדירו עצמם חב"ד, ברסלב או "אחר". כ-22% הגדירו את עצמם כבעלי תשובה. המשתתפים התגוררו ברחבי הארץ. הקבוצות הגדולות ביותר התגוררו בבני ברק (25%) ובירושלים (20%).

כלל המשתתפים, גברים ונשים, נשאלו שאלות רקע ביחס למאפייניהם החינוכיים. במדגם הכללי כ-46% מהמשתתפים למדו לימודי חול שכללו רק חשבון ועברית; כ-9% למדו רק חשבון, עברית ומדעים; כ-31% למדו את אלו נוסף על מקצועות אחרים; כ-9% למדו רק חשבון, והיתר (כ-4%) לא למדו כלל לימודי חול. מן הבחינה האקדמית, כ-80% לא למדו כלל באקדמיה, כ-12% למדו לתואר בוגר ("ראשון") במוסד אקדמי חרדי וכ-5% למדו לתואר בוגר במוסד אקדמי כללי.

נוסח השאלון

1. הסכמה

שלום ותודה לך על השתתפותך בסקר הבא. בסקר זה אנו מעוניינים לשמוע את דעותיך והשקפותיך בנוגע לגיוס תלמידי ישיבות לצה"ל. נציין שלא תתבקש/י למסור מידע אישי מכל סוג, ואת/ה יכול/ה לבחור להפסיק את הסקר בכל עת. האנונימיות שלך מובטחת ב-100%, והתשובות שלך ישמשו רק למטרות סטטיסטיות.

אנא קרא/י בעיון את ההוראות והשאלות, שכן הפרטים חשובים והשאלון כולל בדיקות קשב. משך הסקר הוא כ-15 דקות בסך הכול.

שאלות דמוגרפיות לסינון ומכסות לפי תנאים מקדמיים:

2. סמנ'י (שאלת מכסה לייצר דגימה מספקת של גברים)

○ זכר

○ נקבה

3. מה גילך? (שאלת סינון לוודא שכלל התשובות ייאספו מטווח הגילאים 18-65, וכן שאלת מכסה לייצר דגימה מספקת של צעירים חרדים המיועדים לשירות ביטחון)

○ מתחת ל-18

○ 18-24

○ 25-30

○ 31-34

○ 35-44

○ 45-54

○ 55-64

○ מעל 65

4. כיצד היית מגדיר/ה את עצמך? (שאלת סינון לוודא שכלל התשובות ייאספו ממשותפים חרדים)

○ חילונית

○ מסורתית

○ דתית/לאומית

○ חרדית

5. לאיזה זרם את/ה משתייכת? (שאלת מכסה לייצר דגימה מייצגת ככל האפשר של הזרמים השונים)

○ חסידי

○ ליטאי

○ ספרדי

○ חב"ד

○ ברסלב

○ אחר

קטעי הקריאה שקיבלו הנבדקים בחלוקה לתנאי הניסוי:

תנאי חובת גיוס:

אנא קרא/י בתשומת לב את הקטע הבא וענה/י על השאלה שלאחריו.

לפניך קטעים מדו"ח של ועדה שמונתה על ידי הכנסת לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הדו"ח הוגש באפריל 2000, ומסקנתה המרכזית של הוועדה הינה כי יש לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי מלא. הדו"ח קבע כי "ברמת הבטחון הלאומי, העדר השילוב של בני הישיבות בשירות הצבאי יוצר קשים חברתיים לא מעטים, העלולים להשפיע על תחושת הלכידות החברתית בישראל ועל הרצון והמוטיבציה לשרת בצבא מצד קבוצות האוכלוסייה הנושאות יום יום בנטל השירות" (עמ' 54). כחלק מהשיקולים להטלת חובת הגיוס, הוועדה דנה בכך "שקשה לקבל מצב בו אוכלוסייה שלמה מקבלת דחית גיוס בלתי מוגבלת בזמן שכמוה כפטור מלא מהגיוס". כמו כן, יש בקרב חברי הוועדה הטוענים שמתן פטור לבני הישיבות "מהווה הסדר המפלה את הנושאים בעול המסכנים את חייהם בהגנה על המדינה ותושביה כן שסטייה זו מהשוויון מהווה בעיניהם בעיה מוסרית קשה" (עמ' 112). עוד נטען בוועדה כי "כל האזרחים זכאים לאותה חבילה של זכויות בסיסיות. שירות החובה בצבא הוא פגיעה רחבה ומשמעותית בחופש של האזרח, אשר בראשה הסיכון לחיים. לפגיעה כה קשה בחופש האזרח חייבת להיות הצדקה ברורה ומובהקת. בנוסף, הסדר השירות חייב להיות מופעל בהגינות, דהיינו חובת השירות צריכה להיות מוטלת באותה צורה ובאותו היקף. כל סטייה מהדגם השוויוני היא בעייתית – מי שמבקש לעסוק בלימודים תורניים חייב להיות כפוף למגבלות להן כפופים כל היתר". הוועדה המליצה לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי. תלמידי ישיבות הזקוקים לכך יוכלו עדיין לבקש פטור מטעמים בריאותיים, ככל בני גילם.

תנאי פטור מגיוס:

אנא קרא/י בתשומת לב את הקטע הבא וענה/י על השאלה שלאחריו.

לפניך קטעים מדו"ח של ועדה שמונתה על ידי הכנסת לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הדו"ח הוגש באפריל 2000 ומסקנתה המרכזית של הוועדה הינה כי יש לאפשר לתלמידי הישיבות פטור משירות צבאי. מסקנה זו של הוועדה התבססה על קביעתה כי "גדולתה של מדינה דמוקרטית נמדדת גם במידת אורך רוח ובהבנה לצרכי אחרים ולכן אין להתעלם מקיומה של החברה החרדית, אשר אורח חייה שונה ונפרד ואשר עוסקת על פי מורשה היסטורית של אלפים בשנים, במסירות נפש, בלימוד התורה". כחלק מהשיקולים למתן הפטור, הוועדה דנה בכך ש"משטר דמוקרטי מבוסס על סובלנות לדעות הזולת. זו לעיתים אף סובלנות לדעה לא סובלנית. בחברה פלורליסטית, הסובלנות הינה גורם מאחד המאפשר חיים משותפים. על כן, הנכונות להתחשב בעמדות השונות תוך מאמץ להכחות את חודם של החיכוכים, אינו נראה בלתי סביר בנסיבות העניין" (עמ' 54). עוד נטען בוועדה כי "ברמת הצורך הצבאי, אי גיוסם לשירות צבאי סדיר איננו פוגע פגיעה משמעותית בצרכי הצבא, במובן זה שהצבא אינו חסר היום את היכולת להקים מסגרות נוספות בשירות סדיר הדרושות לו, בשל אי שירותם של בני הישיבות" (עמ' 112). הוועדה סיכמה בכך ש"אוכלוסייה זו שונה באורח חייה, בחינוך שמקנה לבניה ובחשיבתה הערכית – עד שיש לאבחן אותה מכל ציבור אחר של לומדים". הוועדה המליצה לפטור את תלמידי הישיבות משירות צבאי. תלמידי ישיבות המעוניינים בכך יוכלו עדיין להתנדב לשירות צבאי, ככל בני גילם.

תנאי הביקורת:

אנא קרא/י בתשומת לב את הקטע הבא וענה/י על השאלה שלאחריו.

לפניך קטעים מדו"ח של ועדה שמונתה על ידי הכנסת לדון בהסדר הראוי בנושא קידום תזונה בריאה לאוכלוסייה בישראל. מסקנתה המרכזית של הוועדה הינה כי יש לנקוט בצעדים אקטיביים כמו סימון מוצרי מזון במטרה לקדם תזונה בריאה. מסקנה זו של הוועדה התבססה על כך ש"שינוי הסביבה בה נעשית בחירת המזון יכול להועיל במניעת תחלואה הבאה בעקבות אכילת מזון לא בריא הגורר בעקבותיו השמנה ותחלואה". כחלק מהשיקולים שבחנה הוועדה היא דנה בכך ש"העלות היחסית של מטופל עם משקל עודף והשמנת יתר במערכת הבריאות, גבוהה בהרבה מן העלות של אדם בעל משקל תקין. ללא שינוי מגמה, בהסתמך

על הנתונים הקיימים, אנו צפויים לנסוק לשיעורי השמנה של 70% בקרב האוכלוסייה המבוגרת. נתון זה אינו מאפשר קיום של חברה תקינה" (עמ' 54). עוד הוועדה טענה כי ההמלצות שיוצעו צריכות להיות מלוות "בשיווק חברתי וחינוך משלב ההיריון, דרך הגיל הרך, גני הילדים ובתי-הספר, להעלאת מודעות הציבור לחשיבות התזונה הבריאה והבחירה המושכלת בתזונה בריאה". לבסוף, הוועדה קבעה כי יש להשתמש "בסימון שיפוטי בחזית האריזה כאמצעי לקידום ועידוד התעשייה לביצוע רפורמה במזון" (עמ' 112). כמו כן, "יש להטמיע את השינויים לאורך זמן, על מנת לאפשר שינוי הדרגתי בדפוסי הצריכה של הציבור והיערכות של התעשייה בהתאם". הוועדה המליצה לסמן מוצרי מזון עתירי שומן, מלח וסוכר בחזית האריזה שלהם במטרה להעלות את המודעות לתזונה בריאה ומחלות כמו השמנת יתר.

מהי ההנמקה המרכזית של הוועדה להחלטתה? אנא התמקד/י בכתיבת ההנמקה המרכזית בלבד והימנע/י מהבעת עמדה לגבי ההנמקה או לגבי החלטת הוועדה. בהמשך הסקר תוכל/י להביע את עמדתך ביחס להחלטת הוועדה.

השאלות:

1. מהי עמדתך האישית ביחס לגיוס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס]⁸⁸ (צעירים)⁸⁹

- הייתי רוצה [ומתכנן/ת] לשרת בצבא
- הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא הייתי משרת/ת בו
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי משרת/ת בו
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל הייתי עושה זאת

88 לאחר הקצאת המשתתפים לתנאי הניסוי השונים – חובת גיוס, פטור מגיוס וקבוצת ביקורת – השאלות שהוצגו למשתתפים הותאמו לקבוצת הניסויי שאליה השתייכו. הסוגריים המרובעים כוללים את הניסוחים שהותאמו לכל קבוצת ניסוי. כך, למשל, בפני משתתף שהוקצה לתנאי "חובת גיוס" הוצגה השאלה: "במצב בו יש חובת גיוס", ואילו בפני משתתף שהוקצה לתנאי "פטור מגיוס" הוצגה השאלה: "במצב בו יש פטור מגיוס". בפני המשתתפים בקבוצת הביקורת לא הוצגה אף אחת מהחלופות, והם נשאלו רק: "מהי עמדתך האישית ביחס לגיוס לצה"ל?".

89 השאלות הותאמו לקבוצות הגיל השונות שנדגמו במחקר. הסוגריים העגולים מציינים את קבוצת הגיל אליה הופנתה השאלה, ככל שנדרשה התאמה לגיל המשתתפים.

2. לו הייתי בגיל גיוס, אזי במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] (קבוצת הייחוס החרדית)

- הייתי רוצה ומתכנן/ת לשרת בצבא
- הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא הייתי משרת/ת בפועל
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי משרת/ת בו
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא, אבל הייתי עושה זאת

3. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה מתגייס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות? מ-0 עד 100 אחוז

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

4. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות, אך לא עושה זאת? מ-0 עד 100 אחוז

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

5. חרטה

- האם לדעתך תתחרט/י בעתיד על החלטתך לגבי שירות בצבא? על רצף שבין 1 (לא אתחרט כללי), 7 (אתחרט מאוד), בחר/י את האפשרות המתאימה ביותר. (צעירים)
- האם את/ה מתחרט/ת על החלטתך לגבי שירות בצבא? (קבוצת הייחוס החרדית)

6. ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה למצוא שידוך יוקרתי/נחשב (1 = אין סיכוי למצוא שידוך, 7 = סיכוי מצוין למצוא שידוך נחשב/יוקרתי)

○ אברך כולל יוקרתי⁹⁰

90 שתי התשובות הראשונות בשאלה נוסחו בטעות חוך שימוש במושג "אברך כולל" במקום "בחור ישיבה". נוכח דפוס התוצאות, ההולם את הנורמות החברתיות המקובלות בחברה החרדית, נראה ששגיאה זו בניסוח השאלון לא השפיעה על התוצאות ורק משתתפים בודדים העירו עליה. אנו מודים להם על הערתם ורואים חשיבות בהצבעה על הטעות, שהשפיעה גם על שאלות 7-9 ועל הניסוח הנכון של שאלה זו עבור מחקרי המשך.

- אברך בכולל רגיל
- חייל בגדוד חרדי קרבי
- נושר משיבה
- חייל חרדי במסלול טכנולוגי בצבא

7. ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה למצוא שידוך יוקרתי/נחשב (1 – אין סיכוי למצוא שידוך, 7 – סיכוי מצוין למצוא שידוך נחשב/ יוקרתי)

- אח/ות של אברך בכולל יוקרתי
- אח/ות של אברך בכולל רגיל
- אח/ות של חייל חרדי בגדוד חרדי קרבי
- אח/ות של נושר משיבה
- אח/ות של חייל חרדי במסלול טכנולוגי בצבא

8. ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה להתקבל למוסד חינוכי יוקרתי, ישיבה קטנה או סמינר ותיק (1 – אין סיכוי להתקבל למוסד חינוך יוקרתי, 7 – סיכוי מצוין להתקבל למוסד חינוך יוקרתי)

- אח/ות של אברך בכולל יוקרתי
- אח/ות של אברך בכולל רגיל
- אח/ות של חייל חרדי בגדוד חרדי קרבי
- אח/ות של נושר משיבה
- אח/ות של חייל חרדי במסלול טכנולוגי בצבא

○ ביחס לכל אחת מהדמויות הבאות, אנא הערך/י את סיכוייה לעלות למפטיר בשבת (1 – אין סיכוי לעלות למפטיר בשבת, 7 – סיכוי מצוין לעלות למפטיר בשבת)

- אברך בכולל יוקרתי
- אברך בכולל רגיל
- חייל בגדוד חרדי קרבי
- נושר משיבה
- חייל חרדי במסלול טכנולוגי בצבא

**9. אנא דרגי עד כמה את/ה מרגישה שייך/ת לעולם הישיבות/הסמינרים?
(1 – בכלל לא מרגישה שייך/ת, 7 – לחלוטין מרגישה שייך/ת)**

10. מהי עמדתך האישית ביחס למסקנת הוועדה?

- תומכת/ת במסקנת הוועדה
- נוטה לתמוך במסקנת הוועדה
- אין לי עמדה לגבי מסקנת הוועדה
- נוטה להתנגד למסקנת הוועדה
- מתנגדת/ת למסקנת הוועדה

11. חלק המוטיבציות:

- חלוקה של קבוצות הגיל (שתי אופציות לניסוח).
 - קבוצת הצעירים, גברים בגילי 18-25: לפניך רשימה של מוטיבציות אפשריות לגיוס לצבא. אנא דרג בנוגע לכל אחת מהמוטיבציות הבאות כמה היא משפיעה עליך באופן אישי בהחלטה אם להתגייס לצבא (1 = כלל לא משפיעה/כלל לא מהווה סיבה, 7 = לחלוטין משפיעה/לחלוטין לא מהווה סיבה).
 - קבוצת הייחוס החרדית, גברים ונשים בגילי 25-65: לפניך רשימה של מוטיבציות אפשריות לגיוס לצבא. אנא דרגי/י מה לדעתך צריכה להיות מידת השפעה של כל אחת מהמוטיבציות ברשימה על צעיר חרדי בגילי 24-18 אם להתגייס לצבא?

מוטיבציות חיוביות

- התגמול הכלכלי עבור השירות
- רצון להיחשב אזרח מלא של המדינה
- רכישת מקצוע ואופק פרנסה
- לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים
- תרומה לחברה
- כי זו חובתי כאזרח
- להתרחק מבעיה בחיים האישיים

- להוכיח לעצמי שאני מסוגל
- לקחת פסק זמן מהחיים כדי לקבל החלטות
- תחושת שליחות
- להתקדם בחיים
- לשרת את המדינה שלי
- להיות עצמאי ולצאת מהבית
- סטטוס חברתי
- רצון להיות חלק מהכלל ולא להתנתק מהחברה
- השירות הוא מאמץ קולקטיבי וכולם צריכים לתת כתף
- ביטחון המדינה
- שוויון בנטל
- **מוטיבציות שליליות**
- לא רוצה לצער את הוריי
- רצון לגדול בתורה
- כיבוד רבנים
- הצבא לא באמת צריך אותי
- לימוד התורה שלי מציל את עם ישראל
- ייתנו לי תפקיד פחות טוב מלאחרים
- הציונים שונאים אותי
- לא רוצה להתקלקל בצבא
- פוחד שינסו לשנות אותי
- פוחד שינסו אותי מהחברה
- פוחד להיפצע או למות
- טוב לי כמו שאני עכשיו
- ימשיכו להפלות אותי גם אם לא אשרת
- חושש שיזלזלו בי שאני לא חכם

12. מה מקום המגורים שלך?

- אלעד
- אשדוד
- בית שמש
- ביתר
- בני ברק
- ירושלים
- מודיעין עילית
- פתח תקווה
- צפת
- אחר _____

13. מה המצב המשפחתי שלך?

- נשוי
- רווק
- גרוש
- אלמן

14. במידה ויש, כמה ילדים יש לך? _____

15. האם את/ה או אחד מהוריך הם בעלי תשובה?

- כן
- לא

16. האם את/ה או אחד מהוריך הוא/היא עולה חדש/ה?

- כן
- לא

17. מהי השקפתך החרדית?

- שמרן
- חרדי
- מודרני
- חרדי באופן כללי, בנושאים מעטים יש לי השקפה מודרנית

18. האם למדת לימודי חול בבית הספר היסודי?

- רק חשבון
- רק עברית
- חשבון ועברית
- חשבון, עברית ומדעים
- חשבון, עברית, מדעים ומקצועות נוספים
- כלל לא

19. האם את/ה לומד/ת או למדת לתואר אקדמי? ניתן לסמן את כל האפשרויות**הרלוונטיות**

- לא
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי כללי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי כללי

20. האם יש לך בני משפחה גרעינית אשר לומדים/למדו לתואר אקדמי? למשל**אח/ות או בן/בת. ניתן לסמן את כל האפשרויות הרלוונטיות**

- לא
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר ראשון במוסד אקדמי כללי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי חרדי
- כן, לתואר שני במוסד אקדמי כללי

21. האם את/ה משתמש/ת בטלפון סלולרי?

- אין לי טלפון סלולרי בכלל
- יש לי טלפון כשר
- יש לי סמארטפון כשר
- יש לי סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון מפוקח

22. באיזו תדירות את/ה משתמש/ת באינטרנט (כולל שימוש במייל בלבד)?

- כמה פעמים ביום
- פעם ביום או כמעט פעם ביום
- לפחות פעם בשבוע
- לפחות פעם בחודש
- פחות מפעם בחודש
- אף פעם

**23. נשמח לשמוע אם יש לך שאלות, הערות או תובנות שעלו לך אודות הסקר
שהשתתפת בו עכשיו.**

גילוי נאות: לידיעתך, המידע ששמעת אודות המלצות הוועדה בדבר הסדר הגיוס מבוסס על חומרים אמיתיים, אולם אין כרגע על השולחן המלצה חדשה בנושא הגיוס אלא רק רעיונות ודיונים. הנושא טרם הוכרע. תודה רבה על השתתפותך.

המחקר השני

מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם - הרחבה

כאמור, בסקר השתתפו 300 משתתפים (100% גברים), אשר הגדירו את עצמם חרדים. גיל המשתתפים היה 18-25. רובם המוחלט של המשתתפים היה רווקים (70%) והיתר נשואים (30%). המשתתפים השתייכו לזרמים שונים במגזר החרדי, בעיקר מהזרם הליטאי (כ-50%), הספרדי (כ-30%) והחסידי (כ-12%) וכ-8% נוספים אשר הגדירו עצמם חב"ד, ברסלב או "אחר". המשתתפים התגוררו ברחבי הארץ, מרביתם בירושלים (30%).

מבחינת השקפות העולם של המשתתפים, המשתתפים נשאלו היכן היו ממקמים עצמם בחברה החרדית על הציר שבין 1 - שמרן מאוד, ל-5 - מודרני מאוד. כ-49% הגדירו עצמם במרכז הציר (מספר 3), כ-26% סיווגו עצמם בצד השמרני עד השמרני מאוד, וכ-25% בצד המודרני עד מודרני מאוד.

הרוב המכריע של המשתתפים, 64% הם תלמידי ישיבה, כ-12% הם תלמידים בכולל, כ-11% עובדים וכ-3% משרתים בצה"ל. היתר ענו על אחת האפשרויות הבאות: לא לומד ולא עובד, משלים בגרויות או בלימודים לא-תורניים אחרים, בהכשרה מקצועית או לא לומד ולא עובד. מאחר שסקרים טלפוניים מוגבלים באורכם, במחקר זה הפחתנו את מספר השאלות, ולכן למשל אין לנו מידע על מאפייני לימודי החול של המשתתפים.

נוסח השאלון

1. הסכמה

שלום, שמי _____ ממכון "אסקריא", מכון הסקרים של הציבור החרדי.

אנו עורכים סקר עמדות בנוגע לשירות תלמידי ישיבות בצה"ל. אציין שלא תתבקש למסור מידע אישי מכל סוג, והתשובות שלך ישמשו רק למטרות סטטיסטיות. האם אתה מסכים להשתתף בסקר?

- אני מסכים להשתתף בסקר
- אני לא מסכים להשתתף בסקר

שאלות דמוגרפיות לסינון ומכסות לפי תנאים מקדמיים:

2. האם אתה גבר או אישה? (שאלת סינון לוודא שכלל התשובות ייאספו מגברים)

גבר

אישה

3. בן כמה אתה? (שאלת סינון לוודא שכלל התשובות ייאספו מבני 18-25)

18-20

21-22

23-25

+26

4. כיצד היית מגדיר את עצמך? (שאלת סינון לוודא שכלל התשובות ייאספו

ממשתתפים חרדים)

חילוני

מסורתי

דתי לאומי

חרדי

5. לאיזה זרם אתה משתייך? (שאלת מכסה לייצר דגימה מייצגת ככל האפשר

של הזרמים השונים)

חסידי

ליטאי

ספרדי

חב"ד

ברסלב

אחר _____

לאחר שאלות המכסה והסינון, כל נבדק שובץ באופן אקראי לאחד משני התנאים הבאים: (1) חובת גיוס (2) פטור מגיוס. בהמשך השאלות הותאמו לפי התנאי שקיבל הנבדק.

חובת גיוס:

אנא דמיינ את התרחיש הבא:

דמיינ כי בשנה האחרונה כינסה הממשלה ועדה ציבורית בהשתתפות הדרגים הבכירים ביותר, לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הוועדה קיימה דיונים ממושכים ושמעה את כל הגורמים הרלוונטיים, ובסופו של דבר המליצה **לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי**. תלמידי ישיבות הזקוקים לכך, יוכלו עדיין לבקש פטור מטעמים בריאותיים, ככל בני גילם.

דמיינ כי המלצת הוועדה התקבלה וחלה **חובת גיוס על כל תלמידי הישיבות**.

[בטקסט המקורי, המילים "לחייב" ו"חובת גיוס" הודגשו בצבע שונה עבור הסוקרות, על מנת לסמן את הצורך להדגיש אותן בהקראה, מעבר להדגשות אחרות]

[נוסח מקוצר, להקראה רק עבור מי שלא הבין וזה היה לו ארוך מדי]

דמיינ כי התכנסה ועדה שהמליצה **לחייב את תלמידי הישיבות בשירות צבאי**. תלמידי ישיבות הזקוקים לכך, יוכלו עדיין לבקש פטור מטעמים בריאותיים, ככל בני גילם.

פטור:

אנא דמיינ את התרחיש הזה:

דמיינ כי בשנה האחרונה כינסה הממשלה ועדה ציבורית בהשתתפות הדרגים הבכירים ביותר, לדון בהסדר הראוי בנושא גיוס בני ישיבות לצה"ל. הוועדה קיימה דיונים ממושכים ושמעה את כל הגורמים הרלוונטיים ובסופו של דבר המליצה **לפטור את תלמידי הישיבות משירות צבאי**. תלמידי ישיבות המעוניינים בכך, יוכלו עדיין להתנדב לשירות צבאי, ככל בני גילם.

דמיינ כי המלצת הוועדה התקבלה, וחל **פטור מגיוס על כל תלמידי הישיבות**.

[נוסח מקוצר, להקראה רק עבור מי שלא הבין וזה היה לו ארוך מדי]

דמיין כי התכנסה ועדה שהמליצה **לפטור** את תלמידי הישיבות בשירות צבאי. תלמידי ישיבות המעוניינים בכך, יוכלו עדיין להתנדב לשירות צבאי, ככל בני גילם.

שאלות:

1. כפי שאתה יודע, אנשים שונים מחזיקים בעמדות והעדפות שונות בסוגיה זו. במצב בו יש [חובת/פטור] מגיוס לכל תלמידי הישיבות, מה תהיה עמדתך האישית בנוגע לשירות בצה"ל?

- הייתי רוצה לשרת בצבא והייתי משרת בו בפועל
- הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא הייתי משרת בו בפועל
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא הייתי משרת בו בפועל
- לא הייתי רוצה לשרת בצבא אבל הייתי עושה זאת
- לא מעוניין להשיב (הערה לנסיינית: לא להציע, רק אם מתעקש)⁹¹

2. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה מתגייס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות? מ־0 עד 100 אחוז

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

3. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות, אך לא עושה זאת? מ־0 עד 100 אחוז

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

91 בעקבות הצעת חברת הסקרים ולפיה מספר שאלות עשויות להיות רגישות במיוחד למענה עבור המשתתפים, הוספנו אפשרות זו עבור הסוקרת בשאלות 1, 4, ו-17. בפועל, רק 1% מהמשתתפים בחר באפשרות זו.

4. באופן אישי, עד כמה היית מעוניין או לא מעוניין במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות, לצמצם את לימודיך בבית המדרש ולצאת לחפש עבודה או מקצוע?

- הייתי רוצה ומתכנן לצאת לעבוד בהקדם האפשרי והייתי עושה כן בפועל
- הייתי רוצה לצאת לעבוד בהקדם האפשרי אבל לא הייתי עושה כן בפועל
- לא הייתי רוצה לצאת לעבוד בהקדם האפשרי ולא הייתי עושה כן בפועל
- לא הייתי רוצה לצאת לעבוד בהקדם האפשרי אבל הייתי עושה זאת
- לא מעוניין להשיב (הערה לנסיינית: לא להציע, רק אם מתעקש)

5. כעת אקריא לך רשימה של סיבות אפשריות להתגייס לצבא. ביחס לכל אחת מהסיבות אנה השב עד כמה סיבה זו תשפיע עליך באופן אישי בהחלטה אם להתגייס לצבא במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות.

אפשרויות התשובה הן: כלל לא תשפיע, תשפיע במידה מועטה, תשפיע במידה בינונית, תשפיע במידה רבה, תשפיע במידה רבה מאוד.

אלה הסיבות:

- התגמול הכלכלי עבור השירות או רכישת מקצוע לעתיד
- רצון להיחשב כאזרח מלא של המדינה
- רצון לנסות דברים חדשים ולפגוש אנשים חדשים
- לקחת פסק זמן מהחיים כדי לקבל החלטות
- תחושת שליחות
- לשרת את המדינה שלי

6. כעת אקריא לך רשימה של סיבות אפשריות נוספות שעשויות להשפיע על ההחלטה אם להתגייס לצבא במצב בו יש [חובת גיוס/פטור מגיוס] לכל תלמידי הישיבות

אלה הסיבות:

- מכבד רבנים
- לימוד התורה שלי מציל את עם ישראל
- ימשיכו להפלות אותי גם אם לא אשרת

- יתנו לי תפקיד פחות טוב מלאחרים
- לא רוצה להתקלקל בצבא
- פוחד שינסו לשנות אותי

7. מהי עמדתך האישית בנוגע למסקנת הוועדה [לחייב/לפטור] את כל בני הישיבות [ב/מגיוס]?

- תומך במסקנת הוועדה
- נוטה לתמוך במסקנת הוועדה
- מתלבט/אין לי עמדה לגבי מסקנת הוועדה
- נוטה להתנגד למסקנת הוועדה
- מתנגד למסקנת הוועדה

8. מה לדעתך תהיה עמדת הרב/הרבנים שאתה הולך לאורם בנוגע למסקנת הוועדה [לחייב/לפטור] את כל בני הישיבות [ב/מגיוס]?

- יתמכו במסקנת הוועדה
- ייטו לתמוך במסקנת הוועדה
- יתלבטו / יהיו נטולי עמדה לגבי מסקנת הוועדה
- ייטו להתנגד למסקנת הוועדה
- יתנגדו למסקנת הוועדה

תנאי החובה:

9. (בהתאם לתשובת המשתתף): מדוע לדעתך הרבנים יתמכו במסקנת הוועדה? לפיך רשימת נימוקים, ניתן לבחור יותר מאחד:

- זו חובה של כל אזרח
- זו דרך לרכישת מקצוע ופרנסה
- תרומה לחברה הישראלית
- יביא לפיוס בין החרדים ליתר הציבור
- השירות בצבא מהווה פתרון טוב עבור נוער נושר
- אחר _____

10. (בהתאם לתשובת המשתתף): מדוע לדעתך הרבנים יתנגדו למסקנת הוועדה? לפניך רשימת נימוקים, ניתן לבחור יותר מאחד:

- יחששו מחילון הנוער ויציאתו לתרבות רעה
- יחששו מהפיגעה בישיבות
- לימוד התורה חשוב לביטחון המדינה ומציל את עם ישראל
- אחר _____

תנאי הפטור:

11. (בהתאם לתשובת המשתתף): מדוע לדעתך הרבנים יתמכו במסקנת הוועדה? לפניך רשימת נימוקים, ניתן לבחור יותר מאחד:

- שומר על הנוער בתוך המסגרת החרדית
- מחזק את מעמד הישיבות ומעמד התורה
- לימוד התורה חשוב לביטחון המדינה ומציל את עם ישראל
- התחשבות במיעוט החרדי
- אין באמת צורך בחרדים בצבא
- יביא לפיוס בין החרדים ליתר הציבור
- אחר _____

12. (בהתאם לתשובת המשתתף): מדוע לדעתך הרבנים יתמכו במסקנת הוועדה? לפניך רשימת נימוקים, ניתן לבחור יותר מאחד:

- יחששו מעזיבת הישיבות והכוללים למטרת יציאה לשוק העבודה
- השירות בצבא מהווה פתרון טוב עבור נוער נושר
- פטור גורף משירות צבאי עלול לפגוע בכשירות צה"ל
- יחששו שמהלך כזה יפגע באחדות של עם ישראל
- אחר _____

13. (בהתאם לתשובת המשתתף): מדוע לדעתך הרבנים יתלבטו או שלא תהייה להם עמדה ביחס להחלטת הוועדה? _____

14. מה מקום המגורים שלך?

- אלעד
- אשדוד
- ביתר
- בית שמש
- בני ברק
- ירושלים
- מודיעין עילית
- פתח תקווה
- צפת
- אחר _____

15. מה המצב המשפחתי שלך?

- נשוי
- רווק
- גרוש
- אלמן

16. במידה ויש, כמה ילדים יש לך? _____

17. על הסולם הבא שבין 1 – שמרני מאוד ל-5 – מודרני מאוד, היכן היית ממוקם את עצמך בתוך החברה החרדית?⁹²

1 – שמרני מאוד	2	3	4	5 – מודרני מאוד	6 – לא יודע לענות/לא מעוניין לענות
----------------	---	---	---	-----------------	------------------------------------

92 השאלה הנוגעת להשקפת העולם של צעירים חרדים נשאלה באופן שונה במחקר השני לעומת המחקר הראשון והשלישי. בשל הדגימה הטלפונית, חברת הסקרים הציעה לפשט את השאלה ועל כן הוצג למשתתפים הנוסח לעיל.

18. מה מעשיך היום? (ניתן לבחור יותר מתשובה אחת)

- לומד בישיבה
- לומד בכולל
- בהכשרה מקצועית
- משלים בגרויות או בלימודים לא-תורניים אחרים
- בצבא
- עובד
- לא לומד ולא עובד

19. האם אתה משתמש בטלפון סלולרי?

- אין לי טלפון סלולרי בכלל
- יש לי טלפון כשר
- יש לי סמארטפון כשר
- יש לי סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון מפוקח

20. באיזו תדירות אתה משתמש באינטרנט (כולל שימוש במייל בלבד)?

- כמה פעמים ביום
- פעם ביום או כמעט פעם ביום
- לפחות פעם בשבוע
- לפחות פעם בחודש
- פחות מפעם בחודש
- אף פעם

21. נשמח לשמוע אם יש לך שאלות, הערות או תובנות שעלו לך אודות הסקר שהשתתפת בו עכשיו

גילוי נאות: לידיעתך, המידע ששמעת אודות המלצות הוועדה בדבר הסדר הגיוס מבוסס על חומרים אמיתיים אולם אין כרגע על השולחן המלצה חדשה בנושא הגיוס אלא רק רעיונות ודיונים. הנושא טרם הוכרע. תודה רבה על השתתפותך. לטובת מעקב פנימי של חברת הסקרים, נכללו השאלות הבאות בטופס השאלון:

שם הסוקרת:

מין הסוקר/ת:

○ זכר

○ נקבה

המחקר השלישי

מאפייניו הדמוגרפיים של המדגם

כאמור, בסקר השתתפו 497 משתתפים (100% גברים), אשר הגדירו עצמם חרדים. גיל המשתתפים היה 18-26, וקבוצות הגיל התחלקו ל-18-21 (28%), 22-24 (47%) ו-25-26 (24%). כפי שמצאנו במדגם הטלפוני של המחקר השני, הרוב המוחלט של המשתתפים היו נשואים (70%) והיתר רווקים (30%). המשתתפים השתייכו לזרמים שונים במגזר החרדי, בעיקר מהזרם הליטאי (כ-36%), הספרדי (כ-15%) והחסידי (כ-40%) וכ-9% נוספים אשר הגדירו עצמם חב"ד, ברסלב או "אחר". המשתתפים התגוררו במקומות שונים ברחבי הארץ, מרביתם בירושלים (25%) ובבני ברק (20%). כ-12% מהמשתתפים העידו כי הם או אחד מהוריהם הם בעלי תשובה.

כמחצית מהמשתתפים הגדירו עצמם "חרדי" (47%) וכ-17% הגדירו עצמם "חרדי שמרן". כ-28% הגדירו עצמם "חרדי באופן כללי, ובנושאים מעטים יש לי נגיעות מודרניות" וכ-6% "חרדי מודרני". כ-50% הם תלמידי ישיבה, כ-15% לומדים ועובדים במקביל, כ-15% מהמשתתפים עובדים וכ-1% משרתים בצה"ל.

כלל המשתתפים נשאלו שאלות רקע ביחס למאפייניהם החינוכיים. כ-48% מהמדגם למדו לימודי חול שכללו רק חשבון ועברית; כ-7% למדו רק חשבון, עברית ומדעים; כ-9% למדו את אלו נוסף על מקצועות אחרים כמו אנגלית; כ-8% למדו רק חשבון, עברית ואנגלית; כ-18% למדו רק חשבון, כ-1% למדו רק עברית; והיתר (כ-8%) לא למדו כלל לימודי חול. מן הבחינה האקדמית, כ-67% לא למדו כלל באקדמיה ואין להם כוונה ללמוד בה בעתיד, כ-22% למדו או לומדים לתואר בוגר ("ראשון") במוסד אקדמי חרדי וכ-8% למדו או לומדים לתואר בוגר במוסד אקדמי כללי.

נוסח השאלון

1. הסכמה

שלום, אנחנו עורכים סקר עמדות בנוגע לסוגיות על סדר יומה של החברה הישראלית והחרדית. הזמן הדרוש למענה הוא כ־5 דקות. המחקר אנונימי ואיננו אוספים פרטים אישיים כגון שם או שם משפחה. הינך רשאי להפסיק לענות על הסקר בכל עת שתבחר. חשוב לנו מאוד להבין את דעותייך ועמדותייך ולכן אנו מבקשים שתענה בכנות על השאלות. אם תרצה, תוכל ליצור קשר עם החוקרים האחראיים בדוא"ל או בטלפון ולקבל מידע נוסף על נושא המחקר. האם אתה מסכים להשתתף במחקר?

- אני מסכים להשתתף בסקר
- אני לא מסכים להשתתף בסקר

דמוגרפיה וסינון לפי תנאים מקדמיים:

2. האם אתה: (נשים סוננו מהמחקר)

- גבר
- אישה

3. בן כמה אתה? (משתתפים בני 27+ סוננו מהמחקר)

- 18-21
- 22-24
- 25-26
- 27+

4. כיצד היית מגדיר את עצמך? (לא חרדים סוננו מהמחקר)

- חרדי
- דתי לאומי
- מסורתי
- חילוני

5. לאיזה זרם אתה משתייך? חסידי ליטאי ספרדי חב"ד ברסלב אחר _____

תודה על הפרטים הראשוניים שמילאת. כעת נשאל אותך מספר שאלות כלליות על עמדותיך והעדפותיך האישיות.

1. כפי שאתה יודע, אנשים שונים מחזיקים בעמדות והעדפות שונות בסוגית גיוס תלמידי הישיבות החרדים. מהי עמדתך האישית בנוגע לשירות בצה"ל?

 הייתי רוצה לשרת בצבא ואשרת בו הייתי רוצה לשרת בצבא אבל לא אשרת בו לא הייתי רוצה לשרת בצבא ולא אשרת בו לא הייתי רוצה לשרת בצבא אבל אשרת בו

2. כפי שאתה יודע, אנשים שונים מחזיקים בעמדות והעדפות שונות בסוגית הטלפונים הניידים – כשר או סמארטפון. מהי עמדתך האישית בנוגע לשימוש בסמארטפון (טלפון חכם)?

 רוצה להשתמש בסמארטפון ומשתמש בו רוצה להשתמש בסמארטפון אבל לא אשתמש בו לא רוצה להשתמש בסמארטפון ולא אשתמש בו הייתי רוצה לא להשתמש בסמארטפון אבל אשתמש בו

3. מה לדעתך שיעור החרדים שמתגייס לצה"ל? מ־ס עד 100 אחוז

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

4. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להתגייס לצה"ל אך לא עושה זאת? מ-0 עד 100 אחוז.

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

5. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שמשתמש בסמארטפון? מ-0 עד 100 אחוז.

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

6. מה לדעתך שיעור (אחוז) החרדים שהיה רוצה להשתמש בסמארטפון אך לא עושה זאת? מ-0 עד 100 אחוז

100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	0
-----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

לאחר שאלות אלה, הוגרלו המשתתפים באופן רנדומלי לאחד מארבעת תנאי הניסוי שתוארו מעלה.

משתתפים שהוגרלו לתנאים בהם הוצג מיד מתקן נורמה ראו את השקופית הבאה:

 וידענ?
 בזמן שאתה ממתין לעבור לחלק הבא בשאלון, ריכזנו עבורך כמה נתונים ממחקרים קודמים שנערכו בקרב מדגמים נרחבים של החברה החרדית:

- אחד מכל שני חרדים הוא מתחת לגיל 14.

- אחד מכל ארבעה חרדים רוצה להתגייס לצה"ל.

- אחד מכל שני חרדים מחזיק בסמארטפון.

כלל המשתתפים קראו את ההנחיה הבאה:

בחלק זה של הסקר אנו מעוניינים לבדוק כיצד אנשים קוראים עיתונות יומיומית. בשלב הבא, תתבקש לקרוא עמוד שער של עיתון יומי ולענות על שאלות אודותיו. על מנת שתוכל לענות בצורה המיטבית על השאלות, אנא קרא היטב את כל חלקיו השונים של העיתון. השאלות יופיעו רק בעמוד שלאחר מכן.

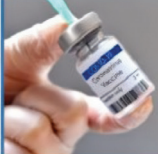

המימוש של ההגרלה לתנאי חשיפה לאינטרס אישי-כלכלי בוצע בשלב זה. המשתתפים ראו אחת משתי אפשרויות של עמוד השער:

תנאי הביקורת: ללא חשיפה לאינטרס האישי-כלכלי

חדשות ישראל

כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחיה

מטעמת בעלת כנפול והארת לרדרי את יזק המדיה בישראל פוזקת רשמי
מאחר רבת מספרות ארמה כמ אנגיה. צרפת. הלנד. איטליה. טור * נמי 4

<p>דיסון עשירי - לכולם : מחוסנים</p> <p>במנה העולמית יוכו לפמוד מבידוד</p> 	<p>שבוע מסונג: אונך רעמים רוח ונשם חחית מוג האוויר לשכונ הקרוב * נמי 11</p> <p>המפודן הסגור של הרייפ חייב לרפתח</p> <p>הרייפ חייב לרפתח הרייפ חייב לרפתח הרייפ חייב לרפתח</p>
<p>מסלול חילים חרדים</p> <p>בצה"ל קורא לך</p> 	

תנאי החשיפה למידע על אודות האינטרס האישי-כלכלי

חדשות ישראל

כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחיה

מטעמת בעלת כנפול והארת לרדרי את יזק המדיה בישראל פוזקת רשמי
מאחר רבת מספרות ארמה כמ אנגיה. צרפת. הלנד. איטליה. טור * נמי 4

<p>דיסון עשירי - לכולם : מחוסנים</p> <p>במנה העולמית יוכו לפמוד מבידוד</p> 	<p>שבוע מסונג: אונך רעמים רוח ונשם חחית מוג האוויר לשכונ הקרוב * נמי 11</p> <p>המפודן הסגור של הרייפ חייב לרפתח</p> <p>הרייפ חייב לרפתח הרייפ חייב לרפתח הרייפ חייב לרפתח</p>
<p>תן לעצמך להמריא</p> <p>מסלול חילים חרדים בצה"ל קורא לך</p> 	

בעמוד הבא, המשתתפים נשאלו את השאלות הבאות:

7. מה מזג האוויר הצפוי בשבוע הקרוב לפי השער שקראת? _____

8. איזו פרסומת הופיעה על השער? _____

9. איזו כותרת בלטה לך ביותר מבין הכותרות הבאות שהופיעו בעמוד השער:

- חיסון שלישי לכולם! מחוסנים בחיסון שלישי יזכו לפטור מבידוד
- המועדון הסגור של ההייטק חייב להיפתח
- מסלול חיילים חרדים בצה"ל קורא לך
- תחזית מזג האוויר
- כיצד נכשל הטיפול ביוקר המחייה

10. באיזו מידה היית רוצה לקרוא או לשמוע עוד על כל אחד מהנושאים שהופיעו

בעמוד השער?

(5) במידה רבה מאוד	(4) במידה רבה	(3) במידה בינונית	(2) במידה מועטה	(1) כלל לא	
					מסלולי גיוס לצה"ל
					המועדון הסגור של ההייטק
					הטבות החיסון השלישי
					תחזית מזג האוויר

11. אם ברצונך להרחיב ולהמשיך לקרוא על אחד או כמה מהנושאים, הינך מוזמן להיכנס ללינקים הבאים. הלינק ייפתח בחלון חדש, רק אל תשכח, לאחר שתסיים לפתוח את הקישורים, ללחוץ על החץ הבא על מנת להמשיך לענות על המחקר.

- מידע על החיסון השלישי באתר משרד הבריאות
 - אתר מנהלת החרדים בצה"ל
 - אתר השירות המטאורולוגי הישראלי
 - מידע נוסף אודות יוקר המחיה בישראל
- עוד כמה שאלות לקבלת רקע כללי וסיימנו.

12. מה מקום המגורים שלך?

- אלעד
- אשדוד
- בית שמש
- ביתר
- בני ברק
- ירושלים
- מודיעין עילית
- פתח תקווה
- צפת
- אחר _____

13. מה המצב המשפחתי שלך?

- רווק
- נשוי או מאורס
- גרוש
- אלמן

14. במידה ויש, כמה ילדים יש לך? _____

15. האם אתה או אחד מהוריך הם בעלי תשובה?

כן

לא

16. האם אתה או אחד מהוריך הוא "עולה חדש" (חוצניק/ית)?

כן

לא

17. מהי השקפתך החרדית?

שמרן

חרדי

חרדי באופן כללי, ובנושאים מעטים יש לי השקפה מודרנית

מודרני

לאומי

18. האם למדת לימודי חול בבית הספר היסודי?

רק חשבון

רק עברית

חשבון ועברית

חשבון, עברית ואנגלית

חשבון, עברית ומדעים

חשבון, עברית, אנגלית, מדעים ומקצועות נוספים

כלל לא

אחר

19. מה עיסוקך העיקרי כיום (ניתן לבחור יותר מתשובה אחת)?

רשום בישיבה/כולל

לומד בכולל במקביל לעבודה. אנא פרט באיזה תחום/מקצוע _____

בהכשרה מקצועית

- משלים בגריוות או בלימודים לא־תורניים אחרים
- בצבא
- עובד. אנא פרט באיזה תחום/מקצוע _____
- לימודים אקדמיים
- שירות אזרחי
- אחר

20. האם אתה משתמש בטלפון סלולרי?

- אין לי טלפון סלולרי בכלל
- יש לי טלפון כשר
- יש לי סמארטפון כשר
- יש לי סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון לא מפוקח
- יש ברשותי גם טלפון כשר וגם סמארטפון מפוקח

21. באיזו תדירות אתה משתמש באינטרנט (כולל שימוש במייל בלבד)?

- כמה פעמים ביום
- פעם ביום או כמעט פעם ביום
- לפחות פעם בשבוע
- לפחות פעם בחודש
- פחות מפעם בחודש
- אף פעם

22. נשמח לשמוע אם יש לך שאלות, הערות או תובנות שעלו לך אודות הסקר

שהשתתפת בו עכשיו _____

היבטים נוספים במחקרים הראשון והשני

1. שאלת הרצון להתגייס בחלוקה לשלוש קבוצות הניסוי: חובה, פטור וביקורת

כזכור, המחקר הראשון כלל שלושה תנאים (חובת גיוס, פטור מגיוס וקבוצת ביקורת), והמחקר השני כלל שני תנאים בלבד (חובת גיוס ופטור מגיוס). במחקר הראשון מצאנו הבדלים בין תנאי הניסוי באשר לרצון הצעירים החרדים להתגייס. רצון זה עמד על כ-11% בתנאי חובת הגיוס מול כ-24% בתנאי הפטור מגיוס ($z=-1.8, p<0.03$) וכ-35% בתנאי הביקורת (במסגרת תנאי זה המשתתפים ענו על השאלה לאחר טקסט שעסק בתזונה בריאה) ($z=-3.2, p<0.01$). עם זאת, הבדלים אלה לא שוחזרו במחקר השני, שבו הרצון להתגייס בתנאי חובת הגיוס היה גבוה יותר מזה שנמצא במחקר הראשון (כ-24%) וזהה סטטיסטית לרצון להתגייס בתנאי הפטור (כ-23%; $p<0.8$). באשר לתכנון של צעירים חרדים להתגייס, לא מצאנו הבדלים מובהקים סטטיסטית בין התנאים במי מהמחקרים. בשניהם היה שיעור המתכננים להתגייס בפועל נמוך בהרבה משיעור הרוצים להתגייס, בכל תנאי הניסוי (במחקר הראשון: תנאי החובה 14.7%; תנאי הפטור כ-8%; $z=1.1, p<0.1$; תנאי הביקורת 8.5%; $z=1, p<0.14$). במחקר השני: תנאי החובה כ-16%; תנאי הפטור כ-12%; $p<0.3$). בשני המחקרים התכנון להתגייס היה הנמוך ביותר בתנאי הפטור.

לוח נ-1
שאלת הרצון והתכנון בחלוקה לשלושת תנאי הניסוי:
חובה, פטור, וביקורת

תנאי	רוצה להחגיג	p-value (מובהקות פערי הרצון להחגיג)	מתכנן להחגיג (מובהקות פערי התכנון להחגיג)	p-value	מחקר ראשון
חובה גיוס	11.5%	p<.01	14.7%	p<.1	מחקר ראשון
פטור מגיוס	23.8%	p<.07	7.9%	p<.4	
קבוצת ביקורת	35.5%		8.5%		מחקר שני
חובה גיוס	24%	p<.8	16%	p<.3	
פטור מגיוס	23%		12%		

* המובהקות הסטטיסטית המוצגת במחקר הראשון הינה ביחס לקבוצת הביקורת.
 ** המובהקות הסטטיסטית של ההפרש בין תנאי החובה ותנאי הפטור בשאלת הרצון במחקר הראשון הינה $z=-1.8$, $p<0.03$, ובשאלת התכנון הינה $z=1.1$, $p<0.1$.

2. חרטה

במסגרת המחקר הראשון נשאלו המשתתפים הצעירים (גילי 18-30) אם לדעתם הם יתחרטו בעתיד על החלטתם לגבי שירות בצבא, ואילו המבוגרים (גילי 31-65) נשאלו אם הם מתחרטים על החלטתם לגבי שירות בצבא. המשתתפים התבקשו לסמן על סקלה הנעה בין 1-7 (לא אחוש חרטה כלל ועד אחוש חרטה רבה מאוד).

הממצאים העלו לגבי שתי קבוצות הגיל – קבוצת הצעירים וקבוצת הייחוס החרדית – כי כ-70% מהמשתתפים לא יחוו או לא חשים חרטה כלל ביחס להחלטתם אם לשרת בצה"ל או לאו. ההתפלגות של יתר התשובות הייתה כדלקמן: בקרב הצעירים, כ-11% מהמשתתפים השיבו כי לא יחוו חרטה וכ-19% מהם יחוו חרטה במידה כלשהי (סימנו בתשובתם 4 ומעלה). בקרב המבוגרים מצאנו התפלגות דומה מאוד. כאמור, 70% לא חשים חרטה כלל,

17.5% בחרו בניסוח המתון יותר לפיהם הם לא חשים חרטה, ו-12.5% חשים חרטה במידה כלשהי.

ניתוח הממצאים על פי קבוצות הגילים ועל פי קבוצות הניסוי העלה שכמעט שאין הבדלים בין התנאים השונים של הניסוי ביחס לרמות החרטה של המשתתפים (ראו לוח נ-2). ההבדלים אינם מובהקים סטטיסטית.

לוח נ-2

ממוצע החרטה של המשתתפים בפילוח לפי קבוצות גיל ותנאי הניסוי

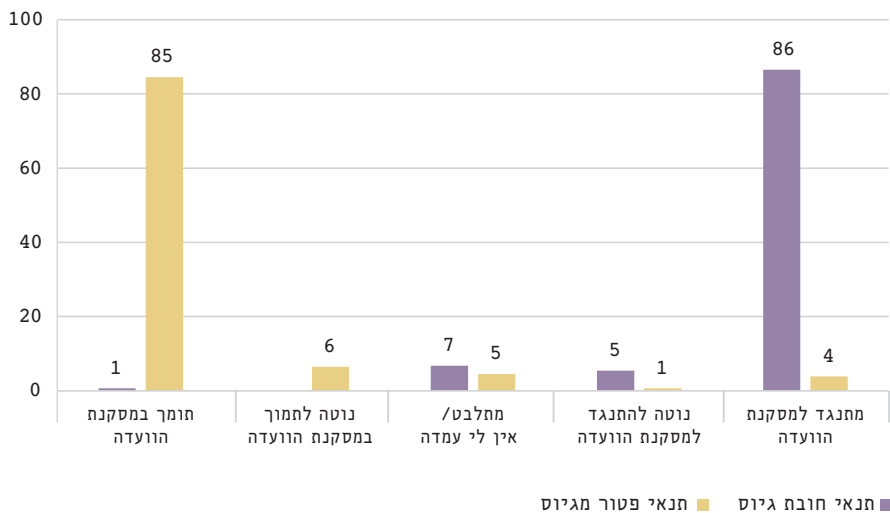
p-value	ביקורת	פטור מגיוס	חובת גיוס	
0.682	1.847	1.667	1.656	גילי 18-24 (N=183)
0.758	1.474	1.558	1.413	גילי 25-30 (N=184)
0.92	1.588	1.621	1.653	גילי +31 (N=341)

3. תמיכה במסקנות הוועדה לחייב או לפטור את בני הישיבות

במסגרת המחקר השני, המשתתפים נשאלו "מהי עמדתך האישית בנוגע למסקנת הוועדה [לחייב/לפטור] את כל בני הישיבות [ב/מגיוס]?", בהתאם לקבוצת הניסוי אליה השתייכו – פטור מגיוס או חובת גיוס. ניתוח הממצאים העלה כי בקבוצת החובה, כ-86% מהמשתתפים התנגדו למסקנת הוועדה. קרי, התנגדו לחייב את תלמידי הישיבות להתגייס לצה"ל. בקבוצת הפטור, כ-85% מהמשתתפים הסכימו עם מסקנת הוועדה, ותמכו במתן פטור לתלמידי הישיבות.

חרשים נ-1

עמדת המשטחה ביחס למסקנת הוועדה בהתאם לתנאי הניסוי (ב-%)

היבטים נוספים במחקר השלישי

1. פילוח הנתונים בהתאם לאופן הערכת הנורמה על ידי המשתתפים

במסגרת המחקר השלישי, כדי לבחון את השפעתו של המידע על היקף הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל בחברה החרדית, פילחנו את הנתונים בעקבות משתתפים שהעריכו בחסר את הרצון החרדי להתגייס לצה"ל (מי שהשיב כי בין 0% ל-19% מהחרדים רוצים להתגייס לצה"ל, N=304), משתתפים שדייקו בקירוב בהערכת הנורמה (מי שהשיב כי 20%-30% מהחרדים רוצים להתגייס, N=101), ומשתתפים אשר העריכו ביתר את הנורמה (מי שהשיב כי 31%-100% מהחרדים רוצים להתגייס, N=92). פילוח זה רגיש לכך שערכו של המידע מתקן הנורמה שונה עבור כל אחת מהקבוצות. משתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה לא צפויים ללמוד דבר מה חדש מהמידע, מאחר שלכתחילה העריכו את הנורמה נכונה. לעומת זאת, משתתפים שהעריכו בחסר או ביתר את הנורמה צפויים לתקן את הערכתם הראשונית בעקבות החשיפה להיקף הרצון האמיתי בגיוס לצה"ל, ולפיכך להיות מושפעים במידה ניכרת יותר מהמידע. להלן פירוט הממצאים המלאים באשר לקבוצת המשתתפים שדייקו ביחס לתפיסת הנורמה ולקבוצת המשתתפים שהעריכו ביתר את הנורמה.

לוח נ-3
בדיקת השפעה של מידע מתקן נורמה על משתתפים
שדייקו ביחס לתפיסת הנורמה (N=101)

תנאי	רצון אישי להתגייס לצה"ל (נמדד לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית)	תפיסת הרצון החרדי להתגייס לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית	תפיסת הרצון החרדי להתגייס אחרי חשיפת הבורות הנורמטיבית	p-value (הפער בתפיסת הרצון החרדי - לפני ואחרי)
אין חשיפה לנורמה + אין אינטרס (N=29)	0.44 (0.5)	0.23 (0.04)	0.20 (0.07)	0.004 (t=3.06)
אין חשיפה לנורמה + יש אינטרס (N=24)	0.29 (0.46)	0.24 (0.04)	0.23 (0.05)	0.1 (t=1.34)
חשיפה לנורמה + אין אינטרס (N=18)	0.16 (0.38)	0.25 (0.04)	0.24 (0.089)	0.4 (t=0.77)
חשיפה לנורמה + יש אינטרס (N=30)	0.36 (0.49)	0.25 (0.04)	0.27 (0.13)	0.4 (t=-0.7)

לוח נ-4
בדיקת השפעה של מידע מתקן נורמה על משתתפים
שהעריכו ביתר את הנורמה (N=92)

תנאי	רצון אישי להחגיג לצה"ל (נמדד לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית)	תפיסת הרצון החרדי להחגיג לפני חשיפת הבורות הנורמטיבית	תפיסת הרצון החרדי להחגיג אחרי חשיפת הבורות הנורמטיבית	p-value (הפער בתפיסת הרצון החרדי - לפני ואחרי)
אין חשיפה לנורמה + אין אינטרס (N=37)	0.54 (0.5)	0.48 (0.16)	0.41 (0.18)	0.002 (t=3.3)
אין חשיפה לנורמה + יש אינטרס (N=21)	0.61 (0.49)	0.47 (0.14)	0.34 (0.17)	0.004 (t=3.2)
חשיפה לנורמה + אין אינטרס (N=20)	0.5 (0.51)	0.5 (0.15)	0.42 (0.2)	0.17 (t=1.4)
חשיפה לנורמה + יש אינטרס (N=14)	0.78 (0.42)	0.48 (0.15)	0.42 (0.2)	0.15 (t=1.5)

2. סיכום מודלי הרגרסיה: תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה

כאמור בגוף מחקר, לאחר הבדיקות המקדמיות, פנינו לבחינת ההשפעה של ההתערבויות הניסוייות – מתן מידע מתקן נורמה ומתן מידע על אודות התמריץ האישי-כלכלי בגיוס – על המשתנים התלויים: רמת העניין במסלולי הגיוס לצה"ל לציבור החרדי ופנייה לקבלת מידע נוסף בנושא. בנינו מודל רגרסיה ליניארית לניבוי מידת העניין של המשתתפים במסלולי גיוס לצה"ל כתלות בשלושת תנאי הניסוי (ביחס לקבוצת הביקורת) – מידע מתקן נורמה, מידע על האינטרס הכלכלי ושילוב שני המידעים – לצד הגורם הממתן של דיוק המשתתפים בהערכת הנורמה ומשתני האינטראקציה ביניהם.

לוח נ-5
סיכום מודלי הרגרסיה – תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה

	(Treatment)	(Treatment, personal ignorance)	(Treatment* personal ignorance)
Norm not exposed, incentive exposed	-0.074 (0.128)	0.067 (0.119)	-0.514** (0.260)
Norm exposed, incentive not exposed	-0.143 (0.132)	0.003 (0.122)	-0.375 (0.282)
Norm exposed, incentive exposed	-0.044 (0.129)	0.129 (0.120)	0.102 (0.245)
Underestimating the norm (N=304)		-0.468*** (0.109)	-0.793*** (0.210)
Overestimating the norm (N=92)		0.606*** (0.138)	0.420* (0.233)
Norm-Incen+: Underestimating			0.766** (0.303)
Norm+Incen-: Underestimating			0.614* (0.324)
Norm+Incen+: Underestimating			0.034 (0.291)
Norm-Incen+: Overestimating			0.687* (0.365)
Norm+Incen-: Overestimating			0.024 (0.385)
Norm+Incen+: Overestimating			0.189 (0.384)
Constant	1.656*** (0.090)	1.718*** (0.118)	1.931*** (0.175)
Observations	497	497	497
R ²	0.003	0.160	0.184
Adjusted R ²	-0.004	0.152	0.165
Residual Std. Error	1.032 (df=493)	0.948 (df=491)	0.941 (df = 485)
F Statistic	0.415 (df=3; 493)	18.713*** (df=5; 491)	9.923*** (df=11; 485)

Notes:

Underestimating (N=304); Accurate-estimation (N=101); Overestimating (N=92).

*significant at the 10% level; **significant at the 5% level; ***significant at the 1% level

3. משתנה ה"עניין בגיוס לצה"ל" לפי תנאי הניסוי ואופן הערכת הנורמה

ממצאי הניתוח העלו כי השפעות המידעים, ביחד ולחוד, השתנו בהתאם להערכת החסר או יתר של שיעור הרצון להתגייס בחברה החרדית. בקרב משתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה, נצפה העניין הרב ביותר במסלולי הגיוס לצה"ל בשילוב שני המידעים יחדיו: המידע על שיעור החרדים הרוצים להתגייס בליווי המידע על האינטרס הכלכלי בגיוס ($M=2.7, M=2$), בהתאמה), אם כי תוצאה זו אינה מובהקת סטטיסטית. באופן כללי, בשל מיעוט המשתתפים שהעריכו במדויק או ביתר את הנורמה החרדית בנושא הרצון להתגייס לצה"ל ביחס למספר הגורמים המשפיעים על הניתוח, קשה לגזור מסקנות חזקות בדבר השפעת המידעים השונים על קבוצות אלה.

לוח נ-6
ממוצע הרצון של כל קבוצת ניסוי ביחס למשתנה ה"עניין בגיוס לצה"ל"

משתתפים שהעריכו בחסר את הנורמה (N=304)	משתתפים שהעריכו במדויק את הנורמה (N=101)	משתתפים שהעריכו ביתר את הנורמה (N=92)	
1.1 (N=65; sd=0.42)	1.9 (N=29; sd=1.2)	2.3 (N=37; sd=1.27)	אין חשיפה לנורמה + אין מידע על אינטרס כלכלי
1.4 (N=82; sd=0.87)	1.4 (N=24; sd=0.77)	2.5 (N=21; sd=1.5)	אין חשיפה לנורמה + יש מידע על אינטרס כלכלי
1.4 (N=77; sd=0.9)	1.5 (N=18; sd=1.14)	2 (N=20; sd=1.2)	יש חשיפה לנורמה + אין מידע על אינטרס כלכלי
1.27 (N=80; sd=0.65)	2 (N=30; sd=1)	2.6 (N=14; sd=1.15)	יש חשיפה לנורמה + יש מידע על אינטרס כלכלי

שלי רובינסון היא בוגרת תואר ראשון במשפטים ובפסיכולוגיה מהאוניברסיטה העברית בירושלים. תחומי המחקר שלה הם משפט חוקתי ומינהלי, זכויות אדם וניתוח אמפירי של המשפט.

פרופ' נטע ברק־קורן היא פרופסור־חבר בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים וחברה במרכז פדרמן לחקר הרציונליות באוניברסיטה. עמיתת מחקר במרכז לערכי האנושות ובבית הספר למדיניות ציבורית ובינלאומית באוניברסיטת פרינסטון. בעלת תואר דוקטור במשפטים מאוניברסיטת הרווארד. תחומי המחקר שלה הם משפט חוקתי, כתיבת חוקות ועיצוב חוקתי, דת ומדינה, משפט וכלכלה התנהגותית וניתוח אמפירי של המשפט.

פרופ' יובל פלדמן הוא פרופסור מן המניין, מחזיק קתדרת מורי לזרוף וסגן הדקן למחקר בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר־אילן. בעל תואר דוקטור מאוניברסיטת ברקלי. תחומי המחקר שלו הם ניתוח התנהגותי ואמפירי של רגולציה, אתיקה וציות.

